

☐	Kandidaatintutkielma
☒	Pro gradu -tutkielma
☐	Lisensiaatintutkielma
☐	Väitöskirja

Oppiaine	Laskentatoimi ja rahoitus	Päivämäärä	24.10.2018
Tekijä(t)	Laura Tamminen	Matrikkelinumero	507429
		Sivumäärä	93 + 3
Otsikko	Tilintarkastajan rooli talousrikosten havaitsemisessa ja paljastamisessa		
Ohjaaja(t)	Esa Puolamäki		

Tiivistelmä

Viime vuosina talousrikoksia on ilmennyt ennätysellisen paljon. Vaikka talousrikosten vuosittainen määrä onkin suhteellisen pieni, niiden taloudelliset vaikutukset ovat merkittäviä. Lisäksi viime aikoina on käyty paljon keskusteluja tilintarkastajien velvollisuuksista havaita ja ilmiäntää talousrikoksia. Vuonna 2017 astui voimaan uusi laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä, joka toi tilintarkastajille uusia velvoitteita, kuten asiakkaiden entistä paremman tuntemisen.

Tämä tutkielma pyrkii selvittämään, miten tilintarkastusprosessissa huomioidaan mahdolliset talousrikokset sekä millainen on tilintarkastajan rooli talousrikosten havaitsemisessa ja ilmiäntämisessä. Lisäksi tutkielmassa pyritään selvittämään, miten uusi rahanpesulaki vaikuttaa tilintarkastukseen. Tutkielman aihetta lähestytään sekä aiemman kirjallisuuden että haastatteluiden kautta. Teoriaosuu- den tarkoitus on selvittää, miten aiemmat tutkimukset, lait ja standardit ohjaavat tilintarkastajaa toimimaan mahdollisten talousrikosten kohdalla. Tutkielman empiirinen osuus koostuu neljästä puo- listrukturoidusta haastattelusta, joista saadut tilintarkastajien henkilökohtaiset kokemukset tuovat subjektiivista näkökulmaa tutkittavaan aiheeseen.

Tutkielman tuloksista käy ilmi, että talousrikosten valvonta tai etsintä ei varsinaisesti kuulu tilintar- kastajien tehtäviin vaan talousrikosten estäminen ja havaitseminen ovat tilintarkastuksen sivutuot- teita. Tilintarkastusvelvollisuus kuitenkin ennaltaehkäisee jossain määrin talousrikollisuutta, kun yh- tiöt tietävät olevansa tarkastuksen kohteena. Ensisijainen vastuu väärinkäytöksistä on yhtiön johdolla ja tilintarkastajan tehtäviin kuuluu varmistaa, ettei tilinpäätöksessä kokonaisuutena ole virheelli- syyttä. Jos tilintarkastajat havaitsevat merkkejä väärinkäytöksistä tai talousrikollisuudesta, tulisi hei- dän ensin keskustella asiasta yhtiön johdon kanssa. Tilintarkastajalla on velvollisuus ilmoittaa asiasta yhtiön ulkopuoliselle taholle, vain jos yhtiö itse ei reagoi ongelmaan. Poikkeuksena on rahanpesu, jolloin tilintarkastajan on aina tehtävä ilmoitus. Tutkielmassa käy myös ilmi, että uusi rahanpesulaki ei vaikuta suoraan tilintarkastusprosessiin, mutta se vaikuttaa tilintarkastuksen ympärillä tapahtuviin toimenpiteisiin. Tutkielmassa havaitaan, että laeista ja säädöksistä huolimatta tilintarkastajien kes- kuudessa ei ole selviä ja yhtenäisiä käytäntöjä, miten tulisi toimia talousrikosten kohdalla, vaan tilin- tarkastajien oma harkinta ja tapauskohtaisuus vaikuttavat paljastamismenettelyyn.

Asiasanat	Tilintarkastus, talousrikollisuus, väärinkäytökset, ilmoitusvelvollisuus, rahanpesulaki
Muita tietoja	

Turun yliopisto
University of Turku

TILINTARKASTAJAN ROOLI TALOUSRI- KOSTEN HAVAITSEMISESSA JA PALJASTA- MISESSA

Laskentatoimen ja rahoituksen pro gradu
-tutkielma

Laatija:

Laura Tamminen

Ohjaaja:

KTT Esa Puolamäki

24.10.2018

Pori

Turun kauppakorkeakoulu • Turku School of Economics

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

The originality of this thesis has been checked in accordance with the University of Turku quality assurance system using the Turnitin OriginalityCheck service.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	7
1.1	TUTKIELMAN TAUSTAA	7
1.2	TUTKIELMAN TAVOITE JA RAJAUS	9
1.3	TUTKIMUSMENETELMÄT JA TUTKIMUSAINEISTO.....	11
1.4	TUTKIELMAN RAKENNE.....	14
2	VÄÄRINKÄYTÖKSET JA TALOUSRIKOLLISUUS	15
2.1	VÄÄRINKÄYTÖKSET	16
2.2	TALOUSRIKOLLISUUS	18
2.3	TALOUSRIKOLLISUUDEN ESIINTYMINEN SUOMESSA VIIME VUOSINA.....	20
2.4	TAVANOMAISET TALOUSRIKOSTYYPIT SUOMESSA	22
2.4.1	<i>Kirjanpitorikos</i>	22
2.4.2	<i>Verorikos</i>	23
2.4.3	<i>Velallisen rikos</i>	25
2.4.4	<i>Rahanpesurikos</i>	26
2.4.5	<i>Harmaa talous</i>	27
2.5	LAKIUUDISTUS RAHANPESUN JA TERRORISMIN RAHOITTAMISEN ESTÄMISEKSI	28
3	TILINTARKASTAJAN AMMATTISÄÄDÖKSET	30
3.1	TILINTARKASTUSVELVOLLISUUS	31
3.2	TILINTARKASTUSRISKI	33
3.3	TILINTARKASTUKSEN SISÄLTÖ JA VAIHEET	34
3.3.1	<i>Tilintarkastuksen suunnittelu</i>	37
3.3.2	<i>Tilintarkastuksen toteuttaminen</i>	39
3.4	TILINTARKASTUKSEN RAPORTOINTI	40
3.5	TILINTARKASTAJAN VASTUUT JA VELVOLLISUUDET	43
3.5.1	<i>Tilintarkastajan vastuu</i>	43
3.5.2	<i>Riippumattomuus ja esteellisyys</i>	45
3.5.3	<i>Salassapitovelvollisuus</i>	46
3.6	TILINTARKASTAJIEN VALVONTA JA SEURAAMUSTOIMENPITEET	47
4	TALOUSRIKOKSET JA TILINTARKASTAJAN VASTUU	49
4.1	TILINTARKASTUKSEN YHTEISKUNNALLINEN NÄKÖKULMA.....	49
4.2	TILINTARKASTUKSEN ODOTUSKUILU.....	50
4.3	VÄÄRINKÄYTÖSTEN JA TALOUSRIKOSTEN HUOMIOIMINEN TILINTARKASTUKSESSA	52
4.4	ISA 240 -STANDARDI.....	54
4.5	UUDEN RAHANPESULAIN VAIKUTUKSET TILINTARKASTAJAN TYÖHÖN	56
4.6	TILINTARKASTAJAN ILMOITUSVELVOLLISUUS RIKOSEPÄILYSTÄ	57
4.7	TILINTARKASTUS JA TALOUSRIKOKSET.....	59

5	TILINTARKASTAJIEN KOKEMUKSIA TALOUSRIKOSTEN PALJASTAMISESTA JA ILMIANNOSTA.....	64
5.1	TILINTARKASTAJAN ROOLI TALOUSRIKOSTEN SELVITÄJÄNÄ	65
5.2	TALOUSRIKOSTEN HUOMIOIMINEN SUUNNITTELUVAIHEESSA	70
5.3	RAPORTOINTI JA ILMOITUSVELVOLLISUUS.....	72
5.4	TILINTARKASTAJAN VIRANOMAISYHTEYDET	75
5.5	UUDEN RAHANPESULAIN VAIKUTUKSET TILINTARKASTAJAN TYÖHÖN	77
5.6	MUUT ESILLE NOUSSEET NÄKÖKULMAT.....	79
6	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	81
	LÄHTEET	87
	LIITTEET	94

KUVAT

Kuva 1.	Kenttätutkimuksen kulku (Metsämuuronen 2008, 22).....	12
Kuva 2	Petoskolmio (Ilter 2009, 126).....	15
Kuva 3	Talousrikollisuuden laajuus (Laitinen & Alvesalo 1994, 10)	18
Kuva 4	Tilintarkastajan asema organisaatiossa (Tomperi 2016, 7).....	30
Kuva 5	Tilintarkastuksen vaiheet (Riistamaa 2000, 74).....	36

TAULUKOT

Taulukko 1	Ilmoitetut talousrikokset vuosina 2014–2017 (Poliisin tilasto 2018 & Poliisin tilasto 2017).....	21
Taulukko 2	Epäilyttäviä liiketoimia koskevien ilmoitusten ja tapahtumien määrät vuosina 2015–2017 (Rahanpesun selvittelykeskus 2017, 5).....	21

LYHENTEET

EK	Elinkeinoelämän keskusliitto
HE	Hallituksen esitys
ISA	International Standards on Auditing
PEP	Poliittisesti vaikutusvaltainen henkilö
PIE-yhtiö	Yleisen edun kannalta merkittävä yhtiö
PRH	Patentti- ja rekisterihallitus
ResL	Rahanpesulaki
RL	Rikoslaki
TTL	Tilintarkastuslaki

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman taustaa

Talousrikollisuus ja tilintarkastajien velvollisuus havaita talousrikoksia ovat olleet yleisiä keskustelunaiheita viime vuosina. Suomen poliisi saa vuosittain noin kaksi tuhatta ilmoitusta talousrikoksiin liittyen. Vuosi 2016 oli talousrikosilmoitusten huippuvuosi ja silloin ilmoituksia tehtiin ennätyselliset 2039 kappaletta. (Poliisin tilasto 2017.) Seuraavana vuonna, 2017, ilmoitusten määrä laski hieman ja poliisi vastaanotti yhteensä 1989 ilmoitusta talousrikoksiin liittyen (Poliisin tilasto 2018). Siitä vastoin rahanpesuilmoitusten määrä on kasvanut viime vuosina suuresti. Vuonna 2017 rahanpesun selvittelykeskus vastaanotti yhteensä yli 48 000 ilmoitusta, kun edellisenä vuonna määrä oli vain 31 000. Vuonna 2017 rahanpesun selvittelykeskuksen tutkimusten mukaan neljä yleisintä talousrikostyyppiä olivat, petos, törkeä petos, törkeä kirjanpito- ja törkeä veropetos. (Rahanpesun selvittelykeskus 2017, 6.)

Vaikka talousrikosten vuosittainen määrä on suhteellisen pieni, niiden aiheuttamat taloudelliset vahingot sekä muut haitat ovat merkittäviä. Talousrikollisuuden ja harmaan talouden kustannusten on arvioitu olevan Suomessa vuosittain noin neljä prosenttia bruttokansantuotteesta. Talousrikollisuuden ja harmaan talouden aiheuttamien rahallisten menetysten lisäksi ne vaikuttavat myös instituutioiden uskottavuuteen, yhteiskunnan rakenteisiin, yleiseen lainkuuliaisuuteen sekä moraalikäsitteisiin. (Kalliokoski 2005, 39.)

Yleisimpiä talousrikoksia ovat kirjanpito-, vero- ja arvopaperiamarkkinarikokset, mutta kaikkein eniten Suomessa esiintyy verorikoksia. Usein talousrikoksiin liitettävä harmaa talous on laillista yritys- ja liiketoimintaa, jossa laiminlyödään lakisääteisiä veroja ja maksuja. Myös terrorismin rahoitus ja rahanpesu ovat taloutta uhkaavaa rikollisuutta. (Sisäministeriö, 2018.) Tässä tutkielmassa käsitellään näitä talousrikollisuuden muotoja ja keskitytään niihin tilintarkastuksen näkökulmasta. Talousrikollisuuden ja harmaan talouden torjuntamenetelmiä ovat ennaltaehkäisevä työ, lakimuutokset sekä viranomaisten valvontatoimet. Erityisesti harmaan talouden torjuntaa pyritään aikaisempaa enemmän siirtämään estämisen mallin pariin kehittämällä uusia ennaltaehkäiseviä toimintamalleja. (Valtioneuvoston periaatepäätös 2016, 3.)

Vuonna 2017 tuli voimaan uusi laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä. Uuden lain tarkoitus on rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisen lisäksi myös estää entistä paremmin talousrikollisuutta ja harmaata taloutta. Lain myötä tilintarkastajille tuli uusia velvoitteita, sillä jatkossa tilintarkastajan on tehtävä riskiarvio rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen arvioimiseksi ja tunnistamiseksi. Jatkossa tilintarkastajan on tunnistettava asiakkaansa entistä paremmin ja lisäksi seurattava asiakkaan toi-

mintaa jatkuvasti. Lisäksi tilintarkastajan pitää jatkossa kiinnittää huomiota erityisesti liiketoimiin, jotka maksutavaltaan, rakenteeltaan, suuruudeltaan tai muilla tavoilla poikkeavat tavanomaisesta. Jos tilintarkastaja havaitsee poikkeavuuksia tai epäilyttävää liiketoimintaa, pitää hänen viipymättä tehdä ilmoitus havainnosta. (Suomen tilintarkastajat, 2017.)

Tilintarkastuksen päätarkoitus on varmistaa, että yhtiön tilinpäätöksessä annetaan liiketoiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta oikea ja riittävä tieto sekä että tilinpäätös on laadittu lakien mukaisesti. Lisäksi tarkastetaan, että tilintarkastuskohteen johdon toiminta on lainmukaista. Näin ollen tilintarkastusta voidaan pitää laillisuusvalvontana. Tilintarkastuksen tarkoitus ei ole ensisijaisesti etsiä merkkejä väärinkäytöksistä tai talousrikoksista, vaan tarkoituksena on hankkia riittävä varmuus, ettei tilinpäätös sisällä olennaisia puutteita tai virheitä. Kuitenkin mikäli tilintarkastajan havaitsee viitteitä väärinkäytöksiä tai talousrikoksista, on hänellä velvollisuus ilmoittaa niistä eteenpäin. (Korkeamäki 2017, 8–9.) Vuonna 2016 tuli voimaan uusi tilintarkastuslaki ja sen myötä tilintarkastuksen kohteena ovat yhtiön tai säätiön tilikauden kirjanpito, tilinpäätös ja hallinto. Toimintakertomus on poistettu tilintarkastuksen varsinaisesta kohteesta, vaikka edelleen se lausutaan tilintarkastuskertomuksessa. (Suomen tilintarkastajat, 2016.)

Tilintarkastuslaki velvoittaa tilintarkastajaa noudattamaan hyvää tilintarkastustapaa, eli toimimaan kaikkien voimassa olevien määräysten ja säännösten mukaan tilintarkastusta suorittaessaan (TTL 4:3). Tilintarkastuslaki velvoittaa tilintarkastajaa myös huolehtimaan tarkastuksensa laadusta ja tilintarkastuskertomuksen allekirjoittava tilintarkastaja on henkilökohtaisesti vastuussa, että yhtiön tilinpäätös on laadittu lakien ja noudatettujen tilinpäätössäännöksen mukaisesti ja, että yhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta annetaan oikea ja riittävä tieto (TTL 4:5.; Euroopan unionin virallinen lehti 2003, 19).

Tilintarkastus on yleisesti ottaen laajalti tutkittu aihe ja lisäksi myös talousrikoksia on tutkittu paljon. Tilintarkastuksen ja talousrikosten yhteydestä on tehty aiempaa tutkimusta, sekä kansainvälisesti että Suomessa. Esimerkiksi Gottschalk (2010 a ja b) on tutkinut talousrikosten eri muotoja. Lisäksi hän on tutkinut, mitä talousrikollisuus on, miksi sitä esiintyy ja miten talousrikollisuus on kehittynyt vuosien varrella. Levi (2015) on tutkinut talousrikosten rahoittamista ja talousrikosten torjuntaa. Gottschalk (2014) puolestaan on tutkinut myös petosten tarkastajien raportoimia tutkimustuloksia epäilyttävistä talousrikoksista. Larsson (2005a ja b) on lisäksi tutkinut tilintarkastajien velvollisuutta raportoida rikollisuudesta Ruotsissa sekä tilintarkastajien sääntelystä ja talousrikollisuuspolitiikasta Ruotsissa vuosina 1965–2000.

Näiden tutkimusten lisäksi aiheesta on tehty pro gradu -tutkielmia. Esimerkiksi Hanna Hartlin (2009) tutki pro gradu -tutkielmassaan talousrikoksia ja tilintarkastajan roolia. Tutkimuksessa käsiteltiin talousrikoksien erityispiirteitä sekä tilintarkastajan vastuita ja velvollisuuksia talousrikoksiin liittyen. Miikka Tynjän (2016) pro gradu -tutkielma keskittyi kirjanpitäjän ja tilintarkastajan vastuihin talousrikoksissa. Johanna Saarisen (2015)

pro gradu -tutkielmassa käsiteltiin tilintarkastajan rikosoikeudellista vastuuta Suomessa, mikä myös aiheeltaan liittyy tähänkin tutkielmaan.

Tässä tutkielmassa on tarkoitus tutkia, millaisia kokemuksia tilintarkastajilla on talousrikoksiin liittyen. Tutkimuksella pyritään selvittämään esimerkiksi, huomioidaanko talousrikosten mahdollisuus tilintarkastuksen suunnittelussa sekä millainen on tilintarkastajien ilmoitusvelvollisuus talousrikosepäilyjen kohdalla. Tutkielman aiheeksi on valittu tilintarkastajan yhteys talousrikoksiin, talousrikosten huomioiminen toimeksiannon suunnittelussa sekä niistä ilmoittaminen, koska aihe on mielenkiintoinen ja uusien lakimuutosten myötä ajankohtainen. Tilintarkastajan työhön kuuluu olennaisesti asiakkaan riskien arviointi sekä kartoitus ja yksi osa tilintarkastusta on talousrikoksiin viittaavien tapahtumien kartoittaminen ja etsiminen sekä niiden poissulkeminen tarkastuksen myötä. Tilintarkastus on aina ajankohtaista ja se koskee kaikkia yhteisöjä ja yrityksiä, mikä tekee aiheesta mielenkiintoisen. Lisäksi talousrikollisuutta on paljon ja läheskään kaikki tapaukset eivät tule koskaan ilmi, siitäkään huolimatta, että viime aikoina verotarkastuksen ja tilintarkastuksen avulla talousrikosten määrä on saatu laskuun.

Aihe on ajankohtainen vuonna 2017 voimaan astuneen lakimuutoksen vuoksi. Tämä erottaa tutkimuksen aiemmista tutkimuksista, sillä tutkimuksessa huomioidaan lakimuutos, jonka vaikutuksia ei ole vielä aikaisemmin tutkittu. Lisäksi tutkielman painopiste on tilintarkastajan työssä sekä siinä, kuinka aihe näkyy käytännössä tilintarkastaja jokapäiväisessä työskentelyssä. Tutkielmassa toteutettavat haastattelut antavat uutta näkökulmaa aiheeseen, sillä eri tilintarkastajilla on erilaisia kokemuksia toisistaan eroavista tapauksista ja tilanteista. Haastattelut ovatkin tämän tutkimuksen ydin, sillä niiden avulla voidaan löytää uutta informaatiota aiheesta.

Tutkija itse työskentelee tilintarkastustehtävissä ja on työssään huomannut, että lakimuutoksesta on puhuttu paljon tilintarkastajien keskuudessa ja sillä on vaikutuksia tilintarkastajien työhön. Tutkijan oma käytännönkokemus aiheesta tekee tutkimuksen aiheesta henkilökohtaisesti kiinnostavan ja innostavan.

1.2 Tutkielman tavoite ja rajaus

Tämän tutkielman tavoitteena on selvittää, millaiset mahdollisuudet tilintarkastajilla on havaita talousrikoksia, miten tilintarkastusprosessissa kartoitetaan talousrikoksia sekä miten tilintarkastajat toimivat havaitessaan epäilyjä talousrikoksista. Tutkielmassa selvitetään, miten laki ja eri vaatimukset vaativat tilintarkastajaa toimimaan sekä mikä on yleinen tapa toimia tilintarkastajien keskuudessa. Lisäksi tutkielmassa tarkastellaan, miten viime vuonna voimaan astunut uusi laki liittyen rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämiseen vaikuttaa tilintarkastajien työhön.

Tämän tutkimuksen tutkimuskysymykset ovat:

- Millaiset mahdollisuudet tilintarkastajilla on havaita talousrikoksia?
- Miten mahdolliset talousrikokset huomioidaan tilintarkastusprosessissa sekä miten tilintarkastajan tulisi toimia havaitessaan epäilyn mahdollisesta talousrikoksesta?
- Miten 2017 voimaan astunut lakiuudistus rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä on vaikuttanut ja vaikuttaa tulevaisuudessa tilintarkastajan työhön?

Tässä tutkielmassa aihetta tutkitaan sekä aiemman kirjallisuuden että haastatteluiden avulla. Aiempien tutkimusten, lakien ja standardien avulla selvitetään, miten tilintarkastajien tulisi toimia talousrikostapausten kohdalla sekä miten tilintarkastusprosessi tulisi huomioida talousrikollisuuden mahdollisuudet. Haastattelujen avulla puolestaan otetaan selvää, millaisia kokemuksia tilintarkastajilla todellisuudessa on talousrikoksista, millaisiksi he kokevat omat mahdollisuutensa havaita talousrikoksia ja miten heidän oman näkemyksensä mukaan pitäisi toimia talousrikosepäilyjen kohdalla. Haastattelut ovat merkittävässä roolissa tutkimuksen empiirisessä osiossa, mutta ne ovat samalla myös tutkimuksen onnistumisen kannalta kriittisin tekijä.

Tutkielmassa käydään läpi tilintarkastusprosessia keskittyen erityisesti vaiheisiin, joiden avulla pystytään havaitsemaan merkkejä talousrikoksista. Tilintarkastajan ilmoitusvelvollisuudessa keskitytään nimenomaan talousrikoksista ilmoittamiseen. Tämä tutkimus kohdistuu yksityisiin ja julkisiin osakeyhtiöihin muiden yhtiömuotojen jäädessä tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimusta ei kuitenkaan rajata tietyn kokoisiin tai tietyllä toimialalla toimiviin yrityksiin, vaan tutkimus kohdistuu yleisellä tasolla talousrikosepäilyihin. Haastateltavat tilintarkastajat työskentelevät manager-tason tehtävissä ja ovat KHT-tutkinnon suorittaneita.

Tämän tutkimuksen odotetut tulokset ovat, että tilintarkastajilla pitäisi olla kohtuulliset mahdollisuudet havaita talousrikoksia, sillä he perehtyvät syvällisesti asiakkaan toimintaan ja tilinpäätökseen. Lisäksi ohjeistukset, lait ja muut määräykset ohjaavat tilintarkastajia huomioimaan mahdolliset talousrikosepäilyt tekemällä kartoitusta yhtiön alasta ja yhtiön toiminnasta tilikauden aikana. Oletettavaa on myös, että kun tilintarkastaja tuntee asiakkaansa mahdollisemman hyvin, pystyy hän keskittymään tarkastuksessa erityisen hyvin alueisiin, joilla poikkeamia voisi esiintyä. Lisäksi odotettavaa olisi, että tilintarkastaja ilmoittaa havaitsemistaan havainnoistaan eteenpäin, jos havainnot ovat merkittäviä.

Pienet väärinkäytökset tai puuteet voidaan korjata asiakaan kanssa, niin että asiakas hoitaa ongelman sisäisesti organisaatiossa, mutta suuremmista virheistä tilintarkastaja oletettavasti raportoi eteenpäin. Ongelman tilintarkastajan eteenpäin raportointiin tuo tilintarkastajan vaitiolovelvollisuus, mutta talousrikosepäilyjen kohdalla laki vaatii tilintarkastajaa silti ilmoittamaan epäilyistään. Tässä tutkielmassa tutkitaan myös, miten uusi rahanpesuun ja terrorismin rahoittamisen estämiseen liittyvä lakiuudistus vaikuttaa tilintarkastajan työhön. Oletettavaa on, että lain seurauksena tilintarkastajan on tunnettava asiakkaansa aiempaa paremmin, jotta hänellä olisi paremmat mahdollisuudet havaita riskit sekä epäilyt ja näin ollen hän pystyisi myös raportoimaan niistä eteenpäin entistä herkemmin.

1.3 Tutkimusmenetelmät ja tutkimusaineisto

Tämä tutkielma on luonteeltaan kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Kyseinen tutkimusmenetelmä on valittu, koska tutkimus on luonteeltaan kuvaileva ja sen tarkoituksena on tutkia, miten tilintarkastajat suhtautuvat mahdollisiin havaitsemiinsa talousrikosepäilyihin sekä miten he ilmoittavat niistä eteenpäin. Koskinen, Alasuutari ja Peltonen (2005, 79) toteavat laadullisen tutkimukselle olevan tavanomaista pyrkimys pitää tutkimusprosessi ja kysymystenasettelu avoimena pitkään, minkä lisäksi kysymykset saattavat vaihdella avoimista todella tarkkoihin kysymyksiin. Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (1997, 157) mukaan laadullisessa tutkimuksessa pyritään kuvaamaan todellista elämää ja lisäksi tutkimaan kohdetta mahdollisemman kokonaisvaltaisesti. Laadullisesta tutkimuksesta voidaan saada tulokseksi vain johonkin aikaan ja paikkaan rajoittuvia ehdollisia selityksiä. Lisäksi laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä todentamaan jo olemassa olevia totuuksia tai väittämiä, vaan tavanomaisesti tarkoituksen on löytää ja paljastaa tosiasioita.

Kvalitatiivisella tutkimuksella on seitsemän tyypillistä piirrettä. Ensinnäkin se on kokonaisvaltaista tiedon hankintaa ja aineisto kerätään todellisissa tilanteissa. Toiseksi tiedonkeruussa suositaan ihmisissä, eli tutkimuksessa käytetään mittausvälineiden sijaan esimerkiksi havainnointia ja keskusteluja. Kvalitatiiviselle tutkimukselle on tyypillistä käyttää induktiivista analyysia, eli tutkija yrittää paljastaa odottamattomia seikkoja. Tästä johtuen päätarkoitus ei ole teorian tai hypoteesien testaaminen vaan ennemminkin aineiston yksityiskohtainen sekä monitahoinen tarkastelu. Neljäs kvalitatiivisen tutkimuksen tyypillinen piirre on laadullisia metodien käyttö aineistoa hankinnassa. Tavanomaisia metodeja ovat esimerkiksi osallistuva havainnointi, teemahaastattelut sekä ryhmähaastattelut. Lisäksi kvalitatiivisessa tutkimuksessa kohdejoukkoa ei valita satunnaisotoksella, vaan kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti. Kuudennes piirre on tutkimussuunnitelman muotoutuminen tutkimuksen kehittyessä. Viimeinen kvalitatiiviselle tutkimukselle

tyypillinen piirre on, että tutkimuksessa tapauksiin suhtaudutaan ainutlaatuisesti ja tulkitaan aineistoa sen mukaisesti. (Hirsjärvi ym. 1997, 160.)

Tässä tutkimuksessa on subjektiivinen näkökulma tutkittavaan aiheeseen. Grönforsin (1985, 14) mukaan subjektiivinen näkökulma on tyypillistä laadulliselle tutkimukselle ja se lisää tutkimuksen tieteellistä selitysvoimaa. Tässä tutkimuksessa tutkitaan tilintarkastajien kokemuksia liittyen talousrikoksiin. Koska kyseessä on tilintarkastajien omat näkemykset ja kokemukset, muodostuu aiheeseen subjektiivinen näkökulma. Tutkimuksen teoriaosuudessa selvitetään, miten lait, standardit sekä muut ohjeistukset ohjaavat tilintarkastajia toimimaan, jotta talousrikokset voitaisiin havaita tilintarkastuksessa sekä miten ne ohjaavat tilintarkastajia toimimaan, kun he havaitsevat merkkejä talousrikoksista. Haastattelujen avulla tuodaan tutkimukseen subjektiivinen näkökulma, sillä niiden avulla selvitetään tilintarkastajien omia kokemuksia talousrikoksista sekä tilintarkastajien näkemyksiä siitä, miten heidän tulisi toimia talousrikosten kohdalla.

Tutkielman tiedonkeruumenetelmänä käytetään kenttätutkimusta, joka on Metsämuurosen (2008, 20) mukaan keino ymmärtää ja kuvata tutkittavaa yhteisöä tai ihmisryhmää. Kenttätutkimuksessa tutkija tarkkailee tutkimuskohdetta tarkoituksena ymmärtää tapahtumien merkitystä tutkittavien näkökulmasta. Kenttätutkimuksella on tyypillistä tutkia pientä määrää tapauksia ja tarkoituksena on tutkia perusteellisesti tietyn sosiaalisen ilmiön luonnetta, ei niinkään muodostaa hypoteeseja niistä. Kenttätutkimuksessa tutkija tarkkailee, keskustelee ja tekee haastateltuja tutkittavien kanssa ja näin monilla eri tavoin etsii tietoa ja ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Kuvassa 1. Esitetään tyypillisen kenttätutkimuksen vaiheet.

Kuva 1. Kenttätutkimuksen kulku (Metsämuuronen 2008, 22)

Tässä tutkimuksessa noudatetaan kuvan 1 mukaisia kenttätutkimuksen vaiheita. Ensin tutustutaan kirjallisuuteen ja kerätään tätä kautta aineistoa. Seuraavaksi vuorossa on kenttätutkimusvaihe, eli haastatteluiden tekeminen ja viimeiseksi analysoidaan ja tulkitaan löydettyjä tuloksia ja raportoidaan ne. Tässä tutkimuksessa kenttätutkimus tehdään haastatteluina, eikä niinkään tarkkailuna. Koska tutkimus tehdään haastattelujen muodossa, tietävät haastateltavat tutkijan tekevän haastattelua, eikä tutkija ole anonyymi. Näin ollen tässä tutkimuksessa ei synny kenttätutkimukselle tyypillisiä rooli-ongelmia, aikaongelmia tai kentältä poistumisongelmia. (Metsämuuronen 2008, 22-23.) Kuitenkin kenttätutkimuksen yleinen ongelma on tutkimustulosten heikko yleistettävyyttä (Syrjäläinen 1991, 41).

Tutkielman teoriaosuudessa aineistona käytetään aiempaa kirjallisuutta, tutkimuksia ja artikkeleita. Kyseisen osuuden tarkoituksena on aiheesta aiemmin tehdyn tutkimuksen esitleminen sekä ilmiön ja sen käsitteiden avaaminen. Lisäksi teoriaosuudessa tutkitaan, miten ohjeistukset ohjaavat tilintarkastajia toimimaan erilaisten talousrikosten kanssa. Empiria osuudessa puolestaan tutkitaan, miten tilintarkastajat todellisuudessa toimivat. Empiirisessä osuudessa aineistonkeruumenetelmänä on päätetty käyttää haastattelua. Hirsjärven ja Hurmeen (2015, 34) mukaan haastattelu on joustava aineistonkeruumenetelmä, joka antaa tutkijalle mahdollisuuden vaikuttaa tiedonhankintaan haastattelutilanteissa sekä mahdollistaa tarkentavien lisäkysymysten esittämisen. Lisäksi Hirsjärvi ym. (1997, 2000) kertovat haastattelun hyvänä puolena olevan, että siinä on mahdollista säädellä aineiston keruuta joustavasti tilanteen mukaan ja vastaajaa myötäillen. Haastattelussa tutkija myös pystyy säätelemään haastatteluaiheiden järjestystä. Lisäksi haastattelussa on paremmat mahdollisuudet tulkita vastauksia kuin esimerkiksi kyselylomakkeissa.

Tämän tutkimuksen empiirinen osuus koostuu neljän tilintarkastajan yksilohaastattelusta. Haastattelumenetelmäksi on valittu puolistrukturoitu haastattelu ja haastateltaville annetaan mahdollisuus tutustua kysymyksiin etukäteen. Puolistrukturoitu haastattelu antaa haastateltavalle vapauksia, sillä tutkija valitsee kysymykset, mutta haastateltava vastaa kysymyksiin omin sanoin ja voi jopa ehdottaa uusia mieleen nousevia kysymyksiä (Koskinen ym. 2005, 104).

Tutkimusongelmaan lähdetään etsimään vastausta tutkimalla ensin jo olemassa olevaa kirjallisuutta talousrikoksiin, tilintarkastajan työhön, tilintarkastussuunniteluun ja tilintarkastajien raportointiin sekä ilmoitusvelvollisuuteen liittyen. Tämän jälkeen teoriassa keskeisimmäksi nousseita asioita lähdetään tutkimaan tarkemmin haastattelujen avulla.

Tässä tutkimuksessa kirjallisuutena toimii aiemmat tutkimukset, kuten esimerkiksi aikaisemmin luetellut tieteelliset artikkelit. Talousrikoksia, niiden eri muotoja ja yleisyyttä, on tutkittu paljon ja aineistoa löytyy runsaasti. Myös tilintarkastus on yleinen tutkimusaihe ja tilintarkastusprosessiin, tilintarkastajan vastuihin ja muihin tilintarkastajan perus

työhön liittyviin osioihin löytyy sekä kotimaisia että ulkomaalaisia tutkimuksia ja tietokirjallisuutta. Vuonna 2016 astui Suomessa voimaan uusi tilintarkastuslaki, joka aiheuttaa sen, että ennen sitä julkaistuun kirjallisuuteen tulee suhtautua kriittisesti.

Tässä tutkimuksessa keskeisenä lähteenä toimivat tilintarkastuslaki, rikoslaki sekä kansainväliset tilintarkastusstandardit, joista erityisesti standardi ISA 240 väärinkäytöksiin liittyvät tilintarkastajan velvollisuudet tilintarkastuksessa. Lisäksi tärkeitä lähteitä ovat talousrikoksia koskevat Gottschalkin (2010 a ja b) artikkelit ja Larssonin (2005 a ja b) tutkimukset talousrikosten ja tilintarkastuksen yhteydestä Ruotsissa.

1.4 Tutkielman rakenne

Tämä tutkielma koostuu teoria- ja empiriaosuudesta, joiden pohjalta pyritään muodostamaan kattavat vastaukset tutkimuskysymyksiin. Tutkielma muodostuu kuudesta pääkappaleesta, joista ensimmäinen on johdanto, jossa esitellään tutkimuksen tausta sekä tavoitteet. Seuraavat kolme kappaleta ovat teoriakappaleita, joista ensimmäisessä käydään väärinkäytösten sekä talousrikosten muotoja. Tämä kappale koostuu talousrikollisuuteen liittyvistä tutkimuksista sekä kirjallisuudesta ja aineistona käytetään sekä ulkomaista että suomalaista kirjallisuutta. Seuraavassa teoriakappaleessa keskitytään tilintarkastuksen ammattisäädöksiä, kuten mitä tilintarkastus sisältää sekä mitä vastuita ja velvollisuuksia tilintarkastajalla on ja miten perinteinen tilintarkastusprosessi etenee. Tässä osiossa tilintarkastuslaki ja suomalainen tietokirjallisuus ovat keskeisiä lähteitä. Kolmannessa teoriakappaleessa keskitytään talousrikosten ja tilintarkastuksen yhdistämiseen sekä siihen, miten tilintarkastaja toimii talousrikosten paljastajana. Tässä osiossa on tarkoitus kirjallisuuden avulla päästä syvemmälle aiheeseen ja siitä tehtyihin aiempiin tutkimuksiin.

Teoriakappaleiden tarkoitus on luoda pohja empiriaosuutta varten. Empiriakappaleessa muodostetaan neljän haastattelun pohjalta käytännön näkökulma tilintarkastajan työhön ja erityisesti talousrikosten huomioon otamiseen tilintarkastustoimeksiannoissa ja talousrikoksista ilmoittamiseen. Tutkielman viimeinen osa koostuu yhteenvedosta ja johtopäätöksistä. Tässä osassa kerrataan tutkimuskysymykset ja esitetään vastukset niihin. Lisäksi käydään läpi tutkimuksen tärkeimmät tulokset.

2 VÄÄRINKÄYTÖKSET JA TALOUSRIKOLLISUUS

Tässä luvussa käydään läpi väärinkäytöksiä ja talousrikollisuutta keskittyen niiden eri muotoihin, piirteisiin ja yleisyyteen. ISA 240 -standardi keskittyy väärinkäytöksiin ja tässä luvussa käydään läpi, mitä väärinkäytöksillä tarkoitetaan sekä mitkä ovat niiden ominaispiirteet. Talousrikollisuusosiossa keskitytään Suomessa yleisimmin esiintyviin talousrikollisuustyyppisiin sekä tilastollisiin lukuihin talousrikoksista yleisesti Suomessa. Vuonna 2017 astui voimaan uusi laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämiseksi ja tässä luvussa keskitytään lakiuudistukseen tarkemmin.

Tässä tutkimuksessa talousrikoksilla tarkoitetaan organisaatorikollisuutta, jossa rikosten tekijöiden oletetaan tavoittelevan taloudellista hyötyä tekemällä rikoksia organisaation sisällä. Lisäksi tutkimuksessa puhutaan väärinkäytöksistä, jotka eivät automaattisesti aina tarkoita talousrikoksia. Kaikki talousrikokset ovat kuitenkin myös väärinkäytöksiä, minkä vuoksi tässä tutkimuksessa käydään läpi myös väärinkäytöksiä ja niiden ominaispiirteitä.

Gottschalkin (2010a, 443) mukaan laitonta toimintaa, väärinkäytöksiä sekä talousrikoksia esiintyy sekä yksityisellä että julkisella sektorilla. Hänen mukaansa väärinkäytöksiä ja talousrikoksia tulee tapahtumaan niin kauan kuin on olemassa heikkouksia, jotka mahdollistavat oman edun tavoittelemisen muiden kustannuksella. Yksittäiset henkilöt tai yhtiöt tavoittelevat hyötyä ja voittoa hyödyntäen yhtiötä, muita organisaatioita tai yksityishenkilöitä.

Talousrikosten ja väärinkäytösten yhteydessä voidaan nähdä esiintyvän tyypillisiä syitä, jotka toistuvat tapauksesta toiseen ja altistavat työntekijöitä sekä yhtiön johtoa sortumaan epärehelliseen toimintaan. Ilter (2009, 125) määrittää varojen väärinkäytökselle sekä petolliselle taloudelliselle raportoinnille kolme edellytystä, jotka esitetään kuvassa 2.

Kuva 2 Petoskolmio (Ilter 2009, 126)

Kuten kuvasta 2 käy ilmi, petoskolmion kolme edellytystä ovat mahdollisuudet, kannustimet sekä paineet ja asenteet. Mahdollisuuksilla tarkoitetaan tilanteita, jotka tarjoavat johdolle tai henkilöstölle mahdollisuuden tehdä petoksen. Mahdollisuus houkuttaa toteuttamaan petoksen. (Ilter 2009, 125.) Esimerkki väärinkäytöksen tekijä saattaa uskoa, että sisäinen kontrolli on sivuutettavissa tai hän uskoo oman asemansa mahdollistavan väärinkäytöksen (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 323). Toisella edellytyksellä tarkoitetaan, että työntekijöihin tai johtoon kohdistuu kannuste tai paine tehdä petos. Monesti kannustimen tai paineen alla henkilö toimii normaalisti poiketen ja siksi tekee väärinkäytöksen. (Ilter 2009, 125.) Painetta voi aiheuttaa esimerkiksi johdolta tuleva tulostavoite tai tekijä itse elää yli varojensa ja sitä kautta aiheutuu painetta itselleen. Myös normaalisti rehellinen henkilö saattaa toimia epärehellisesti kovan paineen alla. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 323.) Asenteet ovat kolmas petoskolmion edellytys, eli tekoaan järkeistämällä ihminen saattaa sortua petokseen. Tekijän asenne, eettiset arvot tai luonne voivat ajaa työntekijän tai johdon epärehelliseen toimintaan. (Ilter 2009, 125.) Tekijällä saattaa olla kyky perustella teko itselleen ja näin ollen hän tekee väärinkäytöksiä (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 323).

2.1 Väärinkäytökset

Taloudelliset väärinkäytökset voidaan joissakin tapauksissa, käyttäjästä ja tilanteesta riippuen, rajata koskemaan rangaistavaksi säädettyjä tekoja tai laiminlyöntejä, eli talousrikoksia. Väärinkäytös sanaa käytetäänkin yleisesti synonyymina talousrikokselle. Yritysmaailmassa väärinkäytös pitää kuitenkin ymmärtää laajempänä käsitteenä, sillä väärinkäytöksen uhri eli kohde on yritys. Väärinkäytöksen tekijä voi toimia yrityksen palveluksessa, toimia liikesuhteessa yritykseen tai olla jopa kokonaan ulkopuolinen. Taloudellisenä väärinkäytöksenä voidaan pitää kaikkea sellaista menettelyä, jolla oikeudettomasti viedään yhtiön omaisuutta, varoja ja oikeuksia tai toimintaa, jolla yhtiötä vahingoitetaan toimimalla sen ohjeiden vastaisesti. Väärinkäytöksen ei siis välttämättä tarvitse olla laissa rangaistavaa toimintaa. (Juutinen & Turunen 2008, 32–33.)

ISA 240 -standardin mukaan tilinpäätöksen virheellisyydet voivat johtua joko virheistä tai väärinkäytöksistä. Erottava tekijä näiden kahden syyn välillä on se, onko tilinpäätöksen virheellisyyteen johtanut tahallinen vai tahaton toiminta. Väärinkäytös on aina tahallista toimintaa, mutta virheitä voi syntyä tahattomasti. Väärinkäytöksellä tarkoitetaan hallintoelimen, toimivaan johdon, yhtiön henkilökuntaan kuuluvan tai kolmannen osapuolen tekemää tahallista teko, joka on vilpillinen ja sen tarkoitus on edun hankkiminen epäoikeuden tai laittomuuden kautta. Väärinkäytöksen riskitekijöillä viitataan olosuhteisiin tai

tapahtumiin, joissa on mahdollisuus väärinkäytökselle tai joissa painostetaan tai yllytetään väärinkäytöksen tekemiseen. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 312, 314.)

PwC:n Global Economic Crime and Fraud Survey 2018 -tutkimuksen mukaan taloudellisten väärinkäytösten määrä ja vaikutukset ovat kasvaneet. Tutkimuksen mukaan Pohjoismaissa 46 prosenttia yrityksistä joutui väärinkäytöksen uhriksi ja maailmanlaajuisesti 49 prosenttia. Pohjoismaissa yleisin väärinkäytöksen muoto oli kyberrikollisuus, joka suuruus oli 37 prosenttia väärinkäytöksistä. Yritysten varojen tai resurssien väärinkäytösten osuus oli 34 prosenttia ja yleisimmin varojen väärinkäyttö tarkoitti kavalluksia tai petoksia. Kaikista väärinkäytöksistä noin kolmannes tehtiin yrityksen sisällä ja loput olivat ulkoisten tahojen tekemiä. (PwC, 2018.)

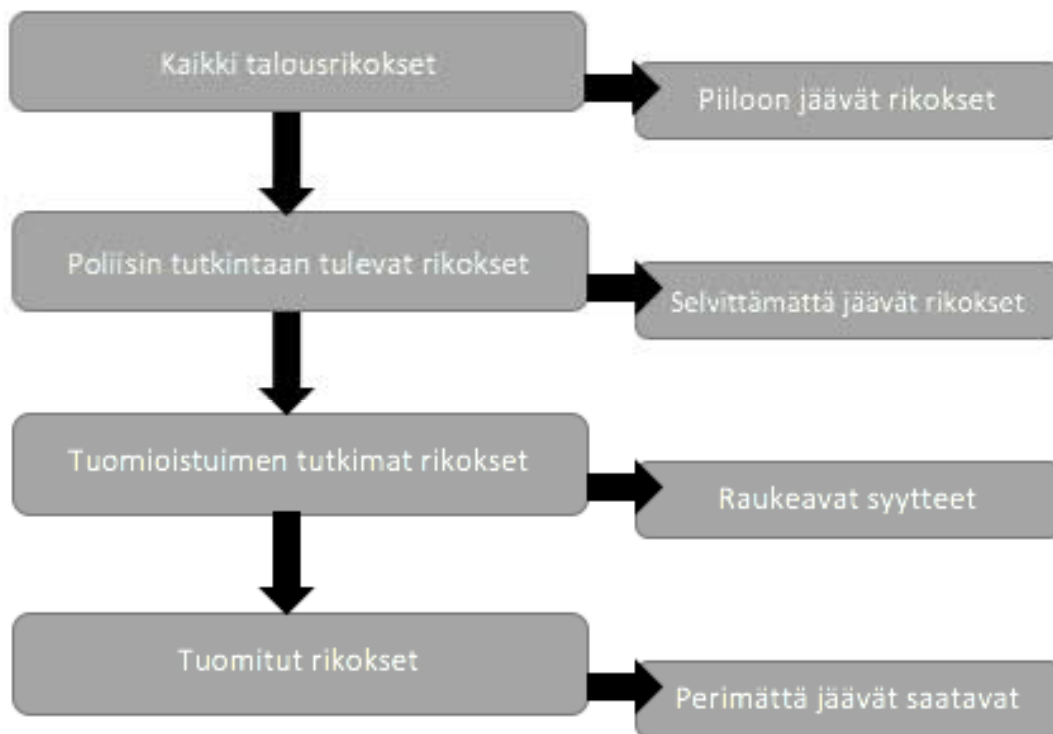
Taloudelliset väärinkäytökset voidaan jakaa seuraaviin pääryhmiin tekotapansa ja tyyppillisyytensä mukaan: taloudellisen informaation vääristely, yhtiön resurssien väärinkäyttö, liikesalaisuuksien väärinkäyttö, rahanpesu sekä korruptio ja lahjonta. Monesti väärinkäyttötapaukset sisältävät monenlaisia väärinkäytöksiä ja siksi rajanveto eri tyyppien välille on haastavaa. (Juutinen & Turunen 2008, 33.)

Vilpillinen taloudellinen raportointi tarkoittaa tahallisia virheitä, kuten lukujen tai muiden tilinpäätöksen tietojen poisjättämistä, joiden tarkoitus on huijata tilinpäätöksen käyttäjää. Tavallista on esimerkiksi tuloksen manipulointi ja täten virheellinen raportointi. Tietyissä tapauksissa johto voi yrittää pienentää yhtiön tulosta olennaisesti ja näin yrittää minimoida maksettavien verojen määrää tai vastaavasti parantaa tulostaan varmistaakseen pankkirahoituksen. Vilpillinen taloudellinen raportointi voidaan järjestää esimerkiksi muuttamalla, vääristelemällä ja manipuloimalla kirjanpitoaineistoa, jättämällä tietyt tapahtumat joko pois tai esittämällä ne väärin tilinpäätöksessä tai käyttämällä laskentaperiaatteita tahallaan väärin ja näin muuttaa lukuja. Tyyppillisesti tällaisessa toiminnassa johto sivuuttaa muuten hyvin toimivia kontrolleja ja siksi aikaansaadaan vilppiä. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 323–324.)

Varojen väärinkäytöllä tarkoitetaan useimmiten yrityksen rahojen varastamista. Useimmiten syyllisiä ovat yhtiön työntekijät ja varastettu summa on suhteellisen pieni. Ei kuitenkaan ole tavatonta, että myös yhtiön johto syyllistyy varojen väärinkäyttöön. Johdolle jälkien peittäminen sekä salaaminen ovat helpompaa ja näin ollen tilintarkastajan on tällaista hankalampi havaita. Johto voi esimerkiksi kavaltaa maksusuorituksia, varastaa yhtiön omaisuutta, käyttää yhtiön varoja henkilökohtaisiin menoihin tai laittaa yhtiön maksamaan palveluista tai tavaroista, joita yhtiö ei ole todellisuudessa saanut. Monesti varojen väärinkäyttöön yhdistyy harhaanjohtavat ja virheellinen aineisto, jonka avulla koitetaan peittää varojen puuttuminen. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 324–325.)

2.2 Talousrikollisuus

Talousrikollisuus on rikollisuutta, joka on mahdollista vain liiketoiminnan, yritystoiminnan tai muun organisatorisen toiminnan yhteydessä. Talousrikollisuudesta voidaan käyttää myös nimiä organisaatorikollisuus, valkokaulusrikollisuus sekä yhteisörikollisuus. Talousrikollisuus tapahtuu tyypillisesti organisaation kautta ja teon hyöty voi koitua organisaatiolle tai rikollisessa toiminnassa mukana olleet yksilöt saattavat hyötyä teosta. Talousrikollisuus on luonteeltaan piilorikollisuutta ja sen tutkiminen ja paljastaminen on haastavampaa kuin monissa muissa rikollisuuden muodoissa. Talousrikokset naamioidaan usein lailliseksi toiminnaksi, jolloin niiden havaitseminen on vaikeaa. Talousrikoksissa myös riski jäädä kiinni on huomattavasti matalampi kuin monissa muissa rikollisuuden muodoissa. (Laitinen & Alvesalo 1994, 12, 17–18.) Kuva 3 osoittaa, miten kaikki talousrikokset eivät välttämättä ikinä tule esiin, minkä lisäksi esiin tulleet rikokset eivät automaattisesti päädy tuomioistuimeen.

Kuva 3 Talousrikollisuuden laajuus (Laitinen & Alvesalo 1994, 10)

Kuten kuvasta kolme nähdään, osa talousrikoksista ovat piilorikoksia ja voidaan jopa sanoa, että talousrikollisuudelle on tyypillistä piilorikollisuuden suuri määrä. Piilorikollisuudelle on tyypillistä, että sen tiedetään olevan olemassa, mutta se ei tule valtionviran-

omaisten tietoon ja ei näin ollen näy virallisissa tilastoissa. Talousrikokset tulevat tyypillisesti esille sattumalta ja usein siihen vaaditaan kirjanpitositteiden erittäin tarkkaa tarkastusta. (Kalliokoski 2005, 37–38.)

Henning (2009, 295) mukaan talousrikollisuus on rikollisuutta omaisuutta vastaan, eli talousrikollisuudella pyritään vaihtamaan omaisuuden omistajaa ja näin ollen tekijä pyrkii hyötymään omaisuudesta. Gottschalk ja Solli-Sæther (2011, 76) täsmentävät, että yksi talousrikollisuuden perinteisistä ominaisuuksista on rikollisen henkilökohtainen hyötyminen. Kalliokoski (2005, 38) kertoo talousrikollisuuden uhrina olevan usein yhteiskunta sekä sen käytössä olevat varat. Talousrikoksen tekokynnys saatetaan kokea matalaksi, koska uhrin voidaan kokea olevan persoonaton kohde.

Talousrikoksilla on Gottschalkin (2010a, 442–443) mukaan selkeitä toistuvia piirteitä, jotka toistuvat monissa talousrikoksissa. Talousrikokset ovat tyypillisesti petollisia, sillä rikoksia tekevät toimihenkilöt pyrkivät salaamaan, huijaamaan ja lisäksi manipuloimaan totuttaa. Lisäksi talousrikokset ovat tahallisia sekä tarkoituksenmukaisia, koska ne eivät johdu yksinkertaisista virheistä tai pienistä laiminlyönneistä, vaan ne tehdään määrätietoisesti saavuttaakseen hyötyä. Kolmas talousrikoksien ominaispiirre on luottamuksen rikkominen. Yhtiön sisäinen sekä henkilöiden keskinäinen luottamus rikkoutuu talousrikosten myötä. Monesti keskinäinen luottamus on perusta yhteistyölle sekä liiketoiminnalle ja sen hajoaminen aiheuttaa suuria ongelmia ja epävarmuutta yhtiössä. Tyypillisesti talousrikoksista seuraa rahallisia tappioita jollekin, esimerkiksi yhtiölle, josta työntekijä kavaltaa rahaa tai sitten yhteiskuntatasolla valtiolle. Rikoksen suorittaja hyötyy teostaan, mutta menetykset ja haitat syntyvät jollekin muulle taholle. Lisäksi talousrikoksille on tyypillistä piilotusmahdollisuus, jopa ikuinen sellainen. Monesti rikoksen todellisuus ja ilmitulo eivät vastaa toisiaan. On mahdollista, että yhtiö liiketoimia, maksuja ja sopimuksia muutetaan, poistetaan sekä muokataan jatkuvasti ja näin ollen petokset saattavat jatkua vuodesta toiseen paljastumatta. Viimeinen toistuva talousrikoksen piirre on ulkoinen kunnioitus tekijää kohtaan, eli rikoksen tekijät usein vaikuttavat kunnollisilta kansalaisilta ja ovat hyvässä asemassa yhteiskunnassa.

Talousrikollisuuden yhteydessä puhutaan usein myös harmaasta taloudesta, joka on Verohallinnon (2011) mukaan lainvoimaista yritys- ja liiketoimintaa, jossa kuitenkin siivutetaan lakisäätteisiä veroja ja maksuja. Harmaa talous koskee sekä yritystoimintaa että luonnollista henkilöä, mutta tässä tutkimuksessa keskitytään vain liiketoimintaan liittyvään harmaaseen talouteen. Kansantalouden kannalta harmaa talous merkitsee liiketoimintaa, joka ei sisälly kansantalouden tilinpitoon ja näin ollen puuttuu myös bruttokansantuotteesta.

Talousrikollisuuden tutkimus on kasvava liiketoiminta-alue monille palveluyrityksille, kuten tilintarkastusyhtiöille, konsulttiyrityksille sekä asianajotoimistoille. Talousrikosasiantuntijat tutkivat veronkiertoa, kavalluksia, sisäpiirikauppoja, korruptiota sekä muita talousrikoksien muotoja. Tyypilliset asiakkaat ovat organisaatioita, jotka haluavat,

että tutkitaan tiettyä tapahtumaa, yleisiä virheitä tai tapahtumien syitä ja seurauksia. Talousrikosasiantuntijat etsivät tutkimuksillaan tosiseikkoja, muutosta, kausaalisuutta sekä yrittävät tunnistaa epäilyttäviä tapahtumia. Yrityksessä ilmenevä talousrikollisuus vaikuttaa usein negatiivisesti yrityksen maineeseen, mistä johtuen yritykset eivät välttämättä halua tuoda esille heidän organisaatiossaan tapahtunutta tilannetta ja tästä seuraa se, ettei useinkaan ei ole täysin mahdollista selvittää mitä tilanteessa on oikeasti tapahtunut. (Gottschalk 2014, 57, 59.)

Talousrikollisuudesta ja sen torjunnasta alettiin keskustella Suomessa vasta 1970-luvulla, jolloin liike-elämän piirissä tehtyjä rikoksia alettiin tarkastella kriminologian ja rikosoikeuden kautta. Talousrikollisuuden tutkimusta on alettu tehdä kunnolla vasta 1980–1990-luvuilta lähtien. Talousrikollisuus voidaan jakaa kahteen ryhmään; rikoksiin, jotka tehdään laillisen toiminnan raameissa sekä rikoksiin, jotka jo itsestään ovat laitonta taloudellista toimintaa. Talousrikokset voidaan lisäksi jaotella sen mukaan, ketä kohtaan ne kohdistuvat ja näin ollen kenen intressejä ne loukkaavat. Tällaisia ryhmiä voivat olla esimerkiksi takaajiin tai velkojiin kohdistuvat sekä kansatalouteen tai valtaan kohdistuvat talousrikokset. (Mäkelä 2001, 1.)

Gottschalkin (2010b, 214) mukaan jotkut tutkijat uskovat, että rikollisuutta voitaisiin vähentää käyttämällä pelotteita. Pelote-ideologian mukaan rikolliset ja potentiaaliset rikolliset pohtivat ennen rikoksen tekemistä, onko olemassa riski jäädä kiinni rikoksesta ja millaisen rangaistuksen he saisivat kiinnijäätyään. Kun olemassa on uhka jäädä kiinni ja saada rangaistus, jää suunnitellun rikoksen tekeminen toteuttamatta ja näin ollen pystytään ehkäisemään rikoksia. Lisäksi jos rikosten seuraamukset olisivat riittävän ankarat eivät tuomitut rikolliset välttämättä toistaisi tekoaan enää uudelleen.

2.3 Talousrikollisuuden esiintyminen Suomessa viime vuosina

Suomen poliisin tilastojen mukaan Suomessa ilmoitetaan vuosittain noin kaksi tuhatta talousrikosta. Tarkka ilmoitettujen talousrikosten määrä vaihtelee hieman vuosittain, mutta vuosina 2014–2017 on luku pysynyt noin kahdessa tuhannessa ilmoituksessa. (Poliisin tilasto 2017.) Vuonna 2017 neljä yleisintä rikosnimikettä talousrikosten rikosilmoituksissa olivat törkeä petos, törkeä kirjanpitorikos, petos ja törkeä veropetos (Rahanpesun selvittelykeskus 2017, 5). Talousrikosten vuosittaiseen määrään vaikuttaa yleinen taloustilanne. Erityisesti talouden taantumissa talousrikoksia on havaittu enemmän. (Sisäministeriö 2018.) Taulukossa 1 esitetään vuosien 2014–2017 poliisille ilmoitettujen talousrikosten määrät.

Vuosi	2014	2015	2016	2017
Ilmoitettuja talousrikoksia yhteensä, kpl	1817	1842	2087	1989

Taulukko 1 Ilmoitetut talousrikokset vuosina 2014–2017 (Poliisin tilasto 2018 & Poliisin tilasto 2017)

Kuten taulukosta 1 nähdään, talousrikollisuuden määrä on kasvanut viime vuosina. Vuonna 2015 talousrikoksia ilmoitettiin 1842 kappaletta ja silloin uutisoitiin talousrikoksia olleen ennätysmäärä viimeiseen kymmeneen vuoteen. Verohallinnon rikosilmoitus-tilaston mukaan törkeiden velallisten epärehellisyystapausten määrä kasvoi 22 prosenttia vuosien 2012 ja 2015 välillä. Myös veropetosten määrä kasvoi samalla aikavälillä ja ilmoitetuista veropetoksista 82 prosenttia oli törkeitä veropetoksia. Talousrikosten määrän kasvun selitti entistä laajempi verotarkastusten ja harmaan talouden tarkastusten määrä. (Verohallinto 2016.) Vuonna 2016 ilmoitettujen talousrikosten määrä kasvoi entisestään ja kasvu edelliseen vuoteen verrattuna oli noin yksitoista prosenttia. Kyseisenä vuonna ilmoitettuja talousrikoksia oli ennätysellisesti 2087 kappaletta. (Poliisin tilasto 2017.) Vuonna 2017 ilmoitettujen talousrikosten määrä laski edellisestä vuodesta noin viisi prosenttia ja niitä oli 1989 kappaleeseen, joka oli silti enemmän kuin huippuvuodeksi uutisoituna vuonna 2015 (Poliisin tilasto 2018).

Talousrikosten lisäksi myös rahanpesuilmoitusten määrä on kasvanut huomattavasti viimeisten vuosien aikana (Rahanpesun selvittelykeskus 2017, 5). Taulukko 2 kuvaa Rahanpesun selvittelykeskuksen vastaanottamien epäilyttävää liiketoimintaa koskevien ilmoitusten lukumäärää sekä tapahtumien määrää.

Vuosi	2015	2016	2017
Ilmoitusten määrä	37 703	31 194	48 318
Tapahtumien määrä	880 390	922 167	1 559 141

Taulukko 2 Epäilyttäviä liiketoimia koskevien ilmoitusten ja tapahtumien määrät vuosina 2015–2017 (Rahanpesun selvittelykeskus 2017, 5)

Taulukosta 2 nähdään, että vuonna 2017 tehtiin yli 48 000 ilmoitusta rahanpesurikoksiin liittyen, kun edellisenä vuonna ilmoituksia tehtiin noin 31 000 kappaletta. Epäilyttävien ilmoitusten määrän kasvu 2016 vuodesta 2017 vuoteen oli 55 prosenttia. Rah-

napesuilmoitusten kolme yleisintä ilmoittajaa olivat rahapeliyhtiöt, yleisiä maksujen välitystä tarjoavat tahot ja kotimaiset viranomaiset, joka ei sisältänyt poliisia. Myös tilintarkastajat mainitaan kyseisellä ilmoittajalistalla. (Rahanpesun selvittelykeskus 2017, 6.)

2.4 Tavanomaiset talousrikostyypit Suomessa

Sekä talousrikollisuus että harmaa talous kehittyvät ja vaihtavat muotoaan kaiken aikaa. Kansainvälisyys on tuonut mukanaan uusia haasteita ja haitallisia ilmiöitä, joita yritetään torjua. Kansainvälistymisen seurauksena suomalaisilla yhtiöillä on yhä enemmän yhteyksiä ulkomaisiin yhtiöihin. Tämä lisää harmaan talouden riskiä, koska ulkomaisia yhtiöitä on vaikeampi valvoa, minkä lisäksi tiedon saanti voi olla haasteellista. Tämä korostuu erityisesti ulkomaisten yhtiöiden alihankkijaketjujen valvonnassa. Kansainvälistymisen myötä haasteeksi on tullut myös kansainvälisten palvelujen sekä tavaroiden sähköisen kaupankäynnin valvonta. Kehityksen myötä haasteiksi ovat tulleet myös virtuaalivaluutat ja niiden käytön seuranta, veroparatiisit ja erilaiset yritysten käyttämät välikädet. (Valtioneuvoston periaatepäätös 2016, 4.)

Usein rikollisuusilmiöillä on yhteys toisiinsa. Viranomaisten tutkimukset osoittavat, että jopa 50 prosentilla järjestäytyneiden rikollisryhmien jäsenistä tai jollain heidän lähipiiristään on nyt tai aikaisemmin ollut vastuuasema Suomessa toimivassa yhtiössä. Usein ajatellaan, että talousrikollisuutta ja harmaata taloutta on tietyillä järjestäytyneelle rikollisuudelle tyypillisillä toimialoilla, mutta todellisuudessa sitä harjoitetaan alasta riippumatta. (Valtioneuvoston periaatepäätös 2016, 4.)

Seuraavaksi esitellään tavanomaiset Suomessa esiintyvät talousrikosmuodot, eli kirjanpitorikos, verorikos, velallisen rikos, rahanpesurikos sekä harmaa talous.

2.4.1 Kirjanpitorikos

Kirjanpitorikollisuudella on keskeinen asema talousrikollisuudessa ja se onkin yksi yleisimmistä talousrikoksista. Kirjanpitorikoksiin liittyy usein myös muita talousrikostyyppejä, kuten verorikoksia ja velallisen rikoksia. On myös yleistä, että kirjanpidon hävittämisellä tai laiminlyönnillä peitellään jotain muuta rikosta. Tyypillisesti taloudellisissa vaikeuksissa olevat yritykset voivat laiminlyödä kirjanpitoa tai tehdä kirjauksissa virheitä peittääkseen ongelmansa. Monesti myös muiden talousrikosten selvittely on riippuvaista kirjanpidollisesta selvittelystä. (Lahti & Koponen 2007, 55–56, 61.)

Kirjanpitovelvollisilla tarkoitetaan kaikkia Suomessa ammatti- tai liiketoimintaa harjoittavia toimijoita ja heillä on jatkuva sekä keskeytymätön velvollisuus kirjata toimin-

tansa. Kirjanpitorikoksen tunnusmerkkeihin kuuluu, että rikos hankaloittaa oikean ja riittävän kuvan saantia kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Näkökulmaa tarkastellaan ulkopuolisen ja objektiivisen henkilön näkökulmasta. (Lahti & Koponen 2007, 63, 77.)

Rikoslain mukaan kirjanpitorikos tarkoittaa, että kirjanpitovelvollinen, hänen edustajansa tai henkilö, jonka tehtävänä on kirjanpito, merkitsee kirjanpitoon virheellisiä tai harhaanjohtavia tietoja. Lisäksi kirjanpitoaineiston kätkeminen, vahingoittaminen tai hävittäminen nähdään kirjanpitorikoksena. Myös jos edellä mainittu henkilö ei toimi liiketapahtumien kirjaamisessa tai tilinpäätöksen laatimisessa kirjanpitolainsäädännön mukaisesti, syyllistyy hän kirjanpitorikokseen. Tällöin hänen toimensa vaikuttavat oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta tai taloudellista asemasta. (RL 30:9.)

Törkeästä kirjanpitorikoksesta on kyse, jos kirjanpitorikoksessa harhaanjohtavien ja väärin tietojen määrä on huomattava, se koskee suurta rahamäärää tai perustuu väärin tositteisiin. Lisäksi kirjanpitorikos on törkeä, jos kirjanpito kätketään, hävitetään tai vahingoitetaan olennaisilta osin tai kokonaan, liiketapahtumien kirjaaminen tai tilinpäätöksen laatiminen laiminlyödään olennaisesti tai kokonaan tai kirjanpitorikos katsotaan kokonaisuudeltaan törkeäksi. (RL 9:10.)

Ajallisessa tarkastelussa arvioidaan peräkkäisiä tilikausia yhtenä rikoksena, sillä usein kirjanpitovelvollisuuden laiminlyönti on samantapaista tilikauden vaihtumisesta huolimatta. Vastaavasti myös toistuvia harhaanjohtavia ja virheellisiä kirjauksia tehdään usein tilikaudesta riippumatta jatkuvasti. Jos tilikausien väliin kuitenkin jää virheetön tilikausi, katkeaa rikosmenettely eri rikoksiksi. Virheet voidaan myös yksilöidä tilikausittain eri rikoksiksi, jos kirjanpitoon on kirjattu yksittäisiä toisistaan riippumattomia virheitä ja niillä ei ole asiayhteyttä tai motivaatioperustaa. (Lahti & Koponen 2007, 61–62.)

2.4.2 Verorikos

Vuonna 2016 yleisin talousrikollisuuden muoto olivat verorikokset, joiden osuus kaikista talousrikoksista oli 48 prosenttia. Verorikosten suuri määrä selittyy kuitenkin osittain veroviranomaisten aiempia vuosia aktiivisemmalla tarkastuksella. (Sisäministeriö, 2018.) Myös kansainväliset tutkimukset ovat osoittaneet verorikosten olevan yksi yleisimmistä talousrikoksista koko maailmassa. Yhdysvaltojen sisäisen tuloviraston arvion mukaan maan verokuilu on yhteensä 245 miljardia USA:n dollaria. (Gottschalk 2010a, 453.)

Veropetokset ovat yritysrikoksia, koska yritys rinnastetaan täyteen tekoon. Tällaisissa rikoksissa tekijän syyllisyyden tai teon moitittavuuden kannalta ei ole merkitystä sillä, onko teon ilmi tullessa itse teko suoritettu vai ei, sillä verovelvollinen on jo teon ilmenytessä suorittanut kaikki hänelle mahdolliset verojentäytännönpanotoimenpiteet ja teon

paljastuminen johtuukin yleensä viranomaisten toimenpiteistä, joihin verovelvollinen ei pysty vaikuttamaan. Veropetoksesta tuomitaan taho, joka on joko välttänyt veroja tai yrittänyt välttää veroja. Vetopetoksen ominaispiirteet riippuvat tarkasteltavasta verolajista sekä siitä, onko teko jäänyt yritysasteelle vai onko teon seuraus jo ilmentynyt. Passiivisessa veropetoksessa tekoaika määräytyy sen ajankohdan mukaan, jolloin verovelvollisen olisi viimeistään pitänyt tehdä veroilmoitus. Veropetoksen tekoaika on riippuvainen kyseisen teon verolainsäädännön sisällöstä. (Lahti & Koponen 2007, 186, 189–191.)

Rikoslain 29 luku koskee rikoksia, jotka kohdistuvat julkista taloutta vastaan. Rikoslain mukaan veropetoksesta on kyse, jos henkilö välttää tai yrittää välttää veroja tai yrittää saada verot liian alhaisiksi tai saada verojen aiheettoman palautuksen jollakin seuraavasta neljästä tavasta: 1) antamalla veroviranomaisille vääriä tietoja veron määrään vaikuttavasta seikasta, 2) salaamalla veroilmoituksessa veron määrään vaikuttavan seikan, 3) laiminlyömillä veron välttämistarkoituksessa verotuksen velvollisuuksia, jotka vaikuttavat veron määrään tai 4) toimimalla muuten petollisesti. (RL 29:1.) Törkeästä veropetoksesta on kyse silloin, kun veropetoksella pyritään saamaan huomattavaa taloudellista etua tai rikos toteutetaan erityisen suunnitelmallisesti ja veropetos on kokonaisuutena tarkastellen muodoltaan törkeä (RL 29:2). Vastaavasti kyseessä on lievä veropetos, kun arvioinnissa huomioidaan kaikki rikokseen liittyvät seikat sekä rikoksella tavoiteltu taloudellinen hyöty ja silti veropetos on kokonaisuutena vähäinen (RL 29:3).

Rikoslaisissa mainitaan myös verorikkomus, joka tarkoittaa, että hankkiakseen taloudellista hyötyä itselleen tai toiselle, taho jättää määrääjässä suorittamatta lähdeveron, ennakkipidätyksen tai varainsiirtoveron, kalenterikuukauteen perustuvan liikevaihtoveron tai vakuutusmaksuista muodostuvan veron, työnantajan sosiaaliturvamaksun tai tilitettävän arvolisäveron. Kuitenkaan syynä ei ole maksukyvyttömyys tai tuomioistuimen määräämä maksukielto, vaan tarkoituksellinen toiminta tai laiminlyönti. Jos vähäinen laiminlyönti on korjattu viivyttämättä, ei kyseistä tapausta pidetä verorikkomuksena. (RL 29:4.) Myös työeläkevakuutusmaksupetos ja tapaturmavakuutusmaksupetos ovat veropetoksen tapaisia julkiseen talouteen kohdistuvia rikoksia, joilla tavoitellaan taloudellista hyötyä (RL 29:4a & 29:4c).

Verorikoksen tekijä voi olla verovelvollinen itse tai verovelvollisen puolesta toiminut, mutta joka tapauksessa tekijällä pitää olla mahdollisuus pystyä vaikuttamaan tietoihin, jotka annetaan veroviranomaisille. Vaikutusmahdollisuus voi ilmetä esimerkiksi virheellisten tositteiden toimittamisena kirjanpitoon, virheellisen veroilmoituksen allekirjoittamisena tai virheellisen kirjanpitoaineiston välittämisenä verotarkastajalle. Tahallinen veropetos tarkoittaa, että tekijä on tietoinen toimintansa oikeudenvastaisuudesta ja mahdollisista seuraamuksista, minkä lisäksi tekijä ymmärtää olevansa velvollinen tekemään ilmoituksen verottajalle ja tämän ilmoituksen perusteella määräytyy maksettavan veron määrä. Tekijän ei kuitenkaan tarvitse tietoisesti rikkoa verosäännösten tarkkaa sääntöä,

vaan riittää, että hän tekojensa seurauksena välttää veroja. (Lahti & Koponen 2007, 220–221.)

2.4.3 *Velallisen rikos*

Velallisen rikosmenettelyn tarkoitus on suojata velkojien asema ja varmistaa tasapuolinen kohtelu tilanteessa, jossa velallinen on maksukyvytön. Velallisen rikos voidaan jakaa kolmeen osioon: velallisen epärehellisyteen, velallisen petokseen sekä velkojansuosintaan. (RL:39)

Velallisen epärehellisyys merkitsee, että velallinen hävittää omaisuutta, luovuttaa tai lahjoittaa omaisuuttaan ilman hyväksytyä syytä, siirtää omaisuuttaan velkojien ulottumattomiin ulkomaille tai lisää entisestään perusteettomasti velvoitteitaan ja näin ollen jollain edellä mainituista tavoista aiheuttaa itselleen maksukyvyttömyyden tai pahentaa maksukyvyttömyyttään. (RL 39:1.) Törkeästä velallisen epärehellisyydestä on puolestaan kyse silloin, kun velallinen aiheuttaa suurta vahinkoa velkojalle, hän tavoittelee suurta hyötyä tai tekee rikoksen erityisen suunnitelmallisesti. Lisäksi törkeässä velallisen epärehellisyys tapauksessa toiminta on kokonaisuutena tarkastellen törkeää. (RL 39:1a.)

Velallisen petoksesta on kyse silloin kun velallinen hankkii oikeudetonta taloudellista hyötyä ulosotto-, saneeraus-, konkurssi- tai velkajärjestelymenettelyssä seuraavien neljän keinon avulla: 1) ilmoittaa osittain tai kokonaan veloitteen, joka ei ole todellinen vaan joko perusteeton tai valeoikeustoimeen perustuva, 2) antaa väärää tietoa velkojien kannalta oleellisesta seikasta, 3) salaa omaisuuttaan tai 4) ei ilmoita velkaa ollenkaan (RL 39:2). Törkeässä velallisen petoksessa velallinen puolestaan vahvistaa väärän tiedon tuomioistuimessa oikeaksi tai tavoittelee merkittävää hyötyä ja velallisen petoksen on kokonaisuutena tarkasteluna luonteeltaan törkeä (RL 39:3).

Rikoslain (39:6) mukaan velkojan suosinta tarkoittaa, että velallinen tietää, ettei pysty täyttämään velvoitteitaan ja päättää suosia tiettyä velkojaa ennen muita velkojia. Tällaisessa tilanteessa velallinen maksaa velkaansa ennenaikaisesti olosuhteissa, joissa maksu ei ole tavanomainen. Toinen vaihtoehto on, että velallinen käyttää epätavallisia maksuvälineitä täyttääkseen veloitteen ja näin maksu ei ole tavanomainen kyseisessä tilanteessa. Velallinen saattaa myös antaa velkojan saatavasta vakuuden, josta ei ole sovittu tai jota ei ole luvattu velkasuhteen syntyessä tai velallinen tekee muita järjestelyjä, joilla parantaa tietyn velkojan asemaa. (RL 39:6.)

Kuka tahansa lainansaaja voi olla velallisen asemassa, mutta useimmiten velallisen rikoksiin syyllistyvät elinkeinoharjoittajat, koska yksityishenkilöiden lainoissa reaali-vaakuksien arvot mitoitetaan usein laajemmin kattamaan velkojan saatavat. Usein velkojan asemassa ovat rahoituslaitokset, mutta esimerkiksi myös tavarantoimittajat voivat olla

velkojia. Lisäksi myös itse yritys ja sen yksityishenkilönä oleva omistaja voivat olla velkasuhteessa keskenään. Myös velkojan on mahdollista syyllistyä velallisen rikokseen, jos hän yrittää saavuttaa hyötyä muiden velkojien kustannuksella ja näin edistää itse rikosta. (Niemi & Lehti 2006, 25–26.)

2.4.4 *Rahanpesurikos*

Lahden ja Kuposen (2007, 150) mukaan rahanpesulla tarkoitetaan tekoja, joiden avulla rikollisin menetelmin hankittu omaisuus tai rikoksella saavutettu hyöty siirretään talousjärjestelmään niin, että varallisuuden rikollinen alkuperä hävitetään. Toisin sanoen rahanpesun tavoitteena on peittää omaisuuden hankintaan tehty rikos ja rahoittaa mahdollista rikollista toimintaa. Tavoitteena voi olla myös saada rikoksesta saavutettu rahallinen hyöty tekijän käyttöön, niin että se vaikuttaa lailliselta toiminnalta. Rahanpesu helpottaa ja jopa mahdollistaa järjestäytyneen rikollisuuden rahoittamista sekä lisäksi sen avulla kätetään muiden talousrikosten kautta saavutettuja hyötyjä. Näin ollen rahanpesun avulla pystytään myös välttämään muiden talousrikosten oikeudelliset seuraamukset. Levin (2015, 283) mukaan rahanpesun avulla hankittuja varoja käytetään lisäksi usein uusien rikosten rahoittamiseen.

Rikoslain mukaan rahanpesusta on kyse silloin, jos joku muuntaa, välittää, ottaa vastaan, luovuttaa, käyttää tai pitää hallussaan rikoksella hankittua omaisuutta tai muuta rikoksen tuottamaa hyötyä. Lisäksi kyseisellä toiminnalla on tarkoituksena hankkia itselleen tai toiselle hyötyä, häivyttää tai peittää hyöty sekä rahan laiton alkuperä tai avustaa rikosentekijää välttämään seuraamukset. Rahanpesusta on myös kyse, jos häivytetään tai peitetään rikoksella hankittu omaisuus, rikoksen aikaansaama hyötyä tai kyseisin tavoin saadun omaisuuden alkuperää, luonnetta, sijaintia tai avustetaan kyseisen toiminnan peittämisessä. (RL 32:6.) Törkeällä rahanpesulla tarkoitetaan, että rahanpesun kautta hankittu omaisuus on ollut erittäin suuri tai rikos on tehty erittäin suunnitelmallisesti sekä lisäksi rahanpesurikos on kokonaisuutena arvioiden luonteeltaan törkeä (RL 32:7). Mikäli rahanpesurikos johtuu törkeästä huolimattomuudesta, on kyseessä tuottamuksellinen rahanpesu (RL 32:9). Rahanpesurikkomuksesta on puolestaan kyse silloin, kun kokonaisuutena arvioiden tuottamuksellisen rahanpesu tai rahanpesu on arvoltaan vähäinen (RL 32:10).

Rahanpesuselvittelykeskuksen tehtävänä on estää ja paljastaa rahanpesu ja terrorismin rahoittaminen. Vuonna 2017 rahanpesuselvittelykeskuksen vastaanottamista epäilyttävää liiketoimintaa koskevista ilmoituksista 46 prosenttia tuli rahapeliyhteisöiltä, 42 prosenttia yleisiä maksuja tarjoavilta tahoilta, 11 prosenttia pankeilta ja vain 1 prosentti muilta ilmoittajilta. Muut ilmoittajat sisälsivät myös tilintarkastajat, jotka olivat tehneet 2017 16

ilmoitusta. Vastaavasti vuonna 2016 tilintarkastajat tekivät 15 ilmoitusta. (Rahanpesun selvittelykeskus 2017, 4–6.)

2.4.5 *Harmaa talous*

Harmaa talous on lainvoimaista yritys- ja liiketoimintaa, jossa kuitenkin sivuutetaan lakisääteisiä veroja ja maksuja. Myös harmaata taloutta kutsutaan piilorikollisuudeksi, sillä vain osa tapauksista tulee ikinä viranomaisten tietoon. Harmaasta taloudesta seuraa taloudellisia menetyksiä yhteiskunnalle, sillä kaikkia veroja ja muita veronluonteisia maksuja ei saada kerättyä. Myös laillisesti toimivat yrittäjät kärsivät harmaan talouden aiheuttamista vahingoista, sillä harmaa talous vaikuttaa heikentävästi heidän kilpailukykyynsä. Lisäksi harmaan talouden myötä ulkomaalainen ja kotimainen järjestäytynyt rikollisuus pystyy levittäytymään yhteiskunnan ja erityisesti talouselämän muille osa-alueille. Yleisesti ottaen kaikkein ongelmallisimpia toimialoja ovat ravintola-ala ja rakennusala, mutta harmaata taloutta esiintyy paljon myös telakkateollisuudessa, siivous- ja kuljetusalalla sekä idänkaupassa. (Sisäministeriö 2018.)

Talousrikollisuuden ja harmaan talouden vuoksi verotulojen lisäksi myös muita lakisääteisiä maksuja, kuten työeläkevakuutusmaksuja, jää saamatta. Lisäksi työntekijöitä voidaan kohdella huonosti, yritysten välinen kilpailu ei toimi reilusti sekä yhteiskunnan oikeusjärjestelmän ja veropolitiikan uskottavuus voi yleisellä tasolla kärsiä ja heikentyä. Koska harmaa talous on piilorikollisuutta, eivät viranomaisten tilastot kerro tapausten todellista määrää vaan ennemminkin kuvaavat virnaomaisten toiminnan tehokkuutta ja samalla antavat näkökulmaa talousrikollisuuden ja harmaan talouden kehittymisestä. (Valtioneuvoston periaatepäätös 2016, 2–3.)

Vuonna 2016 Suomessa tehtiin yhteensä 1062 harmaan talouden tarkastusta, joiden avulla paljastettiin miljoonissa euroissa mitattuna pimeitä palkkoja 51, puuttuvaa myyntiä 67, peiteltyä osinkoa yhtiölle 9 ja peiteltyä osinkoa osakkaille 37 miljoonaa euroa. Lisäksi löydettiin virheellistä tietoa sisältäviä tositteita kirjanpidosta yhteensä 38 miljoonan euron edestä. (Harmaan talouden selvitysryhmä 2017.)

Harmaata taloutta esiintyy erityisesti työvoima keskeisillä aloilla, joissa käytetään paljon pimeää työvoimaa. Lisäksi toimialoilla, joissa käteistä liikkuu paljon, harmaa talous esiintyy niin, ettei tuloja kirjata vaan myydään käteisellä ohimyyntinä. Myös ulkomaisen työvoiman ja ulkomaisten yritysten käyttö on yhdistetty harmaaseen talouteen. Lisäksi uskotaan, että kansainväliseksi verhotussa sijoitustoiminnassa on todellisuudessa merkittävä osin kyse harmaasta taloudesta. (Valtioneuvoston periaatepäätös 2016, 3.)

Talousrikoksia ja harmaata taloutta yritetään torjua ennaltaehkäisevien toimenpiteiden avulla. Harmaan talouden torjunnan strateginen painopiste on ennaltaehkäisyssä ja tavoit-

teena on rakentaa uusia ennalta ehkäiseviä toimintamalleja. Lisäksi harmaata taloutta torjutaan lainsäädäntömuutosten ja viranomaisvalvonnan avulla. Harmaata taloutta vastaan taistellaan yhteistyössä useiden eri suomalaisten viranomaisten kesken sekä muiden maiden viranomaisten ja elinkeinoelämän kanssa. Suomessa osallistuviin viranomaisiin kuuluvat esimerkiksi Verohallinto, Tulli, poliisi, ulosotto, tilaajavastuuvalvonta sekä lupaviranomaiset. Lisäksi harmaata taloutta torjutaan erilaisilla tiettyyn kohteeseen, kuten toimialaan, kohdistuvilla valvontaprosesseilla. (Valtioneuvoston periaatepäätös 2016, 3.)

2.5 Lakiuudistus rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämiseksi

Lakiuudistus rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä tuli voimaan 3.7.2017. Lain yleisemmin käytetty nimi on rahanpesulaki. Lakiuudistuksen päätarkoitus on rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estäminen, mutta lisäksi sen avulla pyritään torjumaan aiempaa paremmin talousrikollisuutta sekä harmaata taloutta. (Suomen tilintarkastajat, 2017.) Uusi rahanpesulaki kumosi 2008 vuodesta asti voimassa olleen vanhan lain ja uuden lain myötä täytäntöön tuli Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi koskien rahanpesun sekä terrorismin rahoittamista (Aluehallintoviraston tiedote 2017). Lain tavoite on rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisen lisäksi edistää kyseisen toiminnan selvittämistä ja paljastamista sekä parantaa rikoksen aikaansaaman hyödyn jäljitys ja takaisinsaantimahdollisuuksia (ResL 1:1).

Rahanpesulakia sovelletaan monissa eri toiminnoissa ja tehtävissä ja se soveltuu esimerkiksi Finanssivalvonnassa, luottolaitostoiminnassa, maksulaitoslain toiminnassa sekä vakuutusyhdistyksissä. Näiden lisäksi rahanpesulaissa mainitaan useita muita tahoja, kuten tilintarkastajat ja asianajajat, joihin laki myös soveltuu. (ResL 1:2.)

Yksi uuden rahanpesulain keskeisistä periaatteista on riskiperusteisuus, eli laki velvoittaa sen soveltamisalaan kuuluvaa toimijaa arvioimaan rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskejä liittyen omaan toimintaansa ja lisäksi mitoittamaan toimintatapansa esille tulleiden riskien mukaan (Aluehallintoviraston tiedote 2017). Lakiuudistus velvoittaa riskiarvion tekemiseen ja siinä on sekä arvioitava että tunnistettava Suomen terrorismin rahoittamisen ja rahanpesun riskejä sekä lisäksi huomioitava Euroopan komission laatima riskiarvio (ResL 2:1). Ilmoitusvelvollisten piti laatia riskiarvio 31.12.2017 mennessä (Aluehallintoviraston tiedote 2017). Riskiarviolla on neljä tarkoitusta: 1) eri toimialojen rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskien yksilöinti, 2) rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen torjunnan sekä voimavarojen kohdentamisen tukeminen ja tehostaminen, 3) tukea yhdenmukaisten toimintatapojen laadintaa rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen torjumiseksi sekä 4) informaation anto toimintavaltaisille ilmoitusvelvollisille ja valvontaviranomaisille koskien riskiarvion laatimista. (ResL 2:1.)

Rahanpesulaki edellyttää asiakkaan tunnistamista ja henkilöllisyyden todentamista. Lain myötä ilmoitusvelvollisen täytyy tuntea asiakkaansa ja todentaa tämän henkilöllisyys, kun vakituinen asiakassuhde aloitetaan. Lisäksi asiakkaan tunnistaminen ja henkilöllisyyden todentaminen on tehtävä, jos asiakas on satunnainen ja sen liiketoimien suuruus tai tavaroiden myynti on vähintään 10 000 euroa, ilmoitusvelvollinen pitää asiakkaan liiketoimintaa epäilyttävänä tai uskoo liiketoiminnan varojen menevän terrorismin rahoittamiseen tai, jos aiemmin todennetun asiakkaan henkilöllisyyden todentamisen riittävyys tai luotettavuus epäilyttää ilmoitusvelvollista. Ilmoitusvelvollisen pitää säilyttää asiakkaan tunnistustiedot viisi vuotta asiakassuhteen päättymisen jälkeen. (ResL 3:3.)

Lain myötä ilmoitusvelvollisen on kerättävä tietoa asiakkaan liiketoiminnan laadusta, laajuudesta, toiminnasta yleisesti sekä perusteista eri tuotteiden ja palvelujen käytölle. Ilmoitusvelvollisen pitää seurata asiakkaan toimia ja näin varmistua, että asiakkaan toiminta vastaa sitä, mitä ilmoitusvelvollinen kokee ja tietää sen olevan. Jos ilmoitusvelvollinen havaitsee liiketoimia, jotka poikkeavat tavanomaisesta, silloin tarvittaessa ilmoitusvelvollisen pitää selvittää varojen alkuperä. (ResL 3:4.)

Ilmoitusvelvollisella on velvollisuus ilmoittaa epäilyttävästä liiketoiminnasta viipymättä rahanpesunselvittelykeskukselle. Lisäksi ilmoitusvelvollisella on velvollisuus antaa kaikki epäilyn selvittämiseksi tarvittavat tiedot ja asiakirjat. (ResL 4:1.) Finanssivalvonta, poliisihallitus, patentti- ja rekisterihallitus sekä aluehallintovirasto valvovat, että ilmoitusvelvolliset toimivat rahanpesulain säännösten ja määräysten mukaan (ResL 7:1). Rahanpesulain velvoitteiden rikkomisesta tai laiminlyönnistä voi seurata ilmoitusvelvolliselle rikemaksu, julkinen varoitus tai seuraamusmaksu (ResL 8:1, 8:2, 8:3). Valvontaviranomainen voi määrätä rahanpesulain rikkomisesta oikeushenkilölle 5 000–100 000 euron rikemaksun ja luonnolliselle henkilölle 500–10 000 euron rikemaksun. Seuraamusmaksu on joko kaksi kertaa suurempi summa kuin teon mahdollisesti määrítettävä aikaansaama hyöty tai 1 000 000 euroa. Näistä kahdesta vaihtoehdosta määrätään se, kumpi on määrältään suurempi. (Suomen tilintarkastajat 2017.)

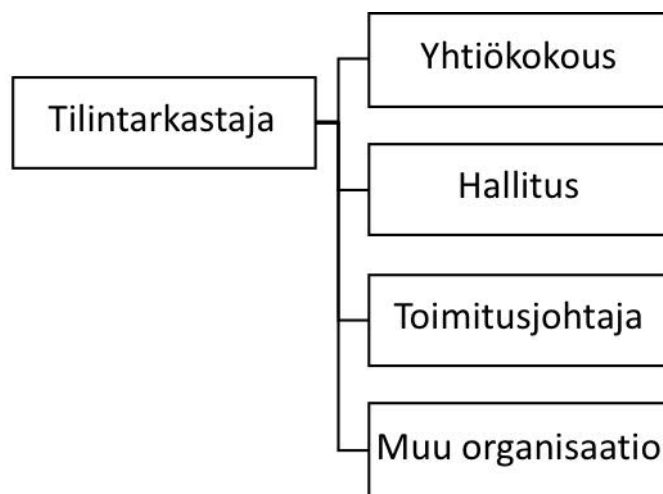
Seuraavassa luvussa palataan lakiuudistukseen ja käydään läpi, miten uusi rahanpesulaki vaikuttaa tilintarkastajan työhön.

3 TILINTARKASTAJAN AMMATTISÄÄDÖKSET

Tässä luvussa käydään läpi, mitä tilintarkastus on. Luvussa selvitetään, miten tilintarkastus suoritetaan ja mitä sitä tehdessä tulee huomioida. Lisäksi perehdytään tilintarkastajan velvollisuuksiin, eri tilintarkastusriskeihin sekä tilintarkastuksen valvontaan.

Tilintarkastuslain mukaan lakisääteistä tilintarkastusta ovat oikeutettu tekemään vain hyväksytyt, eli julkisesti auktorisoidut, tilintarkastajat. Tällaisia ovat HT-, KHT-, JHT-tilintarkastajat sekä hyväksytyt tilintarkastusyhteisöt. HT-tilintarkastajia ovat perustutkinnon suorittaneet tilintarkastajat. KHT-tutkinnolla tarkoitetaan tilintarkastajia, jotka ovat suorittaneet yleisen edun kannalta merkittävän yhteisön tilintarkastajan tutkinnon. Jotta tilintarkastaja voi suorittaa KHT-pätevyyden, tulee hänellä olla HT-tutkinto suoritettuna. JHT-tilintarkastajat ovat puolestaan suorittaneet julkishallinnon ja talouden erikoistumistutkinnon. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 50–51.)

Tilintarkastaja ei kuulu yhtiön johtoelimiin, eikä siksi voi ottaa kantaa johdolle kuuluvaan päätöksentekoon. Pienemmät yhtiöt kaipaavat tilintarkastajalta usein myös neuvontapalveluja lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi ja tällöin tilintarkastaja toimii johdon keskustelukumppanina. Tilintarkastajan toiminta ei kuitenkaan koskaan ole määräävää tai ohjaavaa, vaan tilintarkastaja toimii toteavana tekijänä. (Korkeamäki 2017, 9.) Tilintarkastaja on itsenäinen toimija ja hän ei ole alisteinen osakeyhtiön muille valvontaelimille. Tilintarkastajan toimeksiantaja on yhtiökokous ja näin ollen tilintarkastaja on yhtiön toimielimen ulkopuolella toimiva valvontaelin. Kuvassa 4 esitetään tilintarkastajan asema organisaatiossa. Tilintarkastajan pitää toiminnassaan huomioida tarkastuskohteen eri sidosryhmät ja niiden tarpeet, mutta tilintarkastaja ei kuitenkaan edusta erityisesti mitään sidosryhmää. (Saarikivi 1999, 17.)

Kuva 4 Tilintarkastajan asema organisaatiossa (Tomperi 2016, 7)

Kuten kuvasta 4 näkyy, tilintarkastaja ei kuulu yhtiöön, vaan on täysin ulkopuolinen toimija. Tilintarkastus kohdistuu myös yhtiön hallintoon ja hallinnon tarkastuksessa tarkastetaan hallituksen ja toimivan johdon toimintatapoja sekä toiminnan laillisuutta. Tilintarkastajat raportoivat toiminnastaan ja havainnoistaan osakkaille tilintarkastuskertomuksella. (Tomperi 2016, 7.)

3.1 Tilintarkastusvelvollisuus

Tomperin (2016, 7, 15) mukaan tilintekovelvollisuus on perusta tilintarkastukselle. Yhtiön osakkaat valitsevat yhden tai useamman tilintarkastajan tarkastamaan yhtiön tilinpäätöstä, kirjanpitoa sekä toimintakertomusta. Lisäksi tilintarkastus kohdistuu myös yhtiön hallintoon ja konserniyhtiön kohdalla myös konserniyhtiöiden hallitusten ja eri hallintoelimien toimenpiteisiin. Tilintarkastusvelvollisuus kohdistuu kirjanpitovelvollisiin yhteisöihin ja säätiöihin, kuten esimerkiksi osakeyhtiöihin asunto-osakeyhtiöihin, osuuskuntiin, avoimiin- ja kommandiittiyhtiöihin sekä yhdistyksiin. Tilintarkastusvelvollisuus ei koske yksityisiä elinkeinonharjoittajia tai maatalousyrittäjiä, eikä myöskään julkisyhteisöjä, kuntia, valtiota tai seurakuntia.

Tilintarkastuslain (TTL 2:2) mukaan tilintarkastajan valinta on vapaaehtoista yhtiölle, jonka sekä päättäneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella on täytynyt maksimissaan yhden seuraavista edellytyksistä: 1) taseen loppusumma ylittänyt 100 000 euroa, 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittänyt 200 000 euroa tai 3) palveluksessa on keskimäärin ollut yli kolme henkilöä. Toimintansa vasta aloittava yhtiö, jolla ei vielä ole kahta tilikautta, voi jättää tilintarkastajan valitsematta, ellei ole ilmeistä, että edellytyksiä tilintarkastajan valinnalle olisi. Jos yhtiön päätoiminen toimiala on arvopapereiden hallinta sekä omistaminen tai yhtiöllä on vaikutusvaltaa toisen kirjapitovelvollisen yhtiön rahoituksen johtamiseen tai liiketoimintaan, on tällöin aina valittava tilintarkastaja.

Vaikka pienimmillä yhtiöillä on mahdollisuus valita tilintarkastuksen toimittamisesta, on silti tavallista, että varsinkin osakeyhtiöt, osuuskunnat ja asunto-osakeyhtiöt valitsevat tilintarkastajan, vaikka laki ei siihen velvoitakaan. Yhtiö voi myös yhtiöjärjestyksessä, yhtiösopimuksessa tai säännöksissä määrätä, että tilintarkastaja on valittava ja tällöin yhtiö on velvollinen valitsemaan tilintarkastajan kokoluokkarajoista huolimatta. (Korkeamäki 2017, 15–16.) Jos yhtiö on valinnut vain yhden tilintarkastajan ja kyseessä ei ole tilintarkastusyhteisö, pitää yhtiön valita lisäksi vähintään yksi varatilintarkastaja (TTL 2:3).

Mikäli kyseessä on yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö tai yhteisön päättäneellä tilikaudella täytyvät vähintään kaksi seuraavista edellytyksistä, pitää vähintään yhden tilintarkastajan olla KHT-tilintarkastaja tai tilintarkastajana toimia tilintarkastusyhteisö, jolla on KHT-tilintarkastaja päävastuullisena tilintarkastajana: 1) taseen loppusumma on

yli 25 000 000 euroa, 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto on yli 50 000 000 euroa, 3) säätiön tai yhtiön palveluksessa on keskimäärin yli 300 henkilöä (TTL 2:5). Korkeamäen (2017, 16) mukaan tilintarkastajana yleisen edun kannalta tärkeissä yhtiöissä sekä kaikkein suurimmissa yhtiöissä voi toimia myös HT-tilintarkastaja ja tilintarkastusyhteisö, jonka päävastuullisena tilintarkastajana toimii HT-tarkastaja, kunhan lisäksi valitaan KHT-tarkastaja tai tilintarkastusyhteisö, jonka päävastuullisen tarkastajana toimii KHT-tarkastaja.

Konserniyhtiössä ainakin yksi emoyhtiön tilintarkastaja on valittavat tytäryhtiön tilintarkastajaksi. Jos yhtiön tilintarkastajaksi on valittu tilintarkastusyhteisö, pitää tilintarkastuksen kohteelle ilmoittaa, kuka tilintarkastusyhteisön tilintarkastajista on päävastuullinen tilintarkastaja. (TTL 2:6.) Päävastuullisen tilintarkastajan on osallistuttava aktiivisesti tilintarkastustoimeksiantoon ja hänellä on oltava vähintään saman tasoiset pätevyudet kuin, mitä edellytettäisiin tilintarkastajaksi valittavalta luonnolliselta henkilöltä (TTL 2:7).

Tilintarkastajan valinnan suorittaa osakeyhtiössä pääsääntöisesti yhtiökokous (Horsmanheimo & Steiner 2017, 182). Patentti- ja rekisterihallituksella on velvollisuus määrätä kelpoisuusehdot täyttävä tilintarkastaja, jos tilintarkastusvelvollinen yhteisö ei itse valitse tilintarkastajaa, tilintarkastaja ei ole riippumaton tai tilintarkastajien lukumäärään tai kelpoisuuteen liittyviä sääntöjä on rikottu. Jotta patentti- ja rekisterihallitus määrää tilintarkastajan, on jonkun täytynyt tehdä heille ilmoitus määräyksen tarpeesta. Hallituksella, siihen verrattavalla toimielimellä ja yhtiömiehellä on velvollisuus tehdä ilmoitus. (TTL 2:8.)

Tomperi (2016, 28) toteaa tilintarkastajan toimikauden tarkoittavan yhtä tai useampaa tilikautta, joiden tarkastajaksi tilintarkastaja on valittu. Mähönen (2009, 327) kuitenkin tarkentaa, että jollei säännöissä tai yhtiöjärjestyksessä ole mainintaa määräaikaisesta toimikaudesta, valitaan tilintarkastaja tehtävänsä toistaiseksi. Julkisessa osakeyhtiössä toimikausi päättyy aina valintaa seuraavan varsinaisen yhtiökokouksen päättyessä, eli tilintarkastajaa ei voida valita toistaiseksi voimassaolevaksi ajaksi. Tilintarkastuslain (TTL 5:1) mukaan tiintarkastaja on vaihdettava määräajoin yleisen edun kannalta merkittävässä yhtiöissä. Tällaisissa yhtiöissä tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö voi toimia maksimissaan niin, että toimikausien yhteenlaskettu kesto on enintään kymmenen vuotta.

Taho, joka on valinnut tilintarkastaja, voi myös erottaa tilintarkastajan kesken toimikauden, mutta kesken toimikauden erottamiseen pitää olla perusteltu syy ja erottamisen syistä pitää tehdä selvitys Tilintarkastusvalvonnalle. Myös tilintarkastaja voi erota toimestaan kesken toimikauden, mutta hänen täytyy ilmoittaa erostaan yhteisölle sekä ilmoitettava ero rekisteröitäväksi kahden viikon sisällä. Lisäksi myös tilintarkastajan on tehtävä selvitys eroamisesta ja sen syistä Tilintarkastusvalvonnalle. (TTL 2:9.) Horsmanheimon ja Steinerin (2017, 204) mukaan tilintarkastajan erottamisen syyksi ei riitä esimerkiksi tarkastuskohteen ja tilintarkastajan mielipide-ero tilintarkastustoimenpiteistä,

kirjanpitoikäsiellyistä tai tilinpäätöksen laatimisperiaatteista. Korkeamäki (2017, 19) tarkentaa, että Patentti- ja rekisterihallituksen tilintarkastusvalvonnan, Finanssivalvonnan tai osakeyhtiön osakkaiden kanne voi aikaansaada yleisen edun kannalta merkittävän yhteisön tilintarkastajan erottamisen kesken toimikauden. Erottamisesta päättää tuomioistuimien ja perusteltuja syitä voivat olla esimerkiksi tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantuminen tai tilintarkastajan merkittävät virheet ja laiminlyönnit.

Tilintarkastajan tiedonsaanti tarkastuskohteesta on varmennettu tilintarkastuslaissa säätämällä ehdoksi, että tilintarkastajan toimikauden päättyessä tai tilintarkastajan erotessa tai tullessa erotetuksi on hänellä velvollisuus pyynnöstä antaa seuraajalleen tiedot, joita seuraaja tarvitsee suorittaakseen tilintarkastuksen jatkossa (TTL 2:10).

3.2 Tilintarkastusriski

Tilintarkastusriski tarkoittaa riskiä, että tilintarkastaja antaa vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen, vaikka tilinpäätöksessä olisikin olennainen virhe tai puute. Tilintarkastusriski voidaan jakaa kahteen osaan, jotka ovat olennaisen virheen tai puutteen riski sekä havaitsemisriski. Olennaisen virheen tai puutteen riski voidaan lisäksi vielä tarkentaa kahteen osioon, eli toimintariskiin ja kontrolliriskiin. (Horsmanheimo ja Steiner 2017, 239–240.)

Toimintariskillä tarkoitetaan tietyn toiminnon tai tilinpäätöksen erän mahdollisuutta puutteelle tai virheelle. Eri asiayhteyksissä toimintariski vaihtelee, mutta yleisesti mitä monimutkaisemmasta tapahtumasta on kyse, sitä suurempi riski on virheelle. Lisäksi on havaittu, että mitä enemmän johdolla on vaikutusta kirjanpitoratkaisuihin, sitä suurempi on tarkastuskohteeseen liittyvä toimintariski. Esimerkiksi luottotappioiden kirjaaminen voi olla selkeä toimintariski, koska niihin liittyy suoraan johdon harkinnanvara. Kontrolliriskillä viitataan puolestaan siihen, että organisaation sisäiset kontrollijärjestelmät tai kirjanpitojärjestelmät eivät paljasta tai estä tilinpäätökseen liittyviä ongelmia ja virheitä. Kontrolliriski tarkoittaa myös sitä, ettei organisaation sisäinen valvonta huomaa tilinpäätöksen olennaisia puutteita ja virheitä ajoissa. Kontrolliriskiä esiintyy kuitenkin aina jonkin verran, sillä kaikkea ei ole mahdollista valvoa. (KHT 2008, 216.)

Havaitsemisriskissä on kyse riskistä, että tilintarkastajan suorittamat tarkastustoimenpiteet eivät paljasta tilintarkastusaineistoon sisältyviä puutteita ja virheitä. Havaitsemisriskin suuruuteen vaikuttavat esimerkiksi tarkastustoimenpiteiden luonne, määrä ja ajoitus. Toimintariskin ja kontrolliriskin ollessa korkeita, pitää havaitsemisriskin olla matala, jotta saavutetaan hyväksyttävä taso tilintarkastuksen kokonaisriskille. Vastaavasti toimintariskin ja kontrolliriskin ollessa matalia, voi havaitsemisriski olla korkeampi ja silti saavutetaan hyväksytty kokonaisriskin taso. (KHT 2008, 217.) Havaitsemisriskiä ei voida

poistaa kokonaan, sillä tilintarkastaja ei tarkasta kaikkea aineistoa, vaan ainoastaan oleelliset aineistot. Jos kyseessä on riskialtis toiminta, käytetään tarkastukseen enemmän tilintarkastusresursseja ja toisaalta, jos toimintoon sisältyvä virheen mahdollisuus on pieni, voidaan kyseinen osio jättää vähemmälle tarkastelulle. Tilintarkastuksessa on tarkoitus huomioida olennaiset virheet sekä puutteet. Kuitenkaan tilintarkastajan ensisijainen velvollisuus ei ole havaita virheitä ja puutteita, jotka ovat tilinpäätöskokonaisuuden kannalta epäolennaisia. (Tomperi 2016, 34.)

Tilintarkastajan on suoritettava tilintarkastus niin, että hän pystyy perustelemaan kokonaistilintarkastusriskin olevan hyväksyttävällä tasolla. Saattaakseen riskin hyväksyttävälle tasolle, pitää tilintarkastajan arvioida olennaisen puutteen ja virheen riskiä. Lisäksi tilintarkastajan tulee lisätä tilinpäätökseen, kauden lopun tilisaldoihin, liiketapahtumien lajeihin ja muihin asioihin kohdistuvia tilintarkastustoimenpiteitä niin paljon, että hän uskoo riskin olevan hyväksyttävällä tasolla. Eli pienentääkseen tilintarkastusriskiä pitää tilintarkastajan hankkia tilintarkastusevidenssiä sellainen riittävä määrä, että hän pystyy perustamaan johtopäätöksensä ja tilintarkastuslausuntonsa sille. (Blummé 2008, 90.)

Tilintarkastajan tulisi suunnitella sekä suorittaa tilintarkastus niin, että hän pystyy alentamaan tilintarkastusriskin sellaiselle tarpeeksi alhaiselle tasolle, että se on yhdenmukainen koko tilintarkastuksen tavoitteiden kanssa (KHT 2008, 214). Korkeamäki (2017, 44) tarkentaa, että tilintarkastajan on suunniteltava tilintarkastus niin, että hän voi kohetuudella odottaa tarkastustoimenpiteiden tuovan esiin tilinpäätöksessä, kirjanpidossa sekä hallinnossa olevat olennaiset virheet ja puutteet.

3.3 Tilintarkastuksen sisältö ja vaiheet

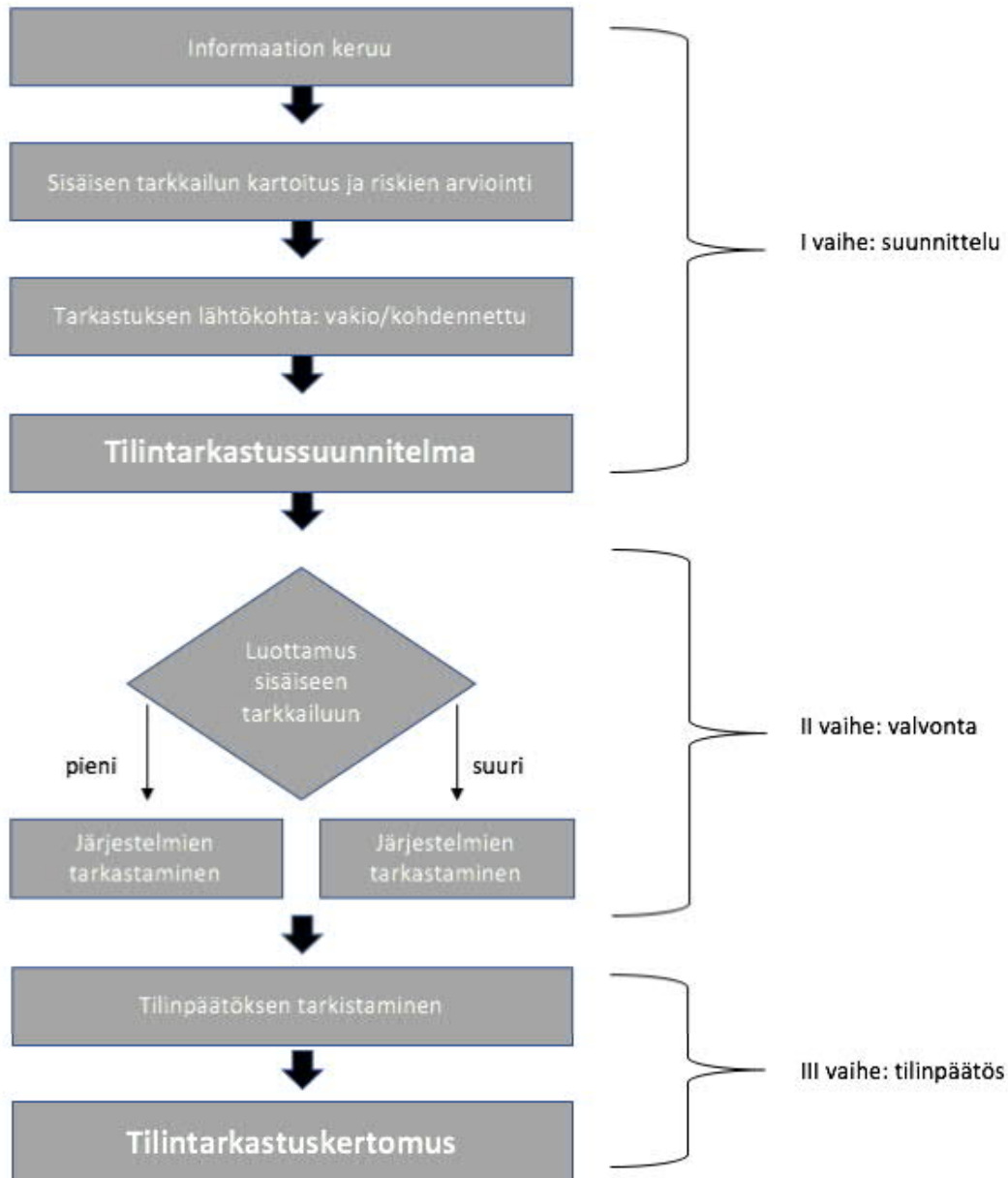
Eri organisaatioiden toiminta voidaan jaotella kahteen eri osa-alueeseen, sisäiseen ja ulkoiseen tarkastukseen. Tässä tutkielmassa keskitytään ulkoiseen tarkastukseen, jolla tarkoitetaan lakisääteistä yhteisön kokouksen toimeksiannosta suoritettavaa tilintarkastusta sekä siihen rinnastettavia muita tilintarkastajan suorittamia toimintoja. Ulkoisen tarkastuksen päätavoite ei ole virheiden tai väärinkäytösten etsiminen tai paljastaminen, mutta sen avulla varmistetaan, ettei kirjapitoon tai tilinpäätökseen sisälly olennaisia puutteita tai virheitä. Sisäinen tarkastus on organisaation sisäistä ja vapaaehtoista tarkastusta, jonka tarkoituksena on varmentaa hallinnon ja talouden järjestelmien laatu ja luotettavuus sekä sisäisen valvonnan tarkoituksenmukaisuus ja luotettavuus. (Riistama 2000, 65–67.)

Ulkoisen tilintarkastajan ja sisäisen tarkastajan käyttämät keinot ovat usein toisiaan vastaavia ja lisäksi molemmat tarkastavat osittain samoja kohteita. Tilintarkastussuunniteluun tulee siksi sisällyttää perehtyminen sisäiseen tarkastuksen työhön, jotta sisäisen tarkastuksen työtä voidaan hyödyntää tilintarkastuksessa sekä lisäksi välttää päällekkäistä työtä. (Korkeamäki 2017, 37–38.) Kuitenkin sisäinen tarkastus on organisaation johdon

alaista toimintaa ja ulkoisessa tarkastuksessa yhtiön johto valitsee yhtiön ulkopuolisen tilintarkastajan tarkastamaan myös johdon toimintaa (Riistama 2000, 67). Tilintarkastuksen kohteena ovat yhteisön tai säätiön tilikauden tilinpäätös, kirjanpito ja hallinto (TTL 3:1). Konserniyhtiön kohdalla emoyhtiön tilintarkastaja tarkastaa myös konsernitilinpäätöksen ja varmistaa, että konserniin kuuluvien tytäryhtiöiden tilintarkastus on hoidettu asianmukaisesti (TTL 3:2).

Tilintarkastuslaki edellyttää tilintarkastajaa noudattamaan hyvää tilintarkastustapaa tilintarkastusta suorittaessaan. Tämä tarkoittaa esimerkiksi riittävien resurssien varaamista toimeksiantoihin. Hyvä tilintarkastustapa ei edellytä kaikkien materiaalien ja kirjausten tarkastamista, vaan tilintarkastaja valitsee tarkastettavat kohteet tapahtumien olennaisuuden sekä niihin mahdollisesti sisältyvien puutteiden ja virheiden mukaan. (Tomperi 2016, 55–57.) Hyvän tilintarkastustavan noudattamisen lisäksi tilintarkastajan pitää aina tiedostaa tehtävänsä kuuluva ammatillinen skeptisyys. Tilintarkastajan suunnitellessa ja suorittaessa tilintarkastusta pitää hänen tiedostaa, että olemassa voi olla seikkoja, joista johdun tilinpäätös on olennaisesti puutteellinen tai virheellinen. Tilintarkastajan pitää arvioida hankittua tilintarkastusevidenssiä kriittisesti kyseenalaistavalla asenteella. Tällaista tilintarkastajan toimintaa kutsutaan tilintarkastajan ammatilliseksi skeptisyydeksi ja tilintarkastajan pitää noudattaa sitä koko tarkastusprosessin ajan. (KHT 2008, 223.)

Tilintarkastustoimeksiannon kohdeyrityksen koko ja toiminnan luonne määrittävät sen, kuinka paljon tarkastustyötä tehdään tilikauden aikana ja kuinka paljon vasta tilikauden päätyttyä eli tilikauden jälkeen. Pienissä yhtiöissä tilintarkastus suoritetaan usein kokonaan vasta tilinpäätöksen valmistumisen jälkeen, mutta isoissa yhtiöissä on tyypillistä, että tilikauden päätyttyä tarkastetaan lähinnä vain tilinpäätös ja merkittävä osa tarkastustyöstä tehdään jo tilikauden aikana. (Tomperi 2016, 55–57.) Korkeamäen (2017, 58) mukaan tilintarkastus kohdistuu pääasiassa tarkastettavaan tilikauteen, mutta lisäksi myös ajanjaksoon tilinpäätöspäivän ja tilintarkastuskertomuksen antopäivän välillä. Riistaman (2000, 72) mukaan tilintarkastustyö voidaankin nähdä prosessina, jossa on useita eri suorituskvaiheita. Kuvassa 5 esitetään tyypillisen tilintarkastusprosessin vaiheet.

Kuva 5 Tilintarkastuksen vaiheet (Riistamaa 2000, 74)

Kuten kuvasta viisi nähdään, tilintarkastusprosessi koostuu kolmesta päävaiheesta: suunnittelusta, valvonnasta ja tilinpäätöksestä. Suunnitteluvaiheessa perehdytään yhtiön toimintaan ja kerätään tietoa ja aineistoa yhtiöstä. Lisäksi laaditaan tilintarkastussuunnitelma, jonka avulla pystytään kartoittamaan olennaisimmat riskialueet. Tilintarkastuksen toimeenpanoa suorittaessa on tarkoitus muodostaa luottamus yhtiön sisäiseen tarkkailuun ja sen toimivuuteen. Tilintarkastuksen tuloksia pystytään hyödyntämään sekä tarkastessa nykyistä että laadittaessa seuraavan vuoden tilintarkastussuunnitelmaa. Tilintarkastusprosessi päättyy tilinpäätöksen tarkastuksen lopputulemana annettavaan tilintarkastuskertomukseen. (Riistama 2000,72–75.)

3.3.1 *Tilintarkastuksen suunnittelu*

Tilintarkastussuunnittelun päätarkoitus on tehokkaan tilintarkastuksen aikaansaaminen. Suunnitteluvaiheen laajuuteen vaikuttavat tarkastettavan kohteen vaativuus ja koko sekä tilintarkastajan aikaisempi kokemus kyseisestä kohteesta. Ensimmäistä kertaa suoritettavassa toimeksiannossa suunnitteluprosessi on yleensä normaalia laajempi, sillä uusi kohde edellyttää tutustumista tarkastuskohteen liiketoimintaan ja erityispiirteisiin. Suunnittelun avulla varmistetaan, että tarkastuksen työvaiheet toteutetaan oikea-aikaisesti ja tärkeät osa-alueet tulevat painotetuksi. Tilintarkastajan on tärkeää perehtyä hyvin tarkastuskohteen toimintaan, sillä se auttaa tilintarkastajaa tunnistamaan tärkeät toiminnot ja tapahtumat, joilla voi olla olennainen vaikutus tarkastuskohteen tilinpäätökseen. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 235–236.)

Ennen tilintarkastuksen aloitusta on tilintarkastajan tärkeää arvioida, voidaanko asiakassuhde hyväksyä tai vanhan asiakkaan kohdalla asiakassuhdetta jatkaa. Tässä vaiheessa arvioidaan, onko tilintarkastaja kyvykäs ja pätevä suorittamaan toimeksiannon sekä onko tilintarkastajalla riittävästi asiantuntemusta aiheesta. Toinen arvioitava aihe on, voidaanko asiakkaan rehellisyyteen luottaa. Siihen vaikuttavat esimerkiksi asiakkaan maine, liiketoiminnan käytännöt sekä viitteet rikolliseen toimintaan. Tilintarkastajan on tehtävä ennen tarkastuksen aloittamista myös arvio riippumattomuudesta ja muista eettisistä vaatimuksista. Jos toimeksiantotiimiin kuuluu useampia tilintarkastajia tai asiantuntijoita, on arvio tehtävä kaikista tiimin jäsenistä. (Korkeamäki 2017, 41.) Suunnitteluvaiheessa on olennaista huomioida myös tilintarkastusriski ja sen vaikutukset tarkastussuunnitelmaan. Lisäksi suunnitteluvaiheessa määritetään milloin, miten ja kuinka laajasti tilintarkastustoimeksiantotiimiä ohjataan, valvotaan sekä heidän tekemäänsä työtä käydään läpi laadun varmistamiseksi. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 239, 241.)

Toimeksiantokirje toimii kirjallisena sopimuksena tilintarkastustoimeksiannon alustavista toimenpiteistä sekä ehdoista. Toimeksiantokirje laaditaan tilintarkastajan ja tarkastuskohteen tahojen kanssa, jotka vastaavat tilinpäätöksen laatimisesta, tietojen antamisesta sekä sisäisestä valvonnasta. Toimeksiantokirjeen tarkoitus on vahvistaa, että yhtiön johto ymmärtää vastaavansa tilinpäätöksen laatimisesta ja olevansa velvoitettu toimittamaan tilintarkastajalle kaikki tilintarkastuksen suorittamiseen tarvittavat tiedot. Jos toimeksianto jatkuu useamman vuoden putkeen, voidaan samaa toimeksiantokirjettä käyttää useampaan kertaan. Tilintarkastusstandardi ISA 580 vaatii, että tilintarkastajan on myös pyydettävä tarkastettavan kohteen toimivalta johdolta kirjallinen vahvistusilmoitus, eli vahvistusilmoituskirje, että he ovat täyttäneet velvoitteensa laatia tilinpäätös tilinpäätösnormiston mukaisesti ja noudattaneet tilintarkastustoimeksiannon ehtoja. Vahvistusilmoituksen tarkoituksena on varmistaa, että johto täyttää velvoitteensa koskien tilinpäätös-

töksen laatimista, kaikki liiketapahtumat on kirjattu kirjanpitoon ja siten sisältyvät tilinpäätökseen sekä turvata, että tilintarkastajat saavat tarvittavat materiaalit tilintarkastusta varten. (Korkeamäki 2017, 46–47, 50.)

Suurissa toimeksiannoissa tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa laaditaan tilintarkastuksen kokonaisstrategia eli yleissuunnitelma kyseiselle toimeksiannolle. Kokonaisstrategiassa päätetään toimeksiannon painopisteet, laajuus sekä ajoitus ja sen tarkoituksena on ohjata yksityiskohtaisemmin tilintarkastussuunnitelman laatimista. (Tomperi 2016, 40–41.) Kun kokonaisstrategia on saatu suunniteltua, laaditaan seuraavaksi varsinainen tilintarkastussuunnitelma, jonka pitää kansainvälisen tilintarkastusstandardin ISA 300:n perusteella sisältää kuvaus suunniteltujen tilintarkastustoimenpiteiden sekä muiden suunniteltujen tilintarkastustoimenpiteiden luonteesta, laajuudesta ja ajoituksesta. Lisäksi sen pitää sisältää kuvaus muista suunnitelluista tilintarkastustoimenpiteistä, jotka suoritetaan noudattaessa ISA-standardeja. Tilintarkastussuunnitelma on laajempi ja yksityiskohtaisempi kuin kokonaisstrategia. Tilintarkastussuunnitelmassa arvioidaan myös tilintarkastukseen liittyviä riskejä sekä aikeisemmin esitettyjen riskilajien mukaan. Lisäksi arvioidaan eri riskien vaikutuksia tilintarkastuksen toteuttamiseen. (Korkeamäki 2017, 42–43.) Tilintarkastussuunnitelma sisältää toimenpiteet, jotka tilintarkastajan pitää suorittaa voidakseen kerätä riittävän määrän tilintarkastusevidenssiä (Tomperi 2016, 41).

Yksi tilintarkastuksen suunnittelun keskeisistä vaiheista on olennaisuuden määrittäminen. Tilintarkastuksen päämääränä on saada kohtuullinen varmuus siitä sisältääkö tilinpäätös kokonaisuutena arvioiden virheestä tai väärinkäytöksestä seuraavaa olennaista virheellisyyttä. Virheet ja väärinkäytökset katsotaan olennaisiksi, jos ne yksin tai yhdessä voivat oletettavasti vaikuttaa käyttäjien tilinpäätöksen pohjalta tekemiin taloudellisiin päätöksiin. Olennaisuuden määrittämisen tarkoituksena on arvioida tilinpäätöskokonaisuuden kannalta, mikä on olennaista ja erityisesti, mikä on olennaista tilinpäätöksen käyttäjän näkökulmasta. (KHT 2008, 425–426.) Olennaisuudeksi tilintarkastaja määrittää rahasumman, jota suuremmat virheellisyudet katsotaan olennaisiksi ja pääsääntöisesti olennaisuusrajaa käytetään niin, että mikäli tilintarkastaja havaitsee tarkastusta tehdessään virheitä, joka korjaamattomina yksin tai yhdessä ylittävät olennaisuusrajan, pitää tilintarkastajan antaa mukautettu tilintarkastuskertomus. Olennaisuusraja ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö tilintarkastuksessa tarkastettaisi ollenkaan rajan alapuolelle jääviä eriä tai liiketapahtumia, sillä yksittäiset virheelliset alle olennaisuuden olevat tapahtumat saattavat yhdessä tehdä tilinpäätöksestä olennaisesti virheellisen. (Korkeamäki 2017, 45–46.) Tilintarkastuksen loppuvaiheessa tilintarkastajan tehtäviin kuuluu arvioida, onko havaittujen ja korjaamatta jääneiden virheiden yhteissumma olennainen. Jos yhteissumma on oleellinen, pitää tilintarkastajan huomioida se raportoinnissaan. (KHT 2008, 428.)

3.3.2 *Tilintarkastuksen toteuttaminen*

Tilintarkastuslaissa määritetään tilintarkastuksen kohteena olevan säätiön tai yhteisön tilikauden kirjanpito, tilinpäätös ja hallinto (TTL 3:1). 2016 voimaan tulleen uuden tilintarkastuslain myötä ei tilintarkastuskohteena enää ole toimintakertomusta. Kuitenkin myös toimintakertomus kuuluu osaksi tarkastustyötä, vaikka se ei enää olekaan täyden tilintarkastuksen kohteena. (Korkeamäki 2017, 60.)

Yksi tilintarkastuksen pääosioista on kirjanpidon tarkastus, joka koostuu pääkirjanpidon sekä kirjanpidon osajärjestelmien tarkastuksesta. Koska tilinpäätös perustuu kirjanpitoon, täytyy tilintarkastuksen avulla tarkastaa, että kirjanpito luo tilinpäätöksen laadintaa varten oikeaa tietoa. Lisäksi varmistetaan, että kirjanpito on tehty tilintarkastuslain mukaisesti. (Blummé 2008, 44–45.) Tyypillisesti kirjanpidon tarkastus toteutetaan toimintoittain. Tarkastettavia toimintoja voivat olla esimerkiksi myyntitoiminnot ja myyntisaamiset, ostotoiminnot ja ostovelat, palkat, rahavarat ja maksuliikenne sekä varasto (Tomperi 2016, 57).

Lisäksi toimintokohtaisella tarkastuksella pyritään varmistumaan sisäisen valvonnan toimivuudesta sekä tarkoituksenmukaisuudesta. Tilintarkastaja arvio yhtiön sisäisiä kontroleja ja jos hän ei pidä niitä tarpeeksi tehokkaina lisää hän aineistotarkastusta. (Tomperi 2016, 57.) Sisäisen valvonnan tarkastuksen yksi tärkeimmistä tavoitteista on tietojärjestelmien toimivuuden varmistaminen. Tilintarkastaja tekee sisäisen valvonnan riskienarviointiprosessin, jonka avulla kartoitetaan käytäntöjä ja menetelmiä, joilla organisaation johto havaitsee taloudelliseen raportointiin vaikuttavat liiketoimintariskit ja johdon reagoinnit niihin. Riskejä syntyy erityisesti tilanteissa, kun esimerkiksi lainsäädäntö muuttuu, henkilökunta vaihtuu, tietojärjestelmiä uusitaan, liiketoiminta kasvaa nopeasti tai yrityksessä toteutetaan rakennemuutoksia. Väärinkäytösten aikaansaannin ja peittämisen riskiä pystytään madaltamaan jakamalla vastuut liiketapahtumien hyväksymisestä sekä lisäksi niiden kirjaamisesta ja rahavarojen hoidosta eri henkilöille. Pienissä yhtiöissä tehtävien hajauttaminen ja kontrollointi voi olla hankalampaa ja silloin joudutaan tilintarkastuksessa lisäämään valvontakontrolleja. (Korkeamäki 2017, 62–63.)

Toinen tilintarkastuksen pääosio on tilinpäätöksen tarkastus, jossa tarkastetaan, että tuloslaskelman ja taseen tiedot perustuvat kirjanpitoon, taseen varat ja velat ovat olemassa ja ne on arvostettu oikein, tuloslaskelma kuvaa tilikauden tuloksen muodostumista oikein ja että tilinpäätöksessä on esitetty kaikki hyvän kirjanpitotavan ja lain vaatimat tiedot täydellisinä (Horsmanheimo & Steiner 2017, 247–248). Tilinpäätöksen tarkastuksen on oltava niin laaja ja kattava, että tilintarkastaja saa riittävän varmuuden, ettei tilinpäätös sisällä olennaisia puutteita tai virheitä. Tilinpäätöksestä on tarkastettava ainakin seuraavat osiot: tilinpäätöksen tekninen oikeellisuus ja ulkoiset muutokysymykset, määräaikojen noudattaminen, toiminnan jatkuvuuden edellytykset, tuloslaskelmaerien oikeellisuus ja

ryhmittely, tase-erien olemassaolo, arvostus sekä ryhmittely, katko, liitetiedot sekä rajoituslaskelma. (Korkeamäki 2017, 64–66.)

Tilinpäätöksen teknisessä tarkastuksessa varmistetaan, että tilinpäätös on johdettu oikein kirjanpidosta ja, että tilinpäätöksen numeerinen oikeellisuus on oikein. Tarkastuksessa selvitetään kahdenkertaisen kirjanpidon säännösten noudattaminen ja varmistetaan, että tuloslaskelma, tase, rahoituslaskelma, liitetiedot ja tilinpäätöserittely täsmäävät sekä keskenään että kirjanpidon kanssa. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu myös määräaikojen noudattamisen tarkastus, eli esimerkiksi kirjanpitolain mukaan tilinpäätös on laadittavat tilikauden päättymisestä neljän kuukauden sisällä. Vastaavasti osakeyhtiölaissa määrätään, että varsinainen yhtiökokous on pidettävä puolen vuoden sisällä tilikauden päättymisestä. Tällaisia tilinpäätökseen ja hallintoon liittyviä määräaikoja on helppo valvoa ja tilintarkastajan on raportoitava, jos määräaikoja on ylitetty. Myös tilinpäätöksen ulkoisten muutoksymysten tarkastus kuuluu tilintarkastajan tehtäviin. Tuloslaskelman ja taseen rakenne ja nimikkeet pitää olla oikein kirjanpitoasetusten mukaisesti. Lisäksi tilinpäätös on päivittävä ja kirjanpitovelvollisen on allekirjoitettava se. (Korkeamäki 2017, 67, 69–71.)

Tilintarkastuksen kolmas pääosio on hallinnon tarkastus. Hallinnon tarkastuksen sisältöä ei ole määritetty tarkkaan säännöksissä eikä siitä ole tilintarkastusstandardia. Kuitenkin hallinnon tarkastuksen kohteet määräytyvät tilintarkastuskertomuksen sisällön perusteella. Tilintarkastajalla on velvollisuus huomauttaa tilintarkastuskertomuksessa, jos vastuuvolliset ovat syyllistyneet laiminlyöntiin tai tekoon, josta voisi seurata vahingonkorvausvelvollisuus tarkastuskohdetta vastaan. Hallinnon tarkastuksessa varmistetaan, onko yhtiön johto toiminut lain ja sen nojalla annettujen määräysten, yhtiökokousten sekä yhtiöjärjestyksen mukaisesti. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 254–255.) Hallinnon tarkastuksen osa-alueet ovat säännösten noudattamisen, pöytäkirjojen, sisäisten valvontajärjestelmien, rekisteritietojen, osake-, osakas- ja jäsenluettelon, merkittävimpien sopimusten sekä lähipiiritapahtumien, varainhoidon, vakuutusten ja riskien hallinnan sekä veroasioiden ja viranomaisille annettavien ilmoitusten tarkastaminen. (Tomperi 2016, 73–81.) Korkeamäen (2017, 91) mukaan hallinnon tarkastuksen päätavoite on valvoa lainmukaisuutta vastuuvollisessa toiminnassa. Tilintarkastaja ei arvioi jälkikäteen johdon aikaansaaman toiminnan tuloksellisuutta tai puutu liiketaloudellisiin käytännönkysymyksiin, vaan kyseessä on lähtökohtaisesti laillisuusvalvonta.

3.4 Tilintarkastuksen raportointi

Tilintarkastuslain edellyttämät tilintarkastusraportit ovat tilinpäätösmerkintä, tilintarkastuskertomus sekä tilintarkastuspöytäkirja. Kun tilintarkastus on suoritettu kyseiseltä tili-

kaudelta, annetaan tilinpäätösmerkintä ja tilintarkastuskertomus, mutta tilintarkastuspöytäkirja annetaan hallitukselle tai vastaavalle hallintoelimelle vain tarvittaessa. Lisäksi tilintarkastajan on mahdollista antaa myös suullisesti tietoja yhtiökokoukselle. Tilintarkastuslaissa määräytyvien raporttien lisäksi tilintarkastaja voi tehdä vapaamuotoisia muistioita tilinpäätöksen laatijoille. (Tomperi 2016, 155.)

Tilintarkastuksen valmistuttua, tilintarkastajan pitää tehdä siitä tilinpäätökseen merkintä, jossa viitataan tilintarkastuskertomukseen. Tilinpäätösmerkinnän tarkoitus on, että tilintarkastaja yksilöi luotettavalla tavalla tarkastetun tilinpäätöksen ja lisäksi todentaa, että tilintarkastus on suoritettu ja tilintarkastuskertomus on annettu. (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2008, 168.) Horsmanheimo ja Steiner (2017, 367–368) tarkentavat, että riippumatta siitä, onko tilintarkastuskertomuksen lausunto vakiomuotoinen vai mukautettu, on tilinpäätösmerkintä aina saman sisältöinen kaikissa tilanteissa. Tilinpäätösmerkintä ei sisällä minkäänlaisia kannanottoja tilinpäätökseen. Jos tilintarkastajia on ollut enemmän kuin yksi, kaikki tilintarkastajat allekirjoittavat tilinpäätösmerkinnän.

Tilintarkastuskertomus on tärkein kirjanpidon, hallinnon sekä tilinpäätöksen tarkastuksen raportti. Tilintarkastaja antaa sen kultakin tarkastetulta tilikaudelta ja siihen raportoidaan tarkastuksen tulokset. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 368.) Tilintarkastuskertomus voi olla muodoltaan vakiomuotoinen, ehdollinen tai kielteinen. Lisäksi tilintarkastaja voi jättää antamatta lausuntoa, mutta siitä on ilmoitettava tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastuskertomuksessa pitää yksilöidä tilinpäätöksen laatimisessa noudatetut säädökset sekä tilintarkastuksessa noudatetut tilintarkastusstandardit. (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2008, 26.)

Tomperi (2016, 156) mukaan tilintarkastuskertomus jaetaan kahteen osioon, tilinpäätöksen tilintarkastus sekä muut raportointivelvoitteet. Korkeamäen (2017, 98–99) mukaan tilinpäätöksen tarkastuksesta raportoidaan ensimmäisessä osiossa ja toisessa osiossa kaikesta muusta tilintarkastuksen edellyttämistä asioista. Jos tarpeellisia lausumia ei ole, jää toinen osio kokonaan pois tilintarkastuskertomuksesta. Tilinpäätöksen tilintarkastus raportoidaan ottamalla kantaa, antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan yhtiön taloudellisesta asemasta ja toiminnan tuloksesta sekä täyttääkö tilinpäätös laissa määritetyt vaatimukset. Muita raportoitavia asioita ovat seikat, joihin tilintarkastuksessa on kiinnitetty erityisesti huomiota tai jotka voivat antaa olennaisesti aiheutta kyseenlaista yhtiön toiminnan jatkaminen. Tilintarkastajan on huomautettava tilintarkastuskertomuksessa, jos yhtiössä on syyllistytty tekoon tai laiminlyöntiin, josta voi seurata vahingonkorvausvelvollisuus yhtiötä kohtaan tai yhtiössä on rikottu lakia, sääntöjä yhtiöjärjestyksestä tai yhtiösopimusta.

Vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus voidaan antaa, kun tilintarkastus on voitu suorittaa hyvää tilintarkastustapaa noudattaen ja lisäksi tarkastuksessa ei ole noussut esille mitään asioita, jotka antaisivat syyn poiketa vakiomuotoisesta kertomuksesta. Vakiomuotoinen kertomus on sisällöltään ja muodoltaan tiettyä muotoa noudattava kertomus.

(Horsmanheimo & Steiner 2017, 372–373.) Mukautettu tilintarkastuskertomus joudutaan antamaan, jos yksikin tilintarkastuskertomuksen sisältämistä lausunnoista ei ole vakio-
muotoinen tai, jos tilintarkastaja on tilintarkastuskertomuksessa huomauttanut, antanut
tarpeellisen lisätiedon tai antanut tiedon seikoista liittyen toiminnan jatkuvuuteen. Syyt
mukautetulle lausunnonlehdelle pitää aina perustella tilintarkastuskertomuksessa. Kun tilintar-
kastuskertomus ei ole vakio-
muotoinen, on se mukautettu, eli joko ehdollinen tai kieltei-
nen. (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2008, 116, 118.)

Ehdollinen lausunto on vakio-
muotoinen lausunto vain tietyin edellytyksin tai on va-
kiomuotoinen muutoin paitsi tietyiltä osin. Tällaisessa tilanteessa tilintarkastaja toteaa,
ettei voi antaa vakio-
muotoista lausuntoa, mutta tilanne ei kuitenkaan ole niin vakava, että
hän joutuisi antamaan kielteisen lausunnon. (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot
2008, 116-118.) Horsmanheimo ja Steiner (2017, 374) täsmentävät, että ehdollinen lau-
sunto on annettava, jos tilintarkastaja tekee johtopäätöksen, että virheet ovat yhdessä tai
yksin olennaisia tilinpäätöksen kannalta, mutta eivät kuitenkaan ole laajalle ulottuvia tai,
jos tilintarkastaja ei pysty hankkimaan lausuntonsa perustaksi tarpeeksi tilintarkastusevi-
denssiä, mutta kuitenkin toteaa, että mahdolliset havaitsemattomien virheiden vaikutuk-
set voivat olla olennaisia, mutta eivät laajalle ulottuvia. Tomperi (2016, 161–162) kertoo,
että kielteinen lausunto annetaan, tilinpäätöksen ollessa virheellinen ja sen vaikutukset
ovat olennaisia ja laajalle ulottuvia. Tällaisessa tapauksessa tilintarkastajan on todettava,
että koska tilinpäätös on puutteellinen ja harhaanjohtava, ei ehdollinen lausunto olisi riit-
tävä. Tilintarkastajan pitää jättää antamatta lausunto kokonaan, kun tilintarkastuksen laa-
juutta koskeva rajoitus on vaikutukseltaan niin laaja ja oleellinen, ettei hän ole pystynyt
keräämään tarpeeksi tilintarkastusevidenssiä antaakseen lausunnon tilinpäätöksestä.

Tilintarkastuspöytäkirja on kolmas tilintarkastuslaissa määritelty raportti ja se sisältää
tarkastushavainnot, jotka eivät ole sisältyneet tilintarkastuskertomukseen. Tilintarkastus-
pöytäkirja ei yleensä ole julkinen asiakirja, joten sen tarkoitus on enemminkin johdon
neuvonta vähäisemmistä näkökohdista. Tilintarkastuspöytäkirja annetaan silloin, kun ti-
lintarkastaja kokee sen tarpeelliseksi. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 407.) Tilintarkas-
tuspöytäkirjan tarkoitus on yhtiön hallinnon informointi luotettavalla tavalla ja se laadi-
taan silloin, kun tilintarkastaja kokee tarpeelliseksi esittää huomautuksen vastuuvälvoilli-
selle. Tilintarkastuspöytäkirja voidaan antaa tilikauden aikana tai tilinpäätöksen tarkas-
tuksen yhteydessä. (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2008, 162.) Tilintarkas-
taja voi halutessaan antaa tilikauden aikana tehdystä työstä tilintarkastusmuistion, joka
on vapaamuotoinen asiakirja eikä siitä ole säädelty tilintarkastuslaissa. Tilintarkastus-
muistiosta käy ilmi seikkoja, joita ei esitetä tilintarkastuspöytäkirjassa tai tilintarkastus-
kertomuksessa. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 411.)

3.5 Tilintarkastajan vastuut ja velvollisuudet

Tilintarkastajan ammattieettiset periaatteet edellyttävät, että tilintarkastaja noudattaa seuraavista peruseriaatteita: rehellisyys, salassapitovelvollisuus, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus sekä ammatillinen käyttäytyminen. Rehellisyys velvoittaa tilintarkastajalta tasapuolisuutta ja totuudenmukaisuutta sekä olemaan vilpittömän ja suora kaikissa ammatitaitoon liittyvissä kysymyksissä. Objektiivisuus velvoittaa tilintarkastajaa olemaan tasapuolinen ja puolueeton. Tilintarkastajan on noudatettava salassapitovelvollisuutta ja pidettävä ammatissaan saamansa tieto luottamuksellisena ja olla käyttämättä sitä omaksi tai muiden hyödyksi. Ammatillinen käyttäytyminen tarkoittaa, että tilintarkastajan on noudatettava asiaankuuluvia lakeja ja hän ei saa omalla toiminnallaan vaikuttaa negatiivisesti ammattikunnan maineeseen. (Mähönen 2009, 329.)

Tilintarkastajalla on velvollisuus ylläpitää ammatitaitoaan ja kehittää sitä sekä huolehtia työnsä laadusta ja osallistua laaduntarkastukseen. Hyvä tilintarkastustapa on tapaoikeutta ja tarkoittaa, että tilintarkastajan on noudatettava kaikkia voimassa olevia määräyksiä ja säännöksiä suorittaessaan tilintarkastustyötä. (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2008, 27.) Tilintarkastajan on noudatettava yhtiökokouksen tai vastaavan toimielimen ohjeita, elleivät ne ole ristiriidassa lain, sääntöjen, yhtiöjärjestyksen, hyvän tilintarkastustavan, kansainvälisten tilintarkastusstandardien tai ammattieettisten periaatteiden kanssa. (Tomperi 2016, 21.)

Tilintarkastustoiminta perustuu Suomessa valtioneuvoston tilintarkastuksesta antamaan asetukseen sekä tilintarkastuslakiin. Tilintarkastajan pitää toiminnassaan huomioida myös lainsäädäntöä alempiasteiset päätökset ja ohjeet, joita antavat esimerkiksi eri viranomaiset, tuomioistuimet sekä tilintarkastajien valvontatoimielimet. Lisäksi hyvän tilintarkastustavan noudattaminen ohjaa tilintarkastajien toimintaa. Sillä tarkoitetaan jatkuvasti kehittyvää tapaoikeutta, jonka sisältö muokkautuu lainsäädännön ja talouselämän muutosten mukana. (Korkeamäki 2017, 10–11.)

3.5.1 Tilintarkastajan vastuu

Tilintarkastajan on hoidettava tehtävänsä lain mukaisesti ja hän vastaa toiminnastaan sekä toimeksiantajalleen että sivullisille. Kuitenkin on tärkeää huomioida, että tilintarkastajan suoritusta arvioidaan olennaisuuden mukaan, sillä monimutkainen tilintarkastus ei aina ole täysin virheetöntä ja täydellistä. Tilintarkastajien seuraamusjärjestelmät voidaan jakaa kolmeen osioon rikosoikeudelliseen vastuuseen, kuripidolliseen vastuuseen ja vahingonkorvausvastuuseen. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 499.)

Rikosoikeudellinen vastuu syntyy, jos tilintarkastaja on syyllistynyt rikoslain tai jonkin muun lain perusteella laiminlyöntiin tai rangaistavaan tekoon, joka on ollut tahallinen. Lisäksi rikosoikeudellinen vastuu tarkoittaa, että, jos tilintarkastaja on tehnyt rangaistavaksi säädetyn teon, voidaan hänet asettaa syytteeseen tuomioistuimessa tai tuomita rangaistukseen. (Tomperi 2016, 181, 185.) Seuraavissa kolmessa tapauksessa tilintarkastaja on rikosoikeudellisesti vastuullinen: hän rikkoo tilintarkastuskertomuksen laatimiseen liittyviä säännöksiä, hän antaa harhaanjohtavan tai väärän lausunnon tai hän käyttää tilintarkastajan ammattinimikettä luvattomasti (Horsmanheimo & Steiner 2017, 528–530).

Kurinpitovastuu käsittelee tilintarkastajan toiminnan moitittavuutta ja toiminta on voinut olla moitittavaa, vaikka ei konkreettisia seuraamuksia olisikaan syntynyt. Kun arvioidaan, onko tilintarkastaja toiminut oikein ja säännösten mukaisesti, arvioinnissa huomioidaan, ammattieettiset periaatteet, hyvä tilintarkastustapa sekä kansainvälisten standardien noudattaminen. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 541.) Kurinpidollinen vastuu tarkoittaa, että tilintarkastaja voi velvollisuuksiaan tai säännöksiä rikottuaan saada jonkun seuraavista seuraamuksista: huomautus, varoitus, määräaikainen kielto toimia tilintarkastajana tai hyväksymisen peruuttaminen (Korkeamäki 2017, 32–33).

Tilintarkastajalla on vahingonkorvausvastuu, eli hänellä on vastuu korvata aiheuttamansa vahinko. Jotta vahingonkorvausvastuu syntyy, on aina täytynyt tapahtua jokin vahinko. Vahingonkorvausvastuu muodostuu rahassa mitattavan vahingon syntyessä tai jos tilintarkastaja aiheuttaa vahingon tai jos tilintarkastajan teolla tai laiminlyönnillä ja vahingolla on selvä yhteys. Vaikka tilintarkastaja olisi suorittanut tarkastustyön asianmukaisesti, mutta ei tarpeesta huolimatta esitä huomautusta tilintarkastuskertomuksesta, voi syntyä vahingonkorvausvelvollisuus. Tilintarkastaja on vastuussa myös apulaisensa aiheuttamasta vahingosta, huolimatta onko vahinko aiheutunut tahallaan vai huolimattomuuttaan. (Tomperi 2016, 183.) Riistaman (1999, 428–429) mukaan tilintarkastaja voi olla korvausvelvollinen aiheuttamansa vahingon osalta tarkastettavalle yhtiölle, yhtiön osakkaalle, jäsenelle tai yhtiömiehelle sekä myös ulkopuoliselle taholle, kuten tavaran-toimittajalle tai luotonantajalle. Tilintarkastusyhteisön kohdalla aiheutetusta vahingosta vastaa yhteisvastuullisesti sekä yhteisö että päävastuullinen tilintarkastaja.

Ammattitaitoisella, tehokkaalla sekä hyvin suoritettulla tilintarkastuksella voidaan merkittävästi ennalta ehkäistä talousrikollisuutta. Kuitenkin, jos tilintarkastaja toimii velvollisuuksiaan vastaisesti, saattaa hän jopa edistää talousrikollisuutta ja aiheuttaa itselleen rikosoikeudellisen vastuun. (Koponen 2005, 19.)

3.5.2 Riippumattomuus ja esteellisyys

Tilintarkastajan riippumattomuus tarkoittaa, ettei tilintarkastajalla ole sellaisia suhteita, jotka voivat vaikuttaa tilintarkastajan objektiivisuuteen hänen työssään. Riippumattomuus on yksi tilintarkastuksen perusolettamuksista ja sillä turvataan tilintarkastajan kyky työskennellä objektiivisesti. (Saarikivi 1999, 46.) Tilintarkastaja ei koskaan ole absoluutisesti riippumaton, koska hän on aina jossain määrin riippuvainen muista, esimerkiksi hän on tiedonsaannissa riippuvainen kohteen kirjanpidosta sekä henkilökunnasta. Tekijät, jotka aiheuttavat tilintarkastajan riippuvaisuutta, on minimoitava, jotta ulkopuolinen henkilö voi luottaa tilintarkastajan objektiivisuuteen tarkastusta tehdessä. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 279.)

Tilintarkastuksen pitää olla kaikissa suhteissa riippumaton tilintarkastuskohteesta sekä sen jäsenistä. Tilintarkastajan päätelmien tekeminen ja mielipiteiden muodostuminen on tapahduttava objektiivisesti. Tilintarkastajan arvovalta sekä hyväksyntä perustuvat merkittävästi tilintarkastajan riippumattomuuteen. Tilintarkastuksen on oltava riippumatonta toimintaa, jotta se voi suorittaa tehtävänsä, eli vahvistaa tilinpäätösinformaation luotettavuuden. (Saarikivi 1999, 40.)

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu, jos tarkastettavana on tilintarkastajan omaa toimintaa, tilintarkastajalla on muu kuin tavanomainen liikesuhde tarkastuskohteeseen tai hänellä on taloudellisia tai muita etuuksia kohteessa, tilintarkastajalla on läheisyyden uhka, eli läheinen suhde, tarkastuskohteen johdossa toimivan henkilön kanssa, tilintarkastaja toimii oikeudenkäynnissä tai muussa vastaavassa tilanteessa kohteen puolesta tai vastaan sekä, jos tilintarkastaja kokee, että häntä painostetaan. (TTL 4:6.) Lisäksi Tomperi (2016, 21) muistuttaa, että jos tilintarkastaja kokee, ettei riippumaton toiminta ole mahdollista, pitää hänen kieltäytyä vastaanottamasta toimeksiantoa tai tarvittaessa luovuttava toimeksiannosta.

Esteellisyyssäännösten tarkoitus on täsmentää tilintarkastajan riippumattomuutta. Esteellisyyssäännöksistä puhutaan, kun riippumattomuutta vaarantavat tekijät aikaansaavat ehdottoman esteellisyyden toimia kyseisen yhtiön tilintarkastajana. (Tomperi 2016, 22.) Tilintarkastaja katsotaan esteelliseksi, jos hänellä on vähäinenkin osake- tai muu omistus tarkastettavasta yrityksestä. Tilintarkastaja on esteellinen myös, jos hänen puolisoillaan, lapsellaan tai lapsenlapsellaan on merkittävä omistus yhtiöstä. Nämä säännökset koskevat kuitenkin vain voittoa tavoittelevia yhtiöitä. (Korkeamäki 2017, 26.)

Tilintarkastuslain (TTL 4:7) mukaan seuraavissa kahdeksassa tapauksessa tilintarkastaja katsotaan esteelliseksi: 1) tilintarkastaja toimii tarkastuskohteen tai samaan konserniin kuuluvan yhtiön haalituksessa, yhtiömiehenä tai hallintoneuvoston jäsenenä, toimitusjohtajana tai vastaavassa asemassa olevana henkilönä 2) tilintarkastajan tehtäviin kuuluu kohdeyrityksen kirjanpito, varojen hoito tai hoidon valvonta 3) tilintarkastajalla on palvelussuhde 1 tai 2 kohdassa mainittuun tarkastuskohteen henkilöön 4) tilintarkastajalla

on välillinen tai välitön omistus voittoon pyrkivässä yhtiössä 5) tilintarkastajalla on vakuus, rahalaina tai muu vastaava etuus kohdeyritykseltä tai sen johtoon kuuluvalta henkilöltä tai tilintarkastaja on antanut sille vastaavan etuuden 6) tilintarkastajalla tai hänen lähipiiriin kuuluvalla on tarkastuskohteen takaama tai liikkeelle laskema rahoitusväline tai hän muuten saa olennaista taloudellista etua kyseisestä rahoitusvälineestä 7) kohdassa 1 ja 2 mainittu henkilö on tilintarkastajan puoliso, sisar, veli tai suoraan ylenevässä tai alenevassa sukulaissuhteessa 8) tilintarkastajan puolisoilla tai suoraan alenevassa sukulaissuhteessa olevalla henkilöllä on merkittävä kohdassa 4 mainittu omistusoikeus.

3.5.3 *Salassapitovelvollisuus*

Tilintarkastajan salassapitovelvollisuuden tarkoitus on turvata tilintarkastuksen luottamuksellisuutta. Salassapitovelvollisuus edellyttää tilintarkastajalta tietojen arkistointia, turvallista tuhoamista, tietojen suojaamista luotettavalla tavalla sekä kehittämään ja noudattamaan sellaisia työtapoja, jotka turvaavat salassapidon. Säilyttääkseen asiakkaan luottavaisuuden, tilintarkastaja noudattaa aina pidättyväisyyttä koskien asiakkaan tietojen paljastamista siitä huolimatta, etteivät tiedot olisi suoranaista haittaa aiheuttavia tai salaisia. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 342.) Ellei laki velvoita tai tilintarkastaja saa lupaa henkilöltä, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus on säädetty, ei tilintarkastaja saa ilmaista ulkopuoliselle taholle tietoja, jotka hän on saanut tietoonsa tilintarkastusta suorittaessaan. Salassapitovelvollisuus ei koske tietoja, jotka on julkaistu yleiseen tietoon. (Mähönen 2009, 330.)

Tilintarkastajan salassapitovelvollisuus kohdistuu toimeksiannon ulkopuolisiin henkilöihin, joita voivat olla esimerkiksi oikeushenkilöt. Tilintarkastaja voi rikkoa salassapitovelvollisuuttaan, vaikka hän ei itse tietoa levittäisi tietylle henkilölle, vaan riittää, että hän on käsitellyt tietoa niin, että se on joutunut ulkopuolisen tahon tai henkilön saataville. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 346.) Tilintarkastajan pitää varoa, ettei salassa pidettävä tieto tule ilmaistuksi tahattomasti ja siksi tilintarkastajan on oltava huolellinen salassapitovelvollisuuden noudattamisesta sosiaalisissa tilanteissa (KHT 2008, 28.)

Salassapitovelvollisuus alkaa, kun tilintarkastaja valitaan kyseiseen tehtävään tai tarjouskilpailun yhteydessä, jos hän osallistuu siihen. Salassapitovelvollisuus ei periaatteessa lopu koskaan, mutta ajan myötä salaisuudet usein vesittyvät. Kuitenkin hyvä tapa on, että tilintarkastaja pitää vanhatkin salaisuudet salassa. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 346, 349–350.) Salassapitovelvollisuuden noudattaminen jatkuu myös tilintarkastajan ja asiakkaan sekä työnantajan välisten suhteiden loputtua. Tilintarkastajalla ei ole työsuhteen päätyttyä oikeutta hyödyntää tai antaa kenellekään mitään luottamuksellista tietoa. Myös mahdollisen tulevan asiakkaan tai työnantajan tilintarkastajalle antama tieto tulee säilyttää luottamuksellisena. (KHT 2008, 28.)

Tilintarkastajan salassapitovelvollisuus ei koske rikollista toimintaa. Rikoslain mukainen yrityssalaisuuksien suoja ei koska rikolliseen toimintaan liittyviä tietoja, sillä laki on säädetty rehellisen liiketoiminnan suojaksi. Tilintarkastajan käsitellessä rikolliseen toimintaan liittyviä tietoja tulee hänen toimia varovasti tilintarkastajan asemansa vuoksi, mutta hänellä ei ole mitään velvollisuutta suojata tällaisia tietoja. Tietyissä tilanteissa tilintarkastajalla on erityissäännöksiin perustuva aktiivinen ja oma-aloitteinen tietojenantovelvollisuus. Esimerkiksi rahanpesulain mukaan tilintarkastajan havaitessa viitteitä rahanpesusta tai terrorismin rahoittamisesta, on tilintarkastajan aina raportoitava epäilystään viranomaisille, vaikka raportoitava tieto olisi salassa pidettävää ja luottamuksellista. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 352–355.) Tällaisessa tapauksessa tilintarkastajalla on velvollisuus ilmoittaa havainnostaan viipymättä rahanpesun selvittelykeskukselle ja samalla hänen on salattava asiakkaaltaan ilmoituksen tekeminen (Suomen tilintarkastajat, 2017).

Myös useilla viranomaisilla on laissa säädettyjen erityissäännösten perusteella oikeus saada tilintarkastajalta salassa pidettäviä tietoja. Tilintarkastajaa voidaan esimerkiksi pyytää oikeuteen todistajaksi ja tällöin tuomioistuin tarvitsee tilintarkastajalta salassa pidettävää tietoa kyseiseen tuomioistuimeen tai prosessiin liittyen. Tällaisessa tapauksessa tuomioistuin voi säilyttää tilintarkastajalta saadut salaiset tiedot salaisina prosessin ajan ja myös sen jälkeen. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 352–355.)

Tilintarkastajan viranomaisiin kohdistuva tiedonantovelvollisuus voi olla joko passiivista tai aktiivista, mutta useimmiten kuitenkin passiivista. Jos tilintarkastajalle esitetään tietopyyntö, hän siihen reagoi ja antaa tarvittavat tiedot, mutta tyypillisesti tilintarkastaja ei itse toimi oma-aloitteisesti. Tarvittaessa tilintarkastajan on kysyttävä pyytäjältä, mihin säädöksen perustuu velvollisuus luovuttaa salaista tietoa. Useimmiten myös viranomaisia sitoo salassapitovelvollisuus ja tiedot pysyvät salaisina vielä viranomaisille luovuttamisen jälkeenkin. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 355–356.)

Edeltä mainituissa tilanteissa, joissa tilintarkastaja joutuu kertomaan salassa pidettäviä tietoja viranomaisille, laki suojaa vilpittömässä mielessä ja huolellisesti toiminutta tilintarkastajaa. Ilmoitus saattaa aikaansaada taloudellisista vahinkoa oikeushenkilölle, jonka tilintarkastajana tilintarkastaja toimii, mutta tästä ei aiheudu vastuuta tilintarkastajalle. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 356.)

3.6 Tilintarkastajien valvonta ja seuraamustoimenpiteet

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastusvalvonnan hoitaa Patentti- ja rekisterihallitus ja sen tehtävä on tilintarkastuksen yleinen ohjaus ja kehittäminen sekä tilintarkastajien valvonta, eli tilintarkastusvalvonta. Tilintarkastusvalvonnan tehtäviin kuuluu tilintarkastajien hyväksyntä sekä hyväksymisjärjestelmän huolehtiminen ja kehittäminen. Lisäksi sen

tehtäviin kuuluu valvoa, että tilintarkastajat toimivat tilintarkastuslain sekä sen nojalla annettujen säännösten mukaisesti. Tehtäviin kuuluu myös tilintarkastajien ammattitaidon ylläpidon sekä kehittämisen valvonta. Lisäksi tilintarkastusvaliokunta valvoo, että tilintarkastajat säilyttävät hyväksymisen edellytykset. Myös tilintarkastuksen laadun valvonta ja laadunvalvontajärjestelmien kehittämisestä sekä tilintarkastuksen yleisestä kehittämisestä ja ohjauksesta huolehtiminen kuuluvat sen tehtäviin. Vielä lisäksi tilintarkastusvaliokunnan tehtäviin kuuluu osallistua kansainväliseen tiedonvaihtoon ja yhteistyöhön sekä hoitaa muut laissa sille määrättyt tehtävät. (TTL 7:1, 7:2.)

Tilintarkastusvalvonta vastaa tilintarkastajien laadunvalvonnasta määräämällä tilintarkastajan laaduntarkastukseen vähintään kuuden vuoden välein ja laaduntarkastuksen suorittaa yksi tai useampi riippumaton laaduntarkastaja. Tilintarkastusvalvonta myös päättää laaduntarkastuksen toteuttamisesta ja sisällöstä huomioiden kohteena olevan tilintarkastajan toiminnan monimutkaisuuden ja laajuuden sekä käy läpi laaduntarkastuksen tulokset ja päättää mahdollisista laaduntarkastuksen esille tuomista tarpeista jatkotoimenpiteille. (TTL 7:9.) Yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajat joutuvat laaduntarkastukseen vähintään joka kolmas vuosi. Laadunvalvonnan seurauksena voidaan tilintarkastajille antaa ohjeita, suosituksia tai määrätä uusinta laaduntarkastukseen, joka toimii jatkeena edelliselle tarkastukselle. Laaduntarkastuksen tarkoitus on edistää tilintarkastuksen laatua ja se on muodoltaan ohjaavaa ja ennaltaehkäisevää toimintaa. Tilintarkastusvalvonnalla on oikeus tarkastella tilintarkastaja toimintaa ja lainmukaisuutta myös laadunvalvontakerran jälkeen oma-aloitteisesti tai ulkopuolelta tulevan yhteydenoton seurauksena. (Korkeamäki 2017, 23–24.)

Tilintarkastuslaissa mainitaan, että tilintarkastuslautakunnan pitää antaa tilintarkastajalle huomautus, jos hän on huolimattomuudestaan toiminut tilintarkastuslain säännösten vastaisesti. Huomautus katsotaan riittäväksi seuraamukseksi, kun moitittava menettely on vähäinen tai taloudellisesti vähämerkityksellinen tai, jos siihen liittyy lieventäviä asianhaaroja. Tilintarkastuslautakunnan tulee antaa varoitus tilintarkastajalle, jos lautakunta ei pidä huomautusta riittävänä seuraamuksena. (TTL 10:1.) Tilintarkastajan hyväksyminen pitää peruuttaa tilintarkastuslautakunnan toimesta, jos tilintarkastaja on tahallaan tai törkeän huolimattomuuden takia menetellyt olennaisesti tilintarkastuslain vastaisesti tai, mikäli tilintarkastaja ei täytä enää hyväksymisen edellytyksiä. Hyväksymisen peruuttamisen seurauksena tilintarkastajalla on kielto toimia tilintarkastajana. (TTL 10:2.) Tilintarkastaja voi myös saada määräaikaisen kiellon toimia tilintarkastajana, jos tilintarkastuslautakunnan mielestä hyväksymisen peruuttaminen olisi liian ankara ja varoitus liian lievä seuraus. Tilintarkastuslautakunta voi antaa määräaikaisen kiellon enintään kolmeksi vuodeksi, jolloin häntä kielletään suorittamasta tilintarkastusta tai allekirjoittamasta tilintarkastusketomusta. (TTL 10:3.)

4 TALOUSRIKOKSET JA TILINTARKASTAJAN VASTUU

Ensimmäisessä pääluvussa käytiin läpi väärinkäytösten ja talousrikosten ominaispiirteitä, syitä ja seurauksia. Edellisessä luvussa keskityttiin puolestaan tilintarkastajan ammat-tisäädöksiin sekä mitä tilintarkastus on, mihin sillä pyritään ja miksi sitä tehdään. Tässä luvussa yhdistetään kaksi edellistä pääkappaletta ja käydään läpi talousrikosten ja tilin-tarkastusten välistä yhteyttä Suomessa. Aluksi tarkastellaan tilintarkastajan velvollisuuksia huomioida väärinkäytöksiä ja talousrikoksia tilintarkastusta tehdessään ja sen jälkeen käydään läpi käsitteitä tilintarkastuksen odotuskuilu sekä tilintarkastajan ilmoitusvelvol-lisuus. Lopuksi keskitytään aiempaan tutkimukseen talousrikosten ja tilintarkastuksen yh-teydestä.

4.1 Tilintarkastuksen yhteiskunnallinen näkökulma

Tilintarkastuksen perusta on yrityksen johdon sekä valtaapitävien omistajien valvonta (Jensen & Meckling 1976, 323). Valvonnan kautta yritetään paljastaa sekä ehkäistä yri-tyksen sisäpiiriläisten oman edun ajaminen niin, että he samalla loukkaisivat yrityksen muiden sijoittajien oikeuksia. Osakeyhtiössä kyse on enimmäisessä määrin yhtiön johdon sekä määräävien osakkeenomistajien toimien valvomisesta, puolustaakseen yhtiön mui-den sijoittajien etua. (Newman & Patterson & Smith 2005, 289.)

Tilintarkastajan ensisijaisina toimeksiantajina toimivat yritysten omistajat ja näin ollen tilintarkastajan tärkeä tehtävä on valvoa heidän etujaan. Lisäksi myös yhtiön ulkoiset si-dosryhmät hyötyvät tilintarkastuksesta, sillä esimerkiksi yhteistyökumppaneiden, luoton-antajien ja tavarantoimittajien etu on, että ulkopuolinen, puolueeton taho on tarkastanut yrityksen antaman taloudellisen tiedon oikeellisuuden. Tilintarkastus on koko yhteiskun-nan etu, sillä tilintarkastus lisää yhtiöiden luotettavuutta ja tätä myötä verottajan sekä muiden viranomaisten tarve pienenee. Tilintarkastusta voidaan kutsua laillisuusvalvon-naksi, koska sen ensisijainen tehtävä on tarkastaa, että johto on yhtiön tilinpäätöksessä antanut toiminnan tuloksestaan ja taloudellisesta asemastaan riittävän ja oikean kuvan sekä tarkistaa, onko tilinpäätös laadittu lakien mukaisesti ja johdon toiminta lainmukaista. (Korkeamäki 2017, 8.)

Pelkästään sijoittajien edun ajaminen ei riitä, sillä tilintarkastusjärjestelmän yleinen tavoite on rehellisen vaihdannan edistäminen. Tästä johtuen tilintarkastajan tehtäviin kuu-luu yleisen edun turvaaminen. Sen lisäksi, että tilintarkastus palvelee sijoittajia ja ulko-puolisia rahoittajia, tilintarkastuksen avulla varmistetaan tilinpäätöksen luotettavuus, näin ollen myös yrityksen verotuksen oikeellisuus ja talousrikollisuuden estämisen kautta se palvelee koko yhteiskuntaa. (HE 194/2006 vp, 17, 41, 20.) Vanascon (1998, 60) mukaan

tilintarkastus nähdään monesti yhteiskunnan sosiaalisena palveluna ja sitä pidetään tärkeänä yhteiskunnallisena palveluna koko taloudelliselle yhteisölle. Riistaman (1999, 48) mukaan tilintarkastuksen perusoletus on, että se tuottaa yhteiskunnallista hyötyä. Kuitenkin hyödyn mittaaminen on haastavaa ja ei ole edes mahdollista mitata tai kertoa, kuinka suuri on tilintarkastuksen tuottama hyöty.

Tilintarkastajan toimeksiantajia ovat yhtiön omistajat, jäsenet tai päättäjät ja monesti tilintarkastajien onkin vaikea itse mieltää toimivansa muiden sidosryhmien eduksi kuin hänet valinneiden toimeksiantajien. Kuitenkin kuten aikaisemmin jo todettiin, myös muut sidosryhmät kuin toimeksiantajat voivat käyttää hyödykseen tilintarkastuksen raportteja. Tämän seurauksena tilintarkastajien on kehitettävä rooliaan yhteiskunnan muutosten vaatimalla tavalla. Tilintarkastajien henkilökohtaisen taloudellisen vastuun vuoksi heidän työhönsä kohdistuu rajoitteita. Usein tilintarkastajat suhtautuvat varovaisesti heidän kannettavaksi tuleviin uusiin vastuihin sekä tehtäviin. Tilintarkastajien suuri vastuu vaikuttaakin hidastavasti tilintarkastuksen kehittämiseen ja kehittymiseen. (Riistama 1999, 23-24.)

Choin ja Wongin (2007, 15) mukaan luotettavalla tilintarkastuksella on entistä suurempi merkitys, jos muut valvontamekanismit, kuten markkinakuri, viranomaisvalvonta sekä sijoittajien itse harjoittama valvonta, on laadultaan heikkoa. Flint (1988, 14) kertoo kuitenkin, että itse tilintarkastuksella ei ole itseisarvoa, vaan sillä on ainoastaan merkitystä, jos se palvelee ja edistää yhteiskuntaa. Myös Riistaman (1999, 23) mukaan tilintarkastuksen yhteiskunnallinen arvo määräytyy sen mukaan, kuinka paljon käytännön hyötyä tilintarkastuksesta saadaan. Tilintarkastuksen tehtävänä on tuottaa sidosryhmille selaista informaatiota, jonka luotettavuudesta he eivät itse pysty varmistumaan. Yhteiskunnan muuttuessa jatkuvasti tilintarkastajien työn sisältö ja tavoitteet määräytyvät ikään kuin tilintarkastajien sekä tilinpäätösinformaation käyttäjien jatkuvan vuoropuhelun seurauksena.

4.2 Tilintarkastuksen odotuskuilu

Lain mukaan tilintarkastajan tehtäviin kuuluu kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon tarkastus. Sidosryhmillä ja ulkopuolisilla tahoilla saattaa olla suuret oletukset tilintarkastusta kohtaan. He saattavat esimerkiksi olettaa tilintarkastajan valvovan myös tarkastuskohhteessa esiintyviä väärinkäytöksiä tai muita laissa mainitsemattomia asioita. Tällaisessa tapauksessa ulkopuolisten odotukset ovat suuremmat kuin mitä tilintarkastajan velvollisuudet ja oikeudet ovat ja tällöin kyseessä on tilintarkastuksen odotuskuilu. Tilintarkastuksen odotuskuilussa ulkopuolisten odotukset eivät kohtaa tilintarkastajan oikeuksia ja velvollisuuksia. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 332.)

Humphreyn, Moizerin ja Turleyn (1992, 139) mukaan tilintarkastuksen odotuskuilun historia alkaa jo 1800-luvulta. Kuitenkin vasta vuonna 1974 Liggio (1974, 2) määritteli tilintarkastuksen odotuskuilun varsinaiseksi käsitteeksi. Liggio määritteli tilintarkastuksen odotuskuilun tarkoittavan, mitä tilintarkastaja odottaa omalta suoritustasoltaan tilintarkastusta suorittaessa sekä, mitä ulkopuoliset tilinpäätöksen käyttäjät odottavat tilintarkastukselta. Vastaavasti Ruhnke ja Schmidt (2014, 573) määrittivät odotuskuilun syntyvän, kun tilintarkastajan suorituskyyky ei vastaa yleisön odotuksia. Jennings, Reckers ja Kneer (1993, 490) kiteyttävät odotuskuilun johtuvan siitä erosta, mitä yleisö odottaa tilintarkastusammattilaisilta ja mitä tilintarkastusammattilaiset todella tarjoavat.

Porter (1993, 50) määrittää tilintarkastuksen odotuskuilun tarkoittavan yhteiskunnan tilintarkastukseen kohdistuvien odotusten sekä tilintarkastajien oletusten välille syntyvää eroa eli kuilua. Porterin mukaan odotuskuilu koostuu kahdesta tekijästä, kohtuullisuuskuilusta sekä suorituskuilusta. Kohtuullisuuskuilu merkitsee eroa sen välillä, mitä yhteiskunta olettaa tilintarkastajan saavuttavan sekä toisaalta, mitä kohtuudella voidaan tilintarkastajalta odottaa. Vastaavasti suorituskuilulla tarkoitetaan eroa sen välillä, mitä yhteiskunta voi kohtuudella odottaa tilintarkastajan saavuttavan sekä mitä tilintarkastajan oletetaan pystyvän saavuttaa. Porter jakaa suorituskuilun vielä kahteen osioon; puutteellisen suorituskyyvyn kuiluun sekä puutteellisten säännösten kuiluun. Puutteellisen suorituskyyvyn kuilulla tarkoitetaan, että ihmiset pitävät standardeja ja lainsäädäntöä puutteellisena. Kun taas puutteellisten säännösten kuilulla tarkoitetaan, että tilintarkastaja ei työsään noudata lainsäädäntöä tai standardeja tai mahdollisesti noudattaa niitä puutteellisesti.

Useiden tutkimusten mukaan laajennetulla tilintarkastuskertomuksella pystyttäisiin pienentämään tilintarkastuksen odotuskuilua. Esimerkiksi Australiassa, Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa tehdyt tutkimukset osoittavat, että laajennettu tilintarkastuskertomus antaa yleisölle paremman kuvan tarkastuksen luonnosta, laajuudesta, siihen vaikuttavista tekijöistä ja sen merkityksestä ja näin ollen lukija saa paremman kuvan tilintarkastajan tehtävistä ja tilintarkastuksesta, jolloin odotuskuilu pienenee. (Koh & Woo 1998, 150.) Lisäksi Holt ja Moizer (1990, 118) havaitsivat, että tilintarkastuskertomuksen sanamuodoilla pystyttiin vaikuttamaan yleisön käsityksiin tilintarkastuskertomuksesta, eli käyttämällä tilintarkastuskertomuksessa yksinkertaisia ja helposti ymmärrettäviä sanamuotoja voitiin pienentää odotuskuilua.

Eräiden tutkimusten mukaan yleisön koulutuksella ja tietämyksellä on vaikutuksia odotuskuilun syntyymiseen. Tutkimukset osoittavat, että mitä koulutetumpaa ja tilintarkastusta paremmin ymmärtävämpää tilintarkastuksen yleisö on, sitä pienempi tilintarkastuksen odotuskuilu on. Odotuskuilun pääsyyt ovat yleisön liialliset odotukset sekä tilintarkastajien riittämättömät suoritukset. Jotta odotuskuilua voidaan pienentää, on erilaisten toimien avulla vähennettävä yleisön odotuksia ja saman aikaisesti parannettava tilintar-

kastajien toimintaa. Kuitenkaan tilintarkastuksen odotuskuilu ei todennäköisesti tule kokonaan katoamaan lähivuosina vaan se tulee edelleen olemaan tärkeä huolenaihe jatkosakin. (Koh & Woo 1998, 150,152.)

4.3 Väärinkäytösten ja talousrikosten huomioiminen tilintarkastuksessa

Tilintarkastajan päätehtäviin ei kuulu talousrikosten etsiminen tai selvittäminen tilintarkastusprosessissa. Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan tehtäviin kuuluu lakisääteisen tilintarkastuksen suorittaminen, eli kohdeyhtiön kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon tarkastus. Tilintarkastajan oikeudet ja velvollisuudet ovat rajalliset ja hänen on toimittava lainsäädännön mukaan. Tilintarkastuslaissa ei mainita suoraan tilintarkastajan velvollisuutta tarkastaa väärinkäytöksiä. Ulkopuoliset odottavat kuitenkin usein tilintarkastajan valvovan myös väärinkäytöksiä, vaikka se ei kuulukaan tilintarkastajan varsinaisiin tehtäviin. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 332.)

Tästä huolimatta tilintarkastajalla on raportoinnin osalta huomautusvelvollisuus, eli tilintarkastajalla on velvollisuus tilintarkastuskertomuksessa raportoida tarkastettavan yhtiön johtotason olennaisesta lainvastaisesta toiminnasta. Väärinkäytösten tarkastus liittyy siis hallinnon tarkastukseen, sillä kyseessä on lakien ja muiden säännösten noudattamisesta sekä johtohenkilöiden huolellisuustavoitteiden noudattamisesta. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 332.)

Hyvän tilintarkastustavan mukaisesti mahdollisuus väärinkäytöksistä huomioidaan tilintarkastusta suunniteltaessa ja toteuttaessa. Ammatillinen skeptisyys on tärkeää tilintarkastajan ammatissa, sillä tarkkaavaisuudella ja kyseenalaistamalla tilintarkastaja saattaa havaita viitteitä virheistä tai väärinkäytöksistä, jotka eivät muuten ilmenisi. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 332–333.) Vastuu väärinkäytösten estämisestä ja havaitsemisesta on ensisijaisesti yhtiöllä itsellään, eli yhtiön toimivalla johdolla sekä hallintoelimillä. Tilintarkastajan velvollisuus on hankkia kohtuullinen varmuus, ettei tilinpäätöksessä kokonaisuutena ole olennaista virheellisyyttä johtuen virheistä tai väärinkäytöksistä. Hankkiessaan kohtuullista varmuutta tilintarkastajan täytyy koko tarkastuksen ajan säilyttää ammatillinen skeptisyys sekä muistaa ja huomioida, että normaalisti toimivat virheidentunnistustarkastustoimenpiteet eivät välttämättä toimi väärinkäytösten havaitsemisen kohdalla. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 312–313.)

Usein pienempi riski on, että havaitsematta jää virheestä johtuva olennainen virheellisyys, kun taas riksi on suurempi väärinkäytöksestä johtuvan olennaisen virheellisyyden kohdalla. Syy tälle on, että väärinkäytöksen taustalla voi olla huolellisesti suunniteltu ja pitkälle kehittynyt peittämisjärjestely, kuten esimerkiksi väärin tietojen luovuttaminen tilintarkastajalle, väärennökset sekä liiketapahtumien tahallinen kirjaamatta jättäminen.

Peittämisyriytyksiä saattaa olla erittäin vaikeaa havaita ja erityisesti, jos niihin liittyy lisäksi vielä yhteistyössä tehtyä epärehellistä toimintaa, joka saattaa vaikuttaa tilintarkastajan näkökulmasta luotettavalle evidenssille, mutta onkin todellisuudessa virheellistä. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 313.)

Väärinkäytösten kiinnijäänti riippuu monista tekijöistä, kuten tilintarkastajan kokemuksesta, väärinkäytöksen asteesta sekä sen tekijän taitavuudesta, mukana olevien henkilöiden asemasta, manipuloinnin laajuudesta ja toistuvuudesta, väärinkäytöksen mukana tehdystä epärehellisestä yhteistyöstä muiden tahojen kanssa sekä väärinkäytöksen suuruudesta. Monesti toimivalla johdolla on mahdollisuus joko epäsuorasti tai suoraan manipuloida kirjanpitoa, sivuuttaa kontrollitoimenpiteet tai esittää virheellistä taloudellista informaatiota, kun taas muulle henkilöstölle vastaavat väärinkäytökset ovat haastavampia toteuttaa, koska kontrollitoimenpiteet estävät tällaisen toiminnan. Tästä johtuen tilintarkastajalla on suurempi riski olla havaitsematta toimivan johdon väärinkäytöksistä aiheutuvaa olennaista virheellisyyttä. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 313.)

Riippumattoman tilintarkastajan yleisiin tavoitteisiin keskittyvä ISA 200 -standardi velvoittaa tilintarkastajaa säilyttämään koko tilintarkastuksen ajan ammatillinen skeptisyytensä liittyen kohdeorganisaatioon ja sen toimivaan johtoon, erityisesti sen vilpittömyyteen ja rehellisyyteen liittyen. Vaikka tilintarkastajalla olisi aikaisempaa kokemuksesta kohdeorganisaatiosta, tulee tilintarkastajan huomioida, että silti olemassa on riski väärinkäytöksestä johtuvasta olennaisesta virheellisyydestä. Tilintarkastaja voi kuitenkin pitää saamiaan aineistoja luotettavina ja oikeina, jollei hänellä ole syytä uskoa päinvastoin. Jos jokin kuitenkin saa tilintarkastajan epäilemään saamiensa asiakirjojen aitoutta, pitää hänen alkaa tutkia asiaa. Jos tilintarkastaja saa johdolta tai hallinnolta epä johdonmukaisia vastauksia tiedusteluihinsa, pitää tilintarkastajan puuttua epä johdonmukaisuuksiin ja tutkia niiden taustat. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 232, 314.)

Tilintarkastajan pitää selvittää, onko kohdeorganisaatiolla väärinkäytöksiin liittyvät riskit hallinnassa vai onko se altis väärinkäytöksille. Selvityksen tekevä tilintarkastaja keskustele johdon kanssa ja analysoi organisaation menetelmiä, joilla vältetään väärinkäytöksiä. Johdon vastuulla on, että organisaatiossa on rakennettu ja edelleen ylläpidetään valvontajärjestelmiä, joiden avulla estetään väärinkäytökset. Lisäksi tutkitaan, miten organisaatiossa suhtaudutaan väärinkäytöksiin, eli suhtaudutaanko niihin vakavasti ja ovatko organisaation periaatteet rehellisyyteen ja eettiseen käyttäytymiseen ohjaavia. Mikäli yhtiön sisäisessä valvonnassa ja perusrakenteissa on puutoksia, kasvaa väärinkäytösten riski merkittävästi. (Vuoti 2008, 24.)

On olemassa tiettyjä varoitusmerkkejä väärinkäytöksistä, jotka tilintarkastajan tulisi tietää. Jos yrityksellä on maksuhäiriöitä tai muita suuria muutoksia rahoituksessa, voivat nämä olla viitteitä väärinkäytöksistä. Esimerkiksi suuret käteisalennukset asiakkaille tai maksujen maksaminen erissä voivat viitata taloudellisiin ongelmiin ja piittaamattomuuteen. Lisäksi epäselvät ja monimutkaiset maksut ulkomaille ja veroparatiiseihin voivat

olla viitteitä väärinkäytöksistä. Yhtiörakenteiden muutosten ja omistajavaihdosten yhteydessä voi olla tapahtunut väärinkäytöksiä, joten erityisesti tällaisiin tilanteisiin pitäisi kiinnittää huomiota. Mikäli yhtiöllä on laajat konsernirakenteet, pitää niille löytyä perustelut ja syyt. (Vuoti 2008, 24–25.)

Väärinkäytöstarkastuksen pitäisi olla osa riskienhallintaa. Yksi tehokkaimmista keinoista havaita väärinkäytöksiä on tehdä kohdennettuja tarkastuksia yritysten kirjanpito-materiaaleihin ja asiakirjoihin. Riskiprofiloinnin perustella pystytään analysoimaan väärinkäytösriskit ja näin ollen riskiprofiloinnin avulla tunnistetaan organisaationväärinkäytöksestä varoittavat merkit. (Vuoti 2008, 26.)

4.4 ISA 240 -standardi

ISA 240 -standardi koskee tilintarkastajan velvollisuuksia väärinkäyttöihin liittyen tilintarkastuksessa (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 312). Luvussa 3.1 käytiin läpi, mitä tarkoitetaan väärinkäytöksillä ja mitkä ovat niiden ominaispiirteet. Tässä kappaleessa keskitytään enemmän siihen, miten väärinkäyttöihin reagoidaan tilintarkastuksessa.

Yhtiön hallintoelimillä sekä toimivalla johdolla on ensisijainen vastuu väärinkäytösten havaitsemisesta ja estämisestä. Tilintarkastajan tavoitteena on huomata tilinpäätöksessä mahdollisista väärinkäytöksistä johtuvat olennaisen virheellisuuden riskit ja arvioida niitä. Tilintarkastajan täytyy hankkia tarpeeksi tilintarkastusevidenssiä arvioidakseen väärinkäytöksen aiheuttamaa olennaisen virheellisuuden riskiä ja toteuttaakseen toimenpiteitä riskien estämiseksi, minkä lisäksi hänen täytyy vastata epäiltyyn tai tunnistettuun väärinkäyttöön sopivalla ja asianmukaisella menettelyllä. Tilintarkastuksen kannalta kaksi tahallista virheellisyyssyyppiä ovat erityisesti kiinnostavia: varojen väärinkäytöstä aiheutuvat virheellisyydet sekä vilpillisestä taloudellisesta raportoinnista aiheutuvat virheellisyydet. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 312, 314.)

Standardi asettaa tiettyjä vaatimuksia tilintarkastajalle ja tilintarkastajan on kyseisen standardin lisäksi tunnettava myös muita standardeja. ISA 200 -standardin mukaan tilintarkastajan on säilytettävä ammatillinen skeptisyys koko tilintarkastuksen ajan. Vastaa-vasti olennaisen virheellisuuden tunnistamiseen ja arvioimiseen keskittyvä ISA 315 -standardi edellyttää, että toimeksiantotiimissä keskustellaan, missä kohdin yhtiön tilinpäätöksessä voisi mahdollisesti olla väärinkäytöksiä ja niiden aiheuttamaa olennaista virheellisyyttä. Lisäksi ISA 315 edellyttää tilintarkastajalta riskiarviotoimenpiteitä ja niihin liittyviä toimenpiteitä, jotta tilintarkastaja muodostaa käsityksen yhtiöstä ja sen toimintaympäristöstä sekä yhtiön omista valvontamenetelmistä, kuten sisäisestä valvonnasta. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 315.)

Lisäksi tilintarkastajaa vaaditaan tunnistamaan ja arvioimaan väärinkäytöksestä johtuvaa olennaisen virheellisyyden riskiä. Käytännössä tilintarkastajan on tunnistettava riskit ja arvioitava niitä sekä tilinpäätöksessä että tilien saldojen, liiketapahtumien lajien ja tilinpäätöksessä esitettävien tietojen kannalta. Tilintarkastajan oletetaan myös tekevän toimenpiteitä vastatakseen arvioituun väärinkäytöksen aiheuttamaan olennaisen virheellisyyden riskiin. Tilintarkastajan toimenpiteisiin, joilla vastataan arvioituihin riskeihin keskittyvä ISA 330 -standardi määrittää, että tilintarkastajan pitää määrätä kokonaiskuvaan pohjautuvista menetelmistä, joiden avulla reagoidaan väärinkäytöksistä johtuvien olennaisen virheellisyyden riskeihin tilinpäätöksessä. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 316–317.)

Standardissa vaaditaan tilintarkastajaa arvioimaan tilintarkastusevidenssi, eli hänen pitää arvioida antavatko tilintarkastuksen loppuvaiheessa suoritettut analyttiset toimenpiteet viitteitä sen suhteen, että tilinpäätös sisältäisi viitteitä aiemmin havaitsemattomasta väärinkäytöksestä johtuvasta olennaisen virheellisyyden riskistä. Jos tilintarkastaja havaitsee virheellisyyden, pitää hänen arvioida, johtuuko virheellisyys mahdollisesti väärinkäytöksestä. Lisäksi, mikäli tilintarkastajalle varmistuu, että väärinkäytös aiheuttaa tilinpäätöksen olennaisesti virheelliseksi, pitää hänen arvioida sen vaikutuksia tilintarkastukseen. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 319–320.)

Väärinkäytöksestä voi seurata tilanne, ettei tilintarkastaja pysty jatkamaan toimeksiantoa. Väärinkäytös voi ajaa tilintarkastajan poikkeustilanteeseen, jossa hänen mahdollisuutensa jatkaa tilintarkastuksen suorittamista vaarantuu ja tällaisessa tilanteessa tilintarkastajan pitää selvittää, mitkä ovat tässä tilanteessa häneen kohdistuvat lakiin perustuvat ja ammatilliset velvollisuutensa sekä onko hänellä velvollisuus raportoida yhtiölle tai sääntelyviranomaisille. Lisäksi, jos toimeksiannosta luopuminen on mahdollista, pitäisi hänen luopua siitä ja keskustella asiasta yhtiön johdon kanssa sekä lisäksi pohtia, vaatiiko laki häntä raportoimaan asiasta sääntelyviranomaisille. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 320.)

Tilintarkastajan pitää saada kohdeorganisaation toimivalta johdolta kirjallinen vahvistusilmoitus, että he ovat vastuussa väärinkäytösten ehkäisemisestä ja havaitsemisesta oman sisäisen valvontansa kautta. Lisäksi he vahvistavat, että ovat antaneet tilintarkastajalla arvion väärinkäytöksen aiheuttamasta olennaisen virheellisyyden riskistä ja näiden lisäksi organisaation johto myöntää tiedostavansa oman organisaationsa epäillyt tai todelliset väärinkäytökset. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 320.)

Tilintarkastajalla on velvollisuus kommunikoida havaitsemistaan väärinkäytöksistä toimivalle johdolle, jotta väärinkäytösten estämisestä ja havaitsemisesta ensisijaisesti vastuussa olevat henkilöt saavat tiedon ja näin ollen he pystyvät hoitamaan velvollisuutensa asiaan liittyen. Lisäksi tilintarkastajan havaitessa tai epäillessä väärinkäytöstä, tulee hänen tietyissä tapauksissa kommunikoida asiasta sääntely- ja valvontaviranomaiselle.

Lakiin perustuvat ilmoitusvelvollisuudet voivat tietyissä tilanteissa murtaa tilintarkastajan salassapitovelvollisuuden ja näin ollen hänellä on velvollisuus raportoida väärinkäytöksestä. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 320.)

Standardin viimeiset tilintarkastajaan kohdistuvat vaatimukset koskevat dokumentointia. Tilintarkastusdokumentaation pitää sisältää sellaiset merkittävät päätökset, jotka toimeksiantotiimi on tehnyt määrittäessään tilinpäätöksen alttiutta väärinkäytöksen aikaansaamalle olennaiselle virheellisyydelle. Lisäksi tilintarkastajan tulee dokumentoida arvioitua sekä tunnistetut väärinkäytöksen aiheuttamat riskit tilinpäätöksessä ja kannanottoasolla. Dokumentaation pitää sisältää myös toimenpiteet, joilla vastataan väärinkäytöksen aiheuttamaan olennaisen virheellisyyden riskiin, minkä lisäksi myös toimenpiteiden ajoitus, luonne sekä laajuus ja toimenpiteiden tulokset täytyy dokumentoida. Lisäksi dokumentoinnissa täytyy kertoa, miten yhtiön johtoa ja muita osapuolia on informoitu väärinkäytöksistä. (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 322.)

4.5 Uuden rahanpesulain vaikutukset tilintarkastajan työhön

Uudella rahanpesulailla on vaikutuksia myös lakisääteiseen tilintarkastukseen ja laki aikaansai uusia velvoitteita tilintarkastajille. Rahanpesulaki toi entistä enemmän riskiperusteista lähestymistapaa tilintarkastukseen ja määräsi, että tilintarkastajan on laadittava asiakkaastaan 31.12.2017 mennessä riskiarvio, jossa kartoitetaan, tunnistetaan ja arvioidaan asiakasta koskevia rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskejä. Tilintarkastusprosessi sisältää riskienhallinta-osion ja rahanpesun riskiarvio kuuluu siihen vaiheeseen tilintarkastusprosessia. Uusi laki ei sisältänyt selkeitä sisältövaatimuksia riskiarviolle, vaan tilintarkastajalla on vapaus itse oman harkintakykynsä mukaan päättää riskiarvion muodosta ja laadintamenetelmistä, mutta riskiarviossa pitää huomioida tarkastuskohteen koko ja toiminnan luonne sekä tilintarkastuksen laajuus. (Suomen tilintarkastajat, 2017.)

Uuden lain myötä tilintarkastajalla on jatkossa tunnistamisvelvollisuus asiakastaan kohtaan, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että tilintarkastajan on pyydyttävä yksilötietoja asiakkaaltaan ja näin tunnistettava sekä yksilöitävä yhtiö. Kun asiakkaana on osakeyhtiö, voidaan tunnistaminen tehdä kaupparekisteriotteella ja luonnollinen henkilö voidaan tunnistaa henkilötodistuksella. Lisäksi myös oikeushenkilön edustajat on vastaavalla tavalla todennettava. (Suomen tilintarkastajat, 2017.)

Uusi laki vaatii tilintarkastajaa riskiperusteisesti jatkuvasti seuraamaan asiakastaan ja tämän toimintaa. Laissa ei määritetä, miten tilintarkastajan tulisi seurata asiakastaan tai anneta vaatimuksia erityisille seurantatoimenpiteille, vaan käytännössä tilintarkastajaa edellytetään tekemään tilintarkastus hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Asiakassuhteen seuranta tarkoittaa sitä, että tilintarkastajan on kiinnitettävä huomiota liiketoimiin,

jotka esimerkiksi suuruudeltaan, maksutavaltaan tai rakenteeltaan eroavat asiakkaan normaaleista tavoista. Vastaavasti tilintarkastajan on kiinnitettävä huomiota asiakkaan liiketoimintaan, joilla ei vaikuttaisi olevan taloudellista tarkoitusta. Tilintarkastajan tehdessä lakisäädetistä tilintarkastusta häneltä ei edellytetä suunniteltuja toimenpiteitä selvittääkseen rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen merkkejä vaan merkit voivat tulla ilmi normaalin tilintarkastusprosessin yhteydessä. (Suomen tilintarkastajat, 2017.)

Tilintarkastajan havaitessa epäilyttävää liiketoimintaa tai viitteitä terrorismin rahoittamisesta, pitää hänen viipymättä tehdä epäilystä ilmoitus rahanpesun selvittelykeskukselle. Tilintarkastajan on kuitenkin pidettävä asiakkaalta salassa tieto rahanpesuilmoituksen tekemisestä tai siihen liittyvästä selvittelystä, mutta tilintarkastaja voi suorittaa hyvän tilintarkastustavan mukaisesti tilintarkastuksen ja siihen kuuluvat toimenpiteet. (Suomen tilintarkastajat, 2017.)

Jos tilintarkastaja laiminlyö rahanpesulain velvoitteita, voi tilintarkastusvalvonta määrätä hänelle sanktioita. Seurauksena voi olla rikemaksu, jos tilintarkastaja huolimattomuudestaan tai tahallaan rikkoo tai laiminlyö lain keskeisiä vaatimuksia. Astetta vakavampi sanktio on seuraamusmaksu, joka määrätään taholle, joka huolimattomuuttaan tai tahallaan, jatkuvasti ja suunnitellusti rikkoo tai laiminlyö lain keskeisiä vaatimuksia. Julkinen varoitus seuraa, jos rikkoo muita kuin edellä mainittuja tapauksia. Jos tilintarkastaja rikkoo tai laiminlyö lain säännöksiä niin, että hän saman aikaisesti itse syyllistyy rahanpesuun, terrorismin rahoittamiseen tai muuhun rikokseen, voi hän joutua rikosoikeudelliseen vastuuseen. (Suomen tilintarkastajat, 2017.)

4.6 Tilintarkastajan ilmoitusvelvollisuus rikosepäilystä

Kuten jo luvussa 4.3.1 todettiin, tilintarkastajalla on velvollisuus kommunikoida havaituista väärinkäytöksistä yrityksen johdolle ja tietyissä tapauksissa myös valvontaviranomaisille. Tilintarkastajan havaitessa väärinkäytöksiä on hänellä tietyissä tilanteissa aktiivinen ilmoitusvelvollisuus. Kansainvälisesti ilmoitusvelvollisuudesta käytetään nimitystä whistle-blowing, jonka käänös on ilmianto. Ilmiannot voidaan jakaa sisäisiin ja ulkoisiin ilmiantoihin. Sisäisissä ilmiannoissa ilmoitus tehdään yhtiön sisäiselle taholle, kuten hallitukselle tai sen tarkastusvaliokunnalle. Ulkoisissa ilmoituksissa ilmoitus tehdään jollekin ulkoiselle taholle, kuten viranomaiselle. (Mähönen 2008, 593.)

Ilmoitusvelvollisuuden lähtökohtana on, että tilintarkastaja ensisijaisesti ilmoittaa rikosepäilystään yhtiön toimivalle johdolle, eli yhtiön vastuuvolliselle taholle. Yhtiöllä on tämän jälkeen aikaa reagoida asiaan ja korjata ongelma sisäisesti. Sisäisesti korjattavia asioita ei tilintarkastajan pidä raportoida talon ulkopuolelle. Tilintarkastajan pitää ensisijaisesti pyrkiä selvittämään ongelma yhtiön johdon kanssa. Kuitenkin, mikäli yhtiössä ei

toimita mitenkään asian ratkaisemiseksi, on tilintarkastajalla velvollisuus ilmoittaa asiasta ulkopuoliselle taholle. (EK 289/2013.) Yleinen säännös on, että tilintarkastajan salassapitovelvollisuus estää häntä ilmoittamasta virheistä ja väärinkäytöksistä ulkopuolisille. Tietyissä tilanteissa, kun viranomaiset tai tuomioistuin vaatii, joutuu tilintarkastaja antamaan salassa pidettäviä tietoja. Yleinen periaate on, että tilintarkastaja raportoi aluksi tarkastuskohteelle ja vain sellaisessa tapauksessa, jossa tarkastuskohde ei itse tutki tapausta, tilintarkastaja ilmoittaa asiasta viranomaisille. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 339.)

Tilanteet, joissa tilintarkastaja raportoi asiakkaastaan viranomaisille aiheuttavat ristiriita tilintarkastajan ilmoitusvelvollisuuden ja luottamuksen välille, sillä ei ole selkeää sääntöä, milloin rikosepäilystä on ilmoitettava viranomaisille ja milloin riittää asian hoitaminen yhtiön sisällä. Tilintarkastajan saattaa olla hankaa arvioida eri rikosten tunnusmerkkien täyttymistä sekä onko epäilty ja mahdollinen rikos kokonaisuutena arvioituna vähäinen. Arvion tekeminen voi olla haasteellista tilintarkastajalle, mutta lisäksi myös jopa kokeneelle talousrikostutkijalle. Mikäli tilintarkastaja tekee aiheettoman rikosepäilyn, aiheutuu siitä ilmoituksen kohteelle tarpeettomia selvittelykustannuksia sekä hallinnollista taakkaa. Tilintarkastajan ilmoitusvelvollisuus viranomaisille on ristiriidassa tilintarkastajan riippumattomuuden ja salassapitovelvollisuuden kanssa. Tarkastettavalla yhtiöllä pitäisi ensin olla mahdollisuus selvittää havaittu ongelma yhtiössä sisäisesti tilintarkastajan avustukselle. (EK 289/2013.)

Lähtökohtaisesti tilintarkastaja ei itse ota yhteyttä viranomaisiin ja anna salassa pidettävää tietoa viranomaisille. Tilintarkastuslaissa on kuitenkin kaksi poikkeustapausta, jolloin tilintarkastajalla on aktiivinen tiedonantovelvollisuus viranomaisille. Ensimmäinen tapaus koskee epäilyä rahanpesusta tai terrorismin rahoittamisesta. Mikäli tilintarkastaja havaitsee epäilyn epäilyttävästä liiketoiminnasta tai terrorismin rahoittamisesta, on hänen tehtävä ilmoitus Rahanpesun selvittelykeskukselle. Toinen poikkeustapaus koskee finanssivalvonnan toimilupavalvottavan tilintarkastajaa, jonka on viipymättä ilmoitettava Finanssivalvonnalle tehtävää suorittaessaan saadusta tiedosta tai päätöksestä koskien olennaista rikkomusta toimilupaedellytyksissä, määräyksissä sekä säännöksissä tai päätöksestä, joka vaarantaa valvottavan toiminnan jatkumisen tai tiedosta, joka johtaisi huomautukseen tilintarkastuskertomuksessa tai ei vakiomuotoiseen lausuntoon. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 355–356.)

Tilintarkastajan ilmoitusvelvollisuuden laajuus on puhuttanut Suomessa useaan otteeseen ja erityisesti on pohdittu raportointia liittyen julkisoikeudellisten velvoitteiden laiminlyöntiin, eli erityisesti verojen ja veronluonteisten maksujen laiminlyönnin raportointia. Tilintarkastajan ilmoitusvelvollisuuden laajentaminen on kuitenkin torjuttu ja näin ollen tilintarkastajalle ei ole asetettu suoraa raportointivelvollisuutta viranomaisille. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 339.)

4.7 Tilintarkastus ja talousrikokset

Tilintarkastuksen vaikutus kriminaalipolitiikkaan on rikostorjunta. Tilintarkastuksen avulla pystytään ennalta ehkäisemään ja tuomaan esille jo tapahtuneita talousrikoksia. Olemassa ei ole tilastoja siitä, miten tilintarkastus vaikuttaa ennalta ehkäisevästi talousrikoksiin ja yleisestikin sen arvioiminen on erittäin haastavaa. Kuitenkin on tutkittu, että ammattitaitoinen tilintarkastus mahdollistaa talousrikosten ennalta ehkäisyn. Tilintarkastajan pitää olla perillä jatkuvista alan muutoksista, hyvästä tilintarkastustavasta, kirjanpitosäännöksistä ja -käytännöistä sekä näiden mahdollisista muutoksista. Ammattitaitoinen kirjanpitäjä pystyy myös ehkäisemään talousrikoksia, sillä hän tuntee alan substanssit erittäin hyvin. Kirjanpitäjä voikin ehkäistä talousrikoksia jopa paremmin kuin tilintarkastaja. (Koponen 2005, 20.)

Humphrey, Turley ja Moizer (1993, 57) tutkivat, miten tilintarkastajat suhtautuvat petoksiin. Heidän tutkimuksensa osoitti, että maallikot odottavat tilintarkastajien havaitsevan kaikki vakavat petokset, mutta todellisuudessa niin ei tapahdu. Heidän mukaansa tilintarkastajat eivät ole kiinnostuneita etsimään talousrikoksia tilintarkastuksen yhteydessä ja siksi talousrikoksia ei tule ilmi. He väittivät myös, että tilintarkastajat tekisivät entistä enemmän töitä havaitakseen petoksia, jos heille maksettaisiin siitä enemmän.

Ruotsin talousrikoksiin erikoistunut virasto kumoo Humphreyn ym. (1993) väittämät vääräksi, sillä vuonna 2005 Ruotsissa tilintarkastuksen avulla nousi esille 180 talousrikoksiin liittyvää rikosilmoitusta. Näin ollen tilintarkastajat ovat kykeneviä havaitsemaan rikoksia ja myös ilmoittavat niistä. Talousrikollisuus on piilorikollisuutta ja läheskään kaikki tapaukset eivät ikinä tule esille, mutta esimerkiksi Ruotsin tilastot osoittavat, että tilintarkastuksen avulla voidaan havaita jo tehtyjä talousrikoksia. Tilastollisesti on helppompaa arvioida tilintarkastuksen avulla esille nousseet talousrikokset, jotka ovat jo tapahtuneet, kun taas haastavaa on arvioida tilintarkastuksen avulla estettyjen talousrikosten määrää. (Koponen 2005, 20.)

Samociuk, Iyer ja Lehtosuo (2004, 92–93) kertovat, että tilintarkastajan pitäisi olla ammatillisesti skeptinen tehdessään tarkastusta ja lisäksi tarkastuksen pitäisi sisältää testejä, joilla yritetään tuoda esille väärinkäytöksiä. He uskovat, että nykyisillä tilintarkastajilla ei ole tarpeeksi osaamista ja resursseja päästä väärinkäytösten jäljille. Usein tarkastustyötä tekevät tilintarkastajat ovat nuoria ja uransa alussa ja, jos heitä ei ole koulutettu etsimään pieniä viitteitä väärinkäytöksistä, ne voivat jäädä heiltä huomaamatta. Korkeammassa asemassa olevat tarkastajat vain tarkastavat alaistensa tekemä työn ja yrittävät sen perusteella muodostaa kokonaiskuvan. Samociuksen ym. (2004, 92–93) mukaan tilintarkastuksen yhteydessä pitäisi tehdä väärinkäytöksiä paljastavia testejä, joiden avulla voitaisiin havaita väärinkäytöksen varhaiset merkit, mutta heidän mielestään kyseisiä testejä tehdään liian harvoin, eivätkä ne ole yleinen käytäntö. Lisäksi he nostavat esille näkökulman, että jos tilintarkastajat havaitsevat ylimmän johdon tekemän väärinkäytöksen

ja pyytävät yritysjohdolta selitystä tapaukselle, saattavat he närkästyttää johdon ja näin olleen menettää asiakkaansa.

Roussey (2000, 207–208) kertoo tilintarkastuksella olevan vaikutusta luotettavan ja rehellisen yritystoiminnan vahvistamiseen. Tämän lisäksi tilintarkastus vahvistaa yrityksen koko corporate governancea, eli hyvää hallinto- ja johtamistapaa. ISA-standardit velvoittavat tilintarkastajaa pitämään jatkuvasti yhteyttä yrityksen johtoon ja tätä kautta tilintarkastaja ohjaa yrityksen johtoa oikeisiin käytäntöihin sekä ehkäisee tekemään virheellisiä tilinpäätösratkaisuja.

Ruotsalainen Larsson (2005a ja 2005b) on tutkinut ruotsalaisten osakeyhtiöiden tilintarkastajien velvollisuuksia raportoida rikoksista viranomaisille. Niin kuin Suomessakin myös Ruotsissa on keskusteltu paljon ulkopuolisen tilintarkastajan roolista havaita ja valvoa väärinkäytöksiä ja talousrikoksia. Ruotsissa on erityisesti pohdittu, onko tilintarkastajan ilmoitusvelvollisuus muuttanut tai hankaloittanut tilintarkastajan asiakassuhteita tai pystytäänkö ilmoitusvelvollisuuden kautta ehkäisemään tai torjumaan talousrikoksia. (Larsson 2005b, 54.) Ruotsissa talousrikollisuus todettiin merkittäväksi ongelmaksi 1970–1980-luvulla ja sen vaikutuksesta tilintarkastajan ilmoitusvelvollisuutta on yritetty lisätä. Ruotsalaiset päättäjät huomasivat, että tilintarkastusta voitaisiin käyttää talousrikosten torjuntakeinona ja tämän seurauksena lakimuutosta tilintarkastajan ilmoitusvelvollisuuden laajentamiseksi alettiin työstää. (Larsson 2005a, 132–133.) Vuonna 1999 Ruotsissa tuli voimaan lainsäädäntö, joka määräsi Ruotsin osakeyhtiöiden tilintarkastajia raportoimaan epäilyistään koskien yhtiön johdon tai hallituksen jäsenten aiheuttamista talousrikoksista tai väärinkäytöksistä. Laki velvoitti tilintarkastajaa raportoimaan vakavista rikoksista, jotka aiheuttavat vahinkoa yritykselle tai sen asianomaisille. (Larsson 2005b, 56.)

Laista seurasi kritiikkiä ja kritiikille oli neljä pääargumenttia. Ensinnäkin ilmoitusvelvollisuudesta seurasi riski, ettei tilintarkastaja toimisi enää itsenäisenä toimijana ja näin ollen asiakkaan ja tilintarkastajan välinen luottamus kärsisi. Ilmoitusvelvollisuuden myötä tuli myös riski, että yritykset pitivät tilintarkastajaa viranomaisen edustajana, jolloin asiakkaan ja tilintarkastajan välinen suhde ja vuoropuhelu kärsisi. Näin ollen ilmoitusvelvollisuudella olisi suunniteltua vastakkainen vaikutus ja ammatin rikollisuutta estävä vaikutus heikkenisi. Vaarana pidettiin myös sitä, että epävarmat yrittäjät valitsisivat toisen yhtiömuodon osakeyhtiön tilalle, milloin he voisivat välttää tilintarkastuksen kokonaan. Toisena argumenttina kerrottiin, ettei ilmoitusvelvollisuus kuulu tilintarkastajan luontaisiin tehtäviin ja heillä ei ollut täyttä pätevyyttä siihen. Kolmas argumentti oli, että tilintarkastajien ilmoitusvelvollisuus aiheuttaisi myös suuren määrään ilmoituksia, joissa epäily olisi lievä ja vähäinen ja näin ollen jo entisestään täysin työllistetyt syyttäjät saisivat entistä enemmän rikosilmoituksia. Neljänneksi argumentoitiin, että laki voisi heikentää ruotsalaisten liiketoiminnan uskottavuutta kansainvälisesti sekä lisäksi laki olisi esteenä kansainväliselle tilintarkastuksen yhtenäistämislle. (Larsson 2005b, 58.)

Vuonna 2013 myös Suomessa ajettiin lakimuutosta, jonka mukaan tilintarkastajalla olisi ilmoitusvelvollisuus talousrikosepäilyjen kohdalla. Monet kuitenkin suhtautuivat lakimuutokseen negatiivisesti ja yleinen mielipide oli, ettei Suomen lainsäädännön pitäisi olla EU-lainsäädäntöä tiukempi. Myös Suomessa Ruotsin tapaan pelättiin, että lakimuutoksen myötä tilintarkastuksen luonne muuttuisi sekä tilintarkastussuhteen luottamus kärsisi. (EK 289/2013.)

Tilintarkastuksen onnistuminen on riippuvainen tilintarkastajan ja asiakasyrityksen välisestä luottamuksesta. Tilintarkastajan on vaikea suorittaa tilintarkastusta ilman asiakkaan luottamusta ja yhteistyöhalukkuutta. Luottamuksellinen suhde perustuu pitkälti tilintarkastajan persoonaan, sosiaalisiin taitoihin, luonteeseen, ammattitaitoon sekä hänen käyttäytymiseensä asiakasta kohtaan. (Seal & Vincent-Jones 1997, 406.) Ensisijainen ongelma tilintarkastajan talousrikollisuuden valvonnan ja ilmoitusvelvollisuuden laajentamisessa on luottamuksen menetys. Laajennuksen myötä tilintarkastajan ja asiakkaan välinen luottamus heikkenisi, kun taas tilintarkastuksen kannalta olisi erittäin tärkeää sen vahvistaminen entisestään. Tilintarkastaja saisi asiakkaiden mielessä poliisin roolin, jolloin asiakkaat lopettaisivat tiiviin yhteistyön tilintarkastajan kanssa. Näin ollen myös asiakkaiden virheiden ja väärinkäytösten korjaaminen vähentyisi. (Larsson 2005b, 59.)

Vuonna 2003 Ruotsissa tutkittiin, miten vuonna 1999 voimaan astunut tilintarkastajan ilmoitusvelvollisuuslaki on vaikuttanut tilintarkastajien työhön. Edelleen suurin osa tilintarkastajista suhtautui lakiin negatiivisesti ja olivat sitä mieltä, ettei heitä pitäisi pitää viranomaisen toimijana ja lisäksi he kokivat, ettei rikoksista raportointi sopinut tilintarkastajan tehtäviin. Lisäksi tilintarkastajat kritisoivat, ettei heillä ole rikosoikeudellista koulutusta, jolloin heidän tietämys ja juridinen osaamisena ei ole tarpeeksi korkealla tasolla raportoidakseen talousrikoksista. Lisäksi ilmoitusvelvollisuuden koettiin edelleen rikkovan asiakassuhteen luottamuksellisuuden. Tutkimuksessa kävi myös ilmi, että tilintarkastajat uskoivat ilmoitusvelvollisuuden aiheuttavan tilintarkastuksen odotuskuilun kasvamista entisestään ja ulkopuolisten henkilöiden oletettavan tilintarkastajan havaitsevan entistä enemmän talousrikoksia. Tutkimuksen lopputulos oli kuitenkin, että ajan myötä lakiin kohdistuva kritiikki oli vähentynyt ja monien mielestä lain tuomat pelot olivat olleet liioiteltuja ja todelliset muutokset olivat lopulta vähäisiä. Vaikka lakimuutos sai aluksi valtavasti kritiikkiä, loppujen lopuksi osa tilintarkastajista jopa uskoi, että laki oli lisännyt yleisön ja muiden ulkopuolisten luottamusta tilintarkastajaa kohtaan. (Larsson 2005b, 62–63.)

Suomessa on puhuttu paljon siitä, pitäisikö tilintarkastuksen rajoja nostaa, jolloin useammat pienet yritykset välttyisivät tilintarkastukselta. Koposen (2005, 20–21) mukaan suuri osa talousrikoksista tapahtuu kuitenkin pienyrityksissä. Syinä on esimerkiksi se, että pienissä yhtiöissä on heikommat valvonnat ja yhtiöissä saatetaan tehdä tavanomaisia ja yksinkertaisia talousrikoksia, joista myös jäädyään helpommin kiinni. Tilintarkastusrajo-

jen nostamisen myötä entistä useammat pienyritykset välttyisivät tilintarkastusvelvollisuudelta. Kuitenkin, juuri pienissä yrityksissä esiintyy usein talousrikoksia ja jos yhtiöitä ei tilintarkastettaisi ollenkaan, saattaisi talousrikosten määrä kasvaa entisestään.

Tilintarkastajalla voi olla muitakin rooleja talousrikostapauksissa kuin ilmiantaja, sillä hän voi esimerkiksi toimia myös todistajana. Tutkittaessa kirjanpitovelvollisen toimintaan sisältyvää epäiltyä rikosta, voidaan tilintarkastajaa pyytää toimimaan todistajana. Kuulusteluissa selvitetään esimerkiksi, onko tilintarkastaja tehnyt havaintoja, jotka eivät näy tilintarkastuskertomuksessa ja onko näistä jotenkin raportoitu yhtiön johdolle. Monesti tilintarkastaja raportoi yhtiön johdolle yksityiskohtaisemmin kuin tilintarkastusraportointiin. Näin ollen kuulusteluissa saadaan selville, mistä asioista ja missä määrin tilintarkastaja on raportoinut yhtiön johdolle ja miten johto on reagoinut tietoihin. Tilintarkastajan toimiessa todistajana rikosasiassa on hänellä normaalit todistajan oikeudet sekä velvollisuudet ja näin ollen tilintarkastajalla ei ole oikeutta salata tietojiaan. Kuitenkaan usein ei ole myöskään tarvetta kysyä tilintarkastajalta kysymyksiä, jotka liittyvät ammatti- tai liikesalaisuuksiin. Mikäli tällaisille kysymyksille on tarve, voidaan käsittely hoitaa ilman yleisöä ja tietyt asiakirjat pitää salattuina. Tilintarkastajan toimiessa todistajana voi syntyä tilanteita, joissa tutkittavan menettelyn voidaan katsoa olevan osittain myös tilintarkastajan vastuulla ja tällaisissa tilanteissa kysymykseen vastaaminen saattaa tilintarkastajan syytteen vaaraan. Tilintarkastajan pitää tunnistaa itse kyseiset tilanteet ja näin ollen hänelle todistajana kuuluu oikeus kieltäytyä vastaamasta kysymykseen. (Koponen 2005, 21.)

Tilintarkastaja saattaa ajaa itsensä rikosoikeudelliseen vastuuseen myös muilla tavoin kuin tekemällä lakisääteistä tilintarkastusta. Esimerkiksi tilintarkastajan tilikauden aikana tarjoamat neuvonta- ja konsultointipalvelut voivat johtaa hänet rikosoikeudelliseen vastuuseen. Neuvonta- ja konsultointipalvelujen tarjoamisen seurauksena tilintarkastajaa voidaan syyttää avunannosta tai yllyttämisestä kirjanpitorikokseen, velallisen rikokseen tai esimerkiksi veropetokseen. Kuitenkaan tilintarkastajan antama neuvo ei vapauta kirjanpitovelvollista vastuusta, joka on rikkeen tehnyt uskottuaan tilintarkastajaa. Varsinaiseen tilintarkastustoimintaan sisältyykin huomattavasti pienempi riski kuin oikeudelliseen ja taloudelliseen neuvontaan. (Koponen 2005, 22–23.)

Yleisesti voidaan todeta, että tilintarkastajien ilmoittamat talousrikosepäilyt ovat prosentuaalisesti todella pieni osa kaikista epäilyistä. Kuten jo aiemmin kerrottiin, esimerkiksi vuonna 2017 rahanpesuselvittelykeskuksen saamista epäilyttävää liiketoimintaa koskevista ilmoituksista vain alle yksi prosentti tuli tilintarkastajilta. (Rahanpesun selvittelykeskus 2017, 6.) Ilmoitusten vähyydelle on monia syitä. Ensinnäkin väärinkäytösten ja rikollisuuden torjunta on lisääntynyt. Monilla tilintarkastusyhtiöillä on vakiintuneet tavat, miten ne käsittelevät kriittisiä tapauksia ja näin ollen tilintarkastajat harjoittavat laajaa valvontaa ja samalla painostavat asiakkaitaan toimimaan rehellisesti. Toiseksi monet

tilintarkastusyhtiöt ovat alkaneet toimia varovaisemmin asiakkaiden valinnassa ja he eivät ota asiakkaakseen riskillisiä yhtiöitä. Vain pieni osa tilintarkastajista on tehnyt ilmoituksen viranomaisille uransa aikana. (Larsson 2005b, 64.)

5 TILINTARKASTAJIEN KOKEMUKSIA TALOUSRIKOSTEN PALJASTAMISESTA JA ILMIANNOSTA

Tämä tutkielma on kvalitatiivinen tutkimus ja sen empiirinen osuus toteutettiin kenttätutkimuksena. Tutkielman empiria osuudessa käsitellään kokeneiden tilintarkastajien kokemuksia talousrikoksista ja väärinkäytöksistä. Metsämuurosen (2008, 20) mukaan kenttätutkimuksen avulla voidaan kuvata ja ymmärtää tutkittavaa ihmisryhmää tai yhteisöä. Kenttätutkimuksessa tutkija tyypillisesti tarkkailee tutkimuskohdetta ja pyrkii ymmärtämään tapahtumien merkityksen tutkittavan näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa kenttätutkimus tehdään haastattelujen kautta. Haastattelututkimuksen kautta pyritään selvittämään, miten tilintarkastuksessa huomioidaan mahdolliset talousrikokset sekä miten tilintarkastajat toimivat havaitessaan epäilyn talousrikoksesta. Haastattelujen kautta pyritään vastaamaan tutkielman alussa esitettyihin tutkimuskysymyksiin sekä soveltamaan aiemmin esiteltyä teoriaa. Tässä luvussa esitellään lyhyesti haastateltujen tilintarkastajien taustat, käydään läpi haastattelut sekä tutkimustulokset.

Tutkimusaineisto kerättiin neljällä puolistrukturoidulla haastattelulla. Yksi haastattelu tehtiin puhelinhaastatteluna ja muut kolme perinteisellä haastattelulla. Haastatteluissa käytiin läpi tutkimuskysymykset (liite 1), jotka lähetettiin haastateltaville noin viikkoa ennen haastattelua. Koskisen ym. (2005, 104) mukaan puolistrukturoidussa haastattelussa tutkija valitsee kysymykset, mutta haastateltava saa vastata kysymyksiin omin sanoin ja kertoa muita aiheeseen liittyviä mieleen nousevia asioita. Myös näissä haastatteluissa haastateltavilla oli vapaus vastata kysymyksiin laajasti ja kertoa omia kokemuksiaan kysymyksiin liittyen. Haastattelut nauhoitettiin aineiston läpikäynnin helpottamiseksi.

Haastattelututkimus koostui 32 kysymyksestä, jotka muodostivat yhteensä kuusi eri asiakokonaisuutta. Ensimmäisessä osiossa selvitettiin haastateltavien taustat ja toinen osio käsitteli tilintarkastajan roolia talousrikosten selvittämisessä. Kolmas osio koski tilintarkastuksen suunnittelua ja mahdollisten talousrikosten huomiointia siinä. Neljännessä osiossa käytiin läpi tilintarkastajien tapoja raportoida talousrikoksista sekä tilintarkastajien ilmoitusvelvollisuutta. Viidennessä osiossa keskityttiin tilintarkastajien viranomaisyhteyksiin ja viimeisessä osiossa käytiin läpi 2017 voimaan tulleen rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämiseen liittyvän lakimuutoksen vaikutuksia tilintarkastukseen.

Kaikki haastateltavat olivat tutkijalle entuudestaan vieraita tilintarkastajia ja siksi kolmen ensimmäisen kysymyksen avulla kartoitettiin haastateltavien taustoja. Grönfors (1985, 107) kertoo, että kun tutkijalla ei ole aikaisempaa suhdetta haastateltavaan, pitää tutkijan luoda otollinen ilmapiiri haastattelulle. Kyseisessä tilanteessa haastattelu tavanomaisesti aloitetaan vertyttelykysymyksillä, joilla kartoitetaan taustoja sekä luodaan myönteistä ilmapiiriä. Grönforsin mukaan tutkijan on usein hyödyllistä ja tarpeellista

pyytää haastateltavaa valaisemaan saatua haastattelutietoa esimerkin avulla. Tässäkin tutkielmassa haastateltavat antoivat useasti esimerkkejä kertomistaan tapauksista, jolloin ne aukesivat paremmin tutkimuksen kannalta.

Tässä tutkimuksessa haastateltavat pysyvät anonymieina eikä myöskään heidän työnantajaansa paljasteta. Haastateltavat toimivat tilintarkastustehtävissä ja heillä kaikilla on useamman vuoden kokemus tilintarkastuksesta. Haastateltava A:lla on yli kahdenkymmenen vuoden kokemus, haastateltavilla B, C ja D yli kymmenen vuoden kokemus tilintarkastustyöstä. Osalla haastateltavista on enemmän kokemusta pienemmistä asiakkaista ja osalla puolestaan suurista kansainvälisistä asiakkaista. Lisäksi haastateltavilla B ja D on myös oikeustieteellinen koulutus kaupallisen koulutuksen lisäksi.

Haastateltavat valittiin tutkimukseen sillä perusteella, että heillä on kokemusta talousrikoksista tilintarkastuksen yhteydessä. Haastattelut toteutettiin vuoden 2018 touko- ja kesäkuun aikana, jolloin uusi rahanpesulaki oli jo astunut voimaan.

Kappaleessa 1.3. käytiin läpi kenttätutkimuksen tyypilliset vaiheet. Tähän mennessä on suoritettu valmistautuminen, tutustuttu kirjallisuuteen sekä kerätty aineisto haastattelujen avulla. Seuraavaksi vuorossa on aineiston käsittely sekä analyysi, tulkinta ja raportointi. Tässä luvussa käydään läpi haastattelujen tulokset pääteemojen mukaisesti ja samalla pyritään löytämään vastauksia tutkimuksen alussa laadittuihin tutkimuskysymyksiin. Haastatteluilla kerätty aineisto on jaettu kuuteen pääteemaan.

5.1 Tilintarkastajan rooli talousrikosten selvittäjänä

Haastateltavien mielestä tilintarkastajan rooli liittyen mahdollisiin talousrikoksiin kohdeorganisaatiossa on olla sekä havaitsija että ilmiantaja. Kolme neljästä vastasi, että tilintarkastajan rooliin kuuluu havaita mahdolliset talousrikokset, mutta samalla on muistettava, ettei talousrikosten havaitseminen kuulu tilintarkastajan päätehtäviin. Haastateltavat kuitenkin kertoivat, että tilintarkastajalla on osaamista tunnistaa ja havaita merkkejä talousrikoksista. Haastateltava D painotti, että tilintarkastajan tehtävä ei ole valvoa vaan tilintarkastaja raportoi havainnoistaan, eli on havaitsija. Haastateltavat A ja B olivat hänen kanssaan samalla linjalla. Vain yksi neljästä, haastateltava C, oli sitä mieltä, että tilintarkastajan vastuuseen kuuluu vihjeen antaminen mahdollisista epäilyistä poliisille, eli ilmiantaminen. Hänen mukaansa tilintarkastaja ei voi ummistaa silmiään epäilyille vaan hänen on toimittava tarpeen tullen ilmiantajana.

Kaikkien haastateltavien mielestä tilintarkastuksen avulla pystytään ennaltaehkäisemään talousrikoksia. Haastateltava D kuitenkin painotti, että vaikka tilintarkastuksen avulla voidaan havaita talousrikoksia, sillä on erityisesti ennaltaehkäisevä vaikutus. Tilintarkastuksen avulla pystytään ennaltaehkäisemään talousrikoksia useammalla eri ta-

valla. Kaikki haastateltavat nostivat esille erilaisia keinoja. Haastateltavien B ja D mukaan ensinnäkin yhtiön ollessa tietoinen tilintarkastuksesta ja kontrollitoimenpiteistä, se jo tavallaan ehkäisee osan rikoksista. Toisin sanoen tilintarkastus on kontrollointikeino, jonka sivuvaikutus on ehkäistä talousrikoksia. Haastateltava C kertoi, että toisaalta tilintarkastus toimii myös pelotteena, sillä ihmisiä ohjaa kiinnijäämisen pelko ja silloin kun he miettivät tehdäkö rikos vai ei, tilintarkastuksen pelko saattaa aikaansaada sen, että teko jätetään tekemättä. Tilintarkastaja C nosti myös esille, että tilintarkastuksen avulla voidaan ennaltaehkäistä talousrikoksia käymällä tiukkoja keskusteluja yhtiön johdon kanssa. Monesti johto voi ajatella, ettei ole iso rike, jos he johdonarvioita tehdessään muokkaavat hieman yhtiön lukuja. Kuitenkin kun tilintarkastajat havaitsevat lukujen muokkausta ja asiasta keskustellaan jämäkästi yhtiön johdon kanssa ja tehdään johdolle selväksi, ettei kyseinen toiminta ole sallittua, pystytään mahdollisesti estämään tulevia talousrikoksia, jotka olisivat johtuneet juurikin alun perin lukujenmuokkaamisesta. Eli tilintarkastajan puuttuessa ongelmiin jo heti alkuvaiheessa saatetaan estää myöhemmät todelliset talousrikokset. Kuitenkaan haastateltava A kertoi: ”Kaikkia talousrikoksia ei pystytä estämään tilintarkastuksen avulla, sillä epätoivoisissa tilanteissa rikoksia tehdään, vaikka tiedetään tilintarkastuksen olevan edessä.”

Haastateltavilta tilintarkastajilta kysyttiin, kuinka tärkeänä he näkevät tilintarkastajan roolin talousrikosten ehkäisemisessä. Vaikka kaikkien mielestä tilintarkastuksen avulla pystytään ehkäisemään talousrikoksia, eivät he silti pitäneet sitä tilintarkastuksen tehtävänä. Tilintarkastaja A:n mukaan tilintarkastuksen avulla havaitaan useimmiten jo tehty rikos jälkikäteen, eikä ehkäisevä vaikutus ole niin suuri. Myös tilintarkastaja D painotti vahvasti, ettei tilintarkastaja ole aktiivinen toimija talousrikosten selvittämisessä. Hänen mukaansa talousrikosten estäminen ja ilmeneminen ovat tilintarkastuksen sivutuotteita, mutta yhtiön tietäessä tilintarkastuksesta saattaa se ennaltaehkäistä talousrikoksia. Tilintarkastaja C kertoi, että useimmiten tilintarkastuksen kautta voidaan ehkäistä talousrikoksia, koska tilintarkastus toimii pelotteena, mutta ennaltaehkäisyä voi tapahtua myös silloin, kun tilintarkastaja tukee ylintä johtoa saamaan yrityksen prosessit ja kontrollit selkälaiselle tasolle, että välttyttäisiin väärinkäytöksiltä ja talousrikoksilta. Haastateltava C kertoi, että: ”koska talousrikoksia voidaan tehdä monella tasolla organisaatiossa, voidaan tilintarkastajan avulla parantaa kontrollia ja näin ennaltaehkäistä tulevia rikoksia”. Hän kertoi myös oman kokemuksensa, kun eräässä isossa yhtiössä havaittiin, että yhdellä ja samalla henkilöllä oli oikeudet päättää sekä tilinumero että maksaa yhtiön tililtä ja näin olisi ollut mahdollisuus, että työntekijä maksaa itselleen rahaa ja tällaisia oikeuksia ei pitäisi olla ikinä isossa yhtiössä. Työntekijää ei epäilty väärinkäytöksestä, mutta koska tilintarkastuksessa havaittiin käyttöoikeuksissa puutteita ja tästä seurauksena yhtiö korjasi puutteet kuntoon, niin näin ollen pystyttiin estämään, ettei tulevaisuudessa tulisi väärinkäytöstä käyttäjäoikeuksien vuoksi.

Kaikkien haastateltavien tilintarkastajien mielestä tilintarkastuksen avulla on mahdollista havaita ja tuoda ilmi talousrikoksia. Haastateltava A perusteli asian niin, että koska tilintarkastusprosessissa käydään yhtiön asioita läpi laajasti ja pyydetään ulkopuolisilta tahoilta vahvistuksia, kuten pankkivahvistukset, niin vertaamalla yhtiön omia raportteja sekä ulkopuolisten vahvistuksia saatetaan havaita eroja, jotka ovat viitteitä väärinkäytöksistä. Haastateltava B kertoi, että vaikka edelleenkin talousrikosten havaitseminen ei ole tilintarkastajien päätehtävä, on heillä siihen erittäin hyvät mahdollisuudet. Hänen mukaansa tilintarkastajan ammattitaidon kasvaessa, myös mahdollisuudet havaita poikkeamia kasvavat ja näin ollen tilintarkastajan rooli havaita talousrikoksia korostuu. Kuitenkin haastateltava D painotti, ettei tilintarkastajan ensisijainen vastuu ole talousrikosten havaitseminen tai ilmiantaminen vaan ne kuuluvat viranomaisvalvontaan. Hänen mukaansa yleisestikin rikosoikeus on osa viranomaisvalvontaa, johon tilintarkastus ei kuulu.

Tilintarkastajilta kysyttiin, millaiseksi he kokevat omat mahdollisuutensa havaita talousrikoksia. Haastateltava A nosti esille, että tilintarkastajan pitää tuntea asiakkaansa todella hyvin, jotta hän huomaa mikä on poikkeavaa. Lisäksi laskuja ja tiliotteita voidaan manipuloida ja näin ollen voi näyttää siltä, että kaikki täsmää niin kuin kuuluukin. Eli kaikkien tositteiden täsmääminen ei automaattisesti tarkoita sitä, että kaikki olisi kunnossa ja lisäksi on olemassa myös riski, että ulkopuolinen vahvistuskin on tekaistu. Näin ollen talousrikosten havaitseminen on todella haastavaa ja on erityisen tärkeää, että tilintarkastaja tuntee kohdeorganisaation ja sen ihmiset hyvin. Haastateltava C toi esille näkökulman, että kun tilintarkastaja etenee urallaan ja siirtyy korkeampaan asemaan, on hän aiempaa vähemmän mukana itse yksityiskohtien tarkastamisessa ja silloin hänen itsensä on hankalampi havaita merkkejä väärinkäytöksistä tai talousrikoksista. Siksi onkin erittäin tärkeää, että nuoret tarkastajat, jotka ovat kiinni yksityiskohdissa, tekevät tarkastusta huolella. Lisäksi tarkastusta tekevillä pitää olla tilannetaju koko ajan kohdillaan. Jos nuoret tarkastajat huomaavat mitään epäilyttävää, pitää heidän kysyä asiasta kokeneemalta tilintarkastajalta. Manager-tason tilintarkastajan voi olla hankalaa huomata merkkejä epärehellisyyksistä, vaikka osaamista onkin aloittelevaa tilintarkastajaa enemmän. Kuitenkin tilintarkastajat luottavat tiimeihinsä ja uskovat, että tiiminä heillä on hyvät mahdollisuudet havaita puutteet, vaikka henkilökohtaisesti havaitseminen ei olekaan enää niin helppoa. Lisäksi kehittynyt teknologia sekä it-avusteiset tarkastukset auttavat havaintojen tekemisessä. Tilintarkastaja D kertoi, että monesti väärinkäytökset ja talousrikokset voi olla todella hankala tunnistaa, sillä todennäköisesti rikosta on yritetty jollain tavalla peitellä ja tilintarkastaja täytyy osata tajuta yhdistää asioita, jotta epärehellisyys tulee esille. Lisäksi pienten yritysten tilintarkastuksen ajankäyttömahdollisuus on vähäinen ja aika ei riitä siihen, että mentäisiin asioissa kovin syvälle. Haastateltava D kertoi myös, että tilintarkastajat tarvitsevat paljon juridista osaamista, sekä rikosoikeudellista että muita oi-

keudenaloja kuten yhtiöoikeudellista ja sopimusoikeudellista. Kuitenkin tavallisella tilintarkastajalla on vähäinen peruskoulutus oikeusaloihin liittyen ja suurin osa heidän juridisesta osaamisestaan on ammatin kautta kasvanutta ja kantapään kautta opittua.

Kaikki haastatellut tilintarkastajat olivat sitä mieltä, että tilintarkastajien talousrikollisuusosaaminen ei ole vahvimasta päätä. Haastateltava B uskoi, että tilintarkastajien talousrikososaamisen olevan perustasoa, mutta heillä ei ole syvää osaamista rikosoikeudellisista asioista ja siksi olisikin hyvä, että tilintarkastajalla olisi tarvittaessa keskusteluyhteys juristiin, jolloin hän voisi juridiikan ammattilaisen kanssa pohtia, onko kyseessä rikos ja pitääkö asiasta tehdä ilmoitus. Haastateltava A uskoi, että tilintarkastajien talousrikollisuusosaaminen vaihtelee ja on eri tasoista. Hän myös kertoi, ettei ilmenevistä rikostapauksista puhuta tilintarkastajien välillä ja näin ollen ei opita toisilta. Talousrikokset ovat vaiettuja asioita, joita ei levitellä kollegoille. Kyseinen haastateltava uskoi myös, että jos tilintarkastajat kuulisivat, millaisia tapauksia muilla on ollut, niin heillä olisi itsekin paremmat mahdollisuudet jatkossa kiinnittää huomiota tiettyihin asioihin. Haastateltavalla D oli vahva näkemys tilintarkastajien talousrikollisuuden osaamisesta ja hän kertoi, että: ”perinteisellä tilintarkastajalla ole minkäänlaista koulutusta talousrikoksiin tai rikosoikeuteen liittyen. Perinteisellä tilintarkastajalla ei ole myöskään ammattitaitoa arvioida mikä on rikos tai miten sitä arvioidaan.”

Haastateltavilta kysyttiin, pitäisikö heidän mielestään tilintarkastajien tuntea väärinkäyttöksiin liittyvä lainsäädäntö ja standardit. Tilintarkastaja B:n mukaan tilintarkastajan pitää tuntea rikoslaki vain tilintarkastuslainsäädännön puitteissa, mutta ei muuten. Hän perusteli: ”Tilintarkastajan on hyvä tietää perusteet, jotta hän tietää onko kyseessä rikos, mutta hän ei ole juristi, joten rikoksen tunnusmerkistön osaamista ei häneltä voida vaatia.” Tilintarkastaja A:n mukaan tilintarkastajan ei pidä tuntea rikoslakia tai se ei ainakaan ole millään tavalla välttämätöntä. Riittää, että tilintarkastaja tuntee potentiaaliset rikoksen uhat, mutta väärinkäyttöksiin liittyvät standardit tilintarkastajan täytyy tuntea. Myös haastateltavan C mukaan tilintarkastajan täytyy hallita ISA-standardit sekä osakeyhtiölain velvoitteet tilintarkastajalle. Kuitenkaan tilintarkastajat eivät ole poliiseja, joten sellaista osaamista ei tilintarkastajalta voida vaatia. Myöskään rikosseuraamuslaki ei kuulu tilintarkastajan osaamiseen. Haastateltavan D mukaan tilintarkastajan pitää tunnistaa ja havaita väärinkäytöksiä, mutta talousrikollisuus on niin laaja ulottuvuus, ettei se kuulu tilintarkastajan ammattiin.

Kukaan haastateltavista tilintarkastajista ei uskonut, että tilintarkastusta koskevaa lainsäädäntöä tai tilintarkastusstandardeja tiukentamalla voitaisiin vähentää talousrikollisuutta. Perusteluiksi kerrottiin, että lakeja voidaan säätää lisää ja standardeja tiukentaa, mutta ne eivät suoraan vähennä rikollisuutta, koska rikoksia tapahtuu aina laeista huolimatta. Lisäksi haastateltava C nosti esille näkökulman, ettei lakien ja standardien tiukentaminen auta niin kauan kuin tilintarkastajan tehtävä ei ole lähtökohtaisesti olla talousrikosten etsijä. Hänen mukaansa jo tälläkin hetkellä ollaan jo tilanteessa, jossa vaatimuksen

tilintarkastuksen laadun ja dokumentoinnin osalle ovat kasvaneet koko ajan sekä lisäksi kilpailu kasvaa saman aikaisesti. Kuitenkin samaan aikaan tilintarkastuspalkkiot laskevat ja näin ollen, mikäli lisätään entisestään standardeja, joita tilintarkastajan täytyy noudattaa ja samalla työmäärä lisääntyy, yhtälö ei toimi. Myös haastateltava D tuki ajatusmallia, ettei ole realistista enää lisätä standardeja ja tilintarkastajien työmäärää, sillä osaaminen, aika ja asiakkaan maksukyky eivät riitä siihen. Säännöksien lisääminen saattaisi vaikuttaa talousrikosten ennaltaehkäisykykyyn, mutta vaikka säännöksiä lisättäisiin, niin ennaltaehkäisykyky ei silti kasva samassa skaalassa. Kuitenkin, jos säännöksiä supistetaan, niin talousrikollisuus saattaisi lisääntyä.

Yksi tilintarkastajista, haastateltava A, oli sitä mieltä, että tilintarkastuksessa voitaisiin keskittyä entistä enemmän talousrikosten torjuntaan, sillä talousrikoksia on paljon. Kuitenkin myöskään hänen mukaansa tilintarkastuksen suunta ei saisi mennä talousrikosten valvomiseen vaan pitäisi yleisesti tarkastaa, että tilinpäätös on tehty oikein. Kaksi muuta haastateltavaa olivat vahvasti sitä mieltä, että on tärkeää muistaa, mikä on tilintarkastajan päätehtävä ja se ei ole talousrikostorjunta. Toisen heistä, eli haastateltavan B, mielestä tilintarkastajien koulutusta aiheeseen liittyen voitaisiin lisätä, mutta perustason täytyy riittää. Haastateltava D puolestaan perusteli, että rikosoikeudellinen valvonta kuuluu viranomaisvalvontaan ja jos rikosoikeudellista valvontaa suorittaa joku muu kuin viranomaisvalvonta, syntyy perustus oikeudellinen ongelma. Haastateltava D toi myös esille, että tilintarkastuksen ensisijaisia edunsaajia ovat osakkeen omistajat sekä suuri yleisö. Tilintarkastuksen kohde ei maksa siitä, että heidän rikoksiaan valvotaan ja jos näin tapahtuisi, niin viranomaisvalvontaa rahoitettaisiin väärän kanavan kautta. Eli tilintarkastajan rooliin ei kuulu talousrikosten valvonta. Tilintarkastaja C puolestaan pohti tilintarkastajan roolia nyt ja mahdollisesti tulevaisuudessa. Nykyisin tilintarkastajan tehtävä on antaa kertomus ja lausunto siitä, onko yhtiön johto ja hallitus järjestetty oikealla tavalla, onko osakeyhtiölakia tai velvollisuuksia noudatettu minkä lisäksi tilintarkastaja vahvistaa, että yhtiön tilikauden tulos ja taloudellinen asema ovat oikein. Lisäksi hän pohti tilintarkastajan roolia seuraavasti: ”Nyt edeltä mainitut ovat tilintarkastajan päätehtäviä, mutta jos tilintarkastajan haluttaisiin tekevän enemmän yhteistyötä poliisin ja verottajan kanssa, koko tilintarkastajan roolia pitäisi muuttaa kokonaan erilaiseksi.”

Kaikille haastateltaville on tullut uran varrella vastaan epäilyksiä väärinkäytöksistä, mutta talousrikosten merkkejä on ollut harvemmin. Haastateltava A kertoi, että hänelle ei ole Suomessa tullut vastaan epäilyjä, mutta Suomalaisten yhtiöiden ulkomailla toimivissa tytäryhtiöissä on havaittu väärinkäytöksiä ja epäilyt ovat osoittautuneet todeksikin. Tällaisessa tapauksissa havainnosta on raportoitu yhtiön emoyhtiölle, jolla on ollut vapaus päättää, miten tapauksen kanssa toimitaan. Esimerkiksi eräessä tapauksen yhtiö päätti myydä kyseisen tytäryhtiön pois. Tilintarkastaja B kertoi, että yleensä, jos epäily havaitaan, niin usein silloin on myös kyse todellisesta tapauksesta. Aina ei välttämättä ole kyse talousrikoksesta vaan tapaus saattaa koskea väärinkäytöksiä. Haastateltava C:n mukaan

todellisten talousrikostilanteiden lisäksi vastaan on tullut epämääräisiä tilanteita, jolloin on pitänyt varmistaa, että kaikille liiketoiminnoille on taloudellinen peruste ja hinnat ovat oikein. Kuitenkin haastateltavat C ja D olivat sitä mieltä, että väärinkäytökset ovat harvinaisia, mutta talousrikokset ovat vielä harvinaisempia. Kuitenkin tilintarkastaja D tarkensi asiaa seuraavasti: ”Harvinaisuus johtuu osittain siitä, että isot tilintarkastusyhtiöt eivät hyväksy asiakaskuntaansa yrityksiä, joissa olisi selvä talousrikollisuuden riski olemassa.”

Haastateltaville tilintarkastajille on tullut vastaan monia eri väärinkäytösten ja talousrikosten muotoja, esimerkiksi ohimyyntiä, kirjanpidon manipulointia, yhtiön rahojen välistä vetämistä eli yhtiön rahojen väärinkäyttöä, verorikoksia, petoksia sekä lahjusrikoksia. Haastateltava B kertoi rahanpesun olevan suhteellisen yleistä. Tilintarkastaja C:lle on tullut kerran uransa aikana vastaan selvä talousrikos ja silloin kyse oli peitelystä osingonjaosta. Lisäksi hän kertoi, että pienissä yhtiöissä on suuria yhtiöitä useammin väärinkäytös- sekä talousrikosepäilyjä ja hänelle on tullut niissä vastaan esimerkiksi perusteetomin syin tehtyä lähipiirilaskutusta. Myös haastateltava D kertoi, että hän on vain kerran uransa aikana kohdannut talousrikoksen ja silloin kyse oli veropetoksesta, jossa yhtiö harjoitti takaisinlaskutusta ja näin ollen vältti arvonlisäverotusta. Muuten hän on kohdannut väärinkäytöksiä, joissa johto on manipuloinut tulosta omien bonustensa tai kasvojen säilyttämisen vuoksi ja tällöin kyse ei ole ollut rikosoikeudellisesta tapauksesta. Tilintarkastaja D kertoi myös, että toinen yleinen väärinkäytös on varojen, eli kassan kavaltaminen. Kuitenkaan tällaisista tapauksista ei tehdä ilmoitusta viranomaiselle vaan yhteisö sopii asiasta sisäisesti. Haastateltava B:n mukaan myös työrikokset sekä virkarikokset voivat olla erilaisia talousrikosten muotoja, mutta niitä tilintarkastajat harvemmin havaitsevat.

5.2 Talousrikosten huomioiminen suunnitteluvaiheessa

Haastateltavilta tilintarkastajilta kysyttiin, miten tilintarkastuksen suunnittelussa huomioidaan talousrikosepäilyjen kartoittaminen sekä havaitseminen. Kaikkien haastateltavien mukaan suunnitteluvaiheessa ei mietitä talousrikoksia, vaan kyseisessä vaiheessa kartoitetaan riskipaikkoja, joissa voisi virheen vuoksi mennä jotakin pieleen tai tapahtua väärinkäytös ja näin ollen talousrikosten huomioiminen ei ole ensisijainen suunnittelukohde. Haastateltava C kertoi, että isoissa toimeksiannoissa tehdään niin sanottua scouppausta, eli skaalataan tilinpäätöksen oleelliset osiot ja päätetään esimerkiksi, mitä osioita tarkastellaan tarkemmin ja jos yhtiö toimii useissa maissa, niin mitkä maat tarkastetaan. Scouppaamista ei tehdä talousrikosnäkökulmasta vaan sen avulla määritetään olennaisuus, jonka seurauksena kaikki tarkastustyö tehdään olennaisuuden puitteissa. Lisäksi scouppauksen päätarkoitus on määrittää, onko tilinpäätös olennaisesti oikein. Haastateltava C kertoi myös, että kiinteä osa suunnitteluvaihetta on selvittää johdon mahdollisuudet ja

motiivit tehdä väärinkäytöksiä yhtiössä. Suunnitteluvaiheessa pohditaan, miten väärinkäytöksiä voitaisiin tehdä, jos niitä tehdään. Kyseinen tilintarkastaja tarkensi seuraavan laisesti: ”Kun suunnitteluvaiheessa mietitään riskejä, ovat väärinkäytökset vahvasti läsnä, mutta varsinaisia talousrikoksia ei kyseisessä vaiheessa mietitä.”

Haastateltavan D näkemyksen mukaan suunnitteluvaiheessa tarkastellaan lisäksi, missä voisi olla väärinkäytöksen riskejä, esimerkiksi onko yhtiöllä sellaista varallisuutta, joka saattaisi olla kiinnostavaa työntekijöiden näkökulmasta tai onko olemassa riskiä tuloksen manipuloinnista, jota tehtäisiin esimerkiksi bonusjärjestelmien tai velkaantuneisuuden vuoksi. Suunnittelun kohteena ei kuitenkaan ole ensisijaisesti esimerkiksi riski, maksaako yhtiö täysimääräisesti veroja. Tarkastuksessa selvitetään yhtiön veroasiat, mutta ei sillä näkökulmalla, että sisältävätkö ne talousrikoksen riskiä. Vastaavasti yhtiön kirjanpidonhoito on tarkastuksessa kommentoitava aihealue ja kirjanpidonhoidon puutteet nousevat raportointiinkin, mutta suunnitteluvaiheessa ei mietitä kirjanpitorikoksia vaan kirjanpidonhoidon puutteita.

Talousrikosten huomiointi tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa riippuu myös kohdeyrityksestä ja sen taustoista. Haastateltavan A mukaan yhtiötä, jossa on aikaisemmin tapahtunut väärinkäytöksiä tai jopa talousrikoksia tai vastaavasti yhtiötä, jossa johto on aikaisemmin tuomittu talousrikoksista, tarkastetaan tavallista asiakasta tarkemmin. Hänen mukaansa myös tiettyjä toimialoja tarkastetaan kriittisemmin. Esimerkiksi Suomessa rakennusalalla on jatkuvasti epäilyjä, jotka eivät välttämättä ole merkittäviä, mutta epäilyjä kuitenkin. Tilintarkastaja C toi esille, että kun tilintarkastusyhtiö hyväksyy asiakkaakseen tietyn yhtiön, tekee tilintarkastusyhtiö jo alustavan arvion yhtiöstä ennen hyväksymistä. Esimerkiksi todennäköisesti mikään big four -yhtiö ei halua asiakkaakseen useampaa pikavippifirmaa ja kyse ei ole siitä, että nämä yhtiöt olisivat välttämättä tehneet talousrikoksia, vaan enemmänkin kyseessä on maineenkartoitus. Lisäksi uutta asiakasta hyväksyessä tehdään yhtiön riskikartoitusta, eli onko yhtiössä monimutkaisia konsernirakenteita tai liittyykö yhtiö esimerkiksi rahapeliliiketoimintaan. Haastateltavan D mukaan erityisesti hallinnon tarkastuksen suunnittelussa pitää huomioida toimiala ja sen tuomat haasteet. Hallinnon tarkastuksessa joudutaan miettimään, mitkä päätökset ovat yhtiön kannalta keskeisiä ja pitääkö niitä tarkastella tarkemmin. Hänen mukaansa tilintarkastajan kokemus eri yhteisöistä ja toimialoista heijastuu juurikin hallinnon tarkastukseen, sillä eri toimialoilla on erilaisia lainsäädöksiä. Esimerkiksi myyntitoiminta-alan, kuten ravintolan, kohdalla pitää tilintarkastuksessa pohtia, liittyykö myynteihin väärinkäytösriskiä, eli esimerkiksi riskiä kassan väärinkäytöstä. Haastateltava B mukaan väärinkäytökset ovat selkeä osa tilintarkastusta ja sen raportointia ja näin ollen ne ovat myös olennainen osa suunnitteluvaihetta.

Tilintarkastussuunnittelussa huomioidaan myös kohdeyrityksen sisäisten kontrollijärjestelmien kyky ehkäistä ja havaita väärinkäytöksiä organisaatiossa. Tilintarkastaja A:n mukaan tärkeä osa suunnitteluvaihetta on selvittää, millaiset yhtiön omat sisäiset järjestelmät

ovat. Jos yhtiössä ei ole minkäänlaisia kontroleja, voi yhtiössä tapahtua mitä vain tai jos kontrollit ovat olemassa, voidaan tilintarkastuksessa luottaa jossain määrin, että ne toimivat ja ehkäisevät väärinkäytöksiä. Kenellekään haastateltaville ei ollut tullut vastaan tilanteita, joissa hyviä kontrollijärjestelmiä olisi kierretty. Haastateltava C kertoi, että ISA 315 -standardi vaatii tilintarkastajaa muodostamaan ymmärryksen yhtiöstä ja sen kontrolliympäristöstä, joten yhtiön sisäiset kontrollit huomioidaan aina tarkastuksessa. Kyseinen standardi myös vaatii, että kaikki puuteet ja havainnot pitää tuoda esille. Tilintarkastaja D:n mukaan ISA 315 -standardi käskee arvioimaan yhtiön sisäisiä valvontaympäristöjä, mutta se kuinka syvälle arvioinneissa mennään, riippuu yhtiön koosta. Pienissä ja keskisuurissa yhtiöissä valvontaympäristö on usein yhden tai muutaman ihmisen vastuulla, jolloin valvonnan arviointi on haastavaa tilintarkastajalle. Isommissa yhtiöissä arviointi on helpompaa ja silloin varmistetaan, että yhtiön taloudellinen informaatio on luotettavaa. Kun yhtiön taloudellinen raportointi on luotettavaa, on myös sisäinen valvonta kunnossa ja ei pitäisi olla mahdollista tapahtua talousrikoksia. Eli tarkoitus ei ole varmistaa sisäisen valvonnan toimivuutta talousrikosten kannalta vaan talousrikosten torjunta on seurausta luotettavasta taloudellisesta raportoinnista.

5.3 Raportointi ja ilmoitusvelvollisuus

Haastateltavilta tilintarkastajilta kysyttiin, miten laajasti heidän mielestään tilintarkastuskertomuksessa pitäisi ottaa kantaa siihen, sisältääkö yhtiön tilinpäätös talousrikoksiin viittaavia seikkoja ja kaikki haastateltavat olivat samaa mieltä, ettei siinä pidä ottaa ollenkaan kantaa asiasta. Tilintarkastaja A perusteli, että talousrikokset eivät ole tilintarkastuskertomukseen kuuluva asia tai edes tilintarkastajan asia. Jos tilintarkastaja havaitsee epäilyksen, pitää hänen ilmoittaa asiasta johdolle tai hallitukselle ja joissakin tapauksissa poliisille, mutta ensisijaisesti epäilyjä ei nosteta kertomukseen. Hän myös tarkensi, että kertomuksessa ei voida kertoa epäilystä, sillä ensin viranomaisten pitää suorittaa tutkinta ja ottaa selvää onko epäily totta. Tilintarkastaja tekisi vakavan virheen raportoidessaan pelkästä epäilystä, jota ei ole varmistettu.

Haastateltava C perusteli, että nykyinen tilintarkastuskertomus on laadittu niin, ettei talousrikosten tyyppisiä asioita käsitellä siinä ja lisäksi nykyinen tilintarkastuslaki korostaa tilintarkastajan olevan enemmänkin ilmoituksen antaja ja poliisilla sekä verottajalla on velvollisuus tutkia mahdollista tapausta. Jos tilintarkastuksessa havaitaan esimerkiksi, että yhtiön varoja on jaettu vahingossa osakeyhtiölain vastaisesti tai jostakin tarkastuserästä ei jostain syystä saada riittävästi evidenssiä, voidaan tällaisesta ilmoittaa huomautuksena tai mukautettuna kertomuksena, mutta varsinaisiin talousrikosasioihin ei tilintarkastuskertomuksessa oteta kantaa. Vastaavasti haastateltava D perusteli, että väärinkäytöksistä raportoidaan ensisijaisesti johdolle tilintarkastuspöytäkirjalla. Vain jos tilanne on

erittäin räikeä tai vaikuttaa tilinpäätöksen oikeellisuuteen niin se nousee kertomukseen, mutta tällöinkään ei puhuta talousrikoksesta vaan asia ilmaistaan eri tavalla tai väärinkäytöksen kautta. Hän kertoi esimerkin erään ravintolan tilintarkastuksesta, jossa ei pystytty hankkimaan riittävästi evidenssiä myynnin täydellisyydestä, minkä seurauksena tilintarkastuskertomus jätettiin avoimeksi myyntien osalta ja lisäksi hallinnontarkastuksessa annettiin huomautus, että myyntien osalta yhtiön johdon huolellisuus ei täyty. Kyseisen ravintolan tilintarkastuskertomuksessa ei mainittu talousrikosta, mutta kertomuksen lukijan pitäisi itse ymmärtää, että yhtiössä ei ole kaikki kunnossa, jos myynnin täydellisyys on jäänyt avoimeksi. Lisäksi verottajan pitäisi ymmärtää, että tällaisen tilintarkastuskertomuksen takia yhtiöön kannattaisi tehdä verotarkastus.

Haastateltavilta kysyttiin, miten tilintarkastajan pitäisi toimia havaitessaan epäillyn mahdollisesta talousrikoksesta. Haastateltava A kertoi, että havainnoista raportoidaan yhtiön johdolle, eli hallitukselle, ja koska kyseessä on arkaluonteiset ja salaiset asiat, ei niistä aina raportoida ollenkaan millekään raportille. Tilintarkastaja B toi esille, että kun tilintarkastaja havaitsee jotakin normaalista poikkeavaa, pitää hänen ennen raportointia miettiä salassapitovelvollisuuttaan sekä lain velvoitteita raportoida. Yleinen käytäntö on, että havainnoista raportoidaan ensisijaisesti johdolle ja hallintoelimille, mutta esimerkiksi rahanpesu on poikkeustapaus, jolloin tilintarkastajan on heti tehtävä viranomaisilmoitus ja hän ei saa kertoa ilmoituksestaan yhtiön johdolle. Tilintarkastaja C kertoi, että heidän yhtiössään on selkeä kaava, miten tällaisessa tapauksessa toimitaan. Ensin havainnon tehnyt henkilö juttelee toimeksiannon johtajan kanssa ja sen jälkeen yhtiön kyseisiin tapauksiin erikoistuneen henkilön kanssa. Kyseisellä henkilöllä on kokemusta väärinkäytöksistä sekä talousrikoksista ja näin ollen hän tietää, miten toimia tällaisissa tilanteissa. Tapaus menee poliisille kyseisen henkilön kautta, jos hän katsoo sen tarpeelliseksi. Näin ollen tilintarkastaja tekee havainnon ja vie asian eteenpäin, mutta siihen loppuu tilintarkastajan rooli epäilyksen kohdalla.

Tilintarkastaja D kertoi, että mikäli tilintarkastaja törmää epäilykseen väärinkäytöksestä tai talousrikoksesta, otetaan tarkastukseen mukaan aina toinen tarkastaja ja näin ollen selvitetään yhdessä, mistä on kyse, miten asia nostetaan tilintarkastuksen raportointiin ja miten asiasta kommunikoidaan ja kenelle. Lisäksi mietitään erilaisia näkökulmia asiaan ja mille tasolle asiasta raportoidaan. Käytännössä aina vastuu on päätarkastajalla, mutta apulainen auttaa häntä tekemään päätöksiä. Tapausta raportoidessa erittäin harvoin esille nousee rikoksen mahdollisuus vaan tilintarkastuksen kautta raportoidaan tilinpäätöksen oikeellisuudesta ja säännösten noudattamisesta, mutta lukijan on raportista itse ymmärrettävä, onko kyseessä rikoksen tunnusmerkit. Lisäksi kyseinen tilintarkastaja muistutti, että tilintarkastajalla ei ole velvollisuutta raportoida pk-yritystä koskevista tapauksista muuten, paitsi rahanpesutapauksissa. Muissa tapauksissa tilintarkastaja raportoi kertomuksen kautta ja kertomuksen pitäisi herättää huomiota viranomaisissa. Yleisen edun kannalta merkittäviä yhtiöitä, eli PIE-yhtiöitä, koskee tilintarkastusasetus, johon sisältyy

ilmoitusvelvollisuus. Jos tilintarkastajat havaitsevat PIE-yhtiön kohdalla epäilyksen rikoksesta, tilintarkastaja raportoi asiasta viivytyksettä yhtiön hallitukselle tai sen tilintarkastusvaliokunnalle. Näin ollen tilintarkastaja kertoo, mitä on havaittu ja tilintarkastusvaliokunnalta kysytään mielipidettä asiaan ja selitystä tapaukselle. Lisäksi käydään läpi, miten asian kanssa edetään, eli johtaako tapaus johonkin toimenpiteisiin ja mitä yhtiö tekee asian eteen. Mikäli yhtiö ei reagoi asiaan mitenkään, on tilintarkastajan raportoitava havainnosta viranomaisille.

Haastateltavilla tilintarkastajilla oli mielipide-eroja liittyen talousrikosten ilmiantamiseen. Kolme neljästä, eli tilintarkastajat A, B ja C kertoivat, että jos tilintarkastaja havaitsee jotain, on se tuotava ilmi. Haastateltava B perusteli, että talousrikokset ovat yhteiskunnallisen intressin alaisia ja tilintarkastajilla on tärkeä rooli edistää yhteiskunnan etua. Haastateltava C vertasi tilintarkastajaa lääkäriin, eli vastaavasti kuin lääkäriellä on velvollisuus ilmoittaa lapsen pahoinpitelystä, niin tilintarkastajalla on velvollisuus ilmoittaa rikosepäilyistä. Neljäs haastateltavista, tilintarkastaja D, vastusti vahvasti näkemystä tilintarkastajasta ilmiantajana. Hänen perusteli, että tilintarkastaja ei ole ilmiantaja vaan raportoi tilintarkastuskertomuksella ja lukijan pitää siitä tehdä omat johtopäätöksensä. Eli patentti- ja rekisterihallituksen täytyy ymmärtää tilintarkastuskertomuksesta, että yhtiössä ei ole kaikki kunnossa ja tehdä ilmoitus viranomaisille.

Tilintarkastajilta kysyttiin myös, pitääkö tilintarkastajan heidän mielestään raportoida kaikenlaisista talousrikosepäilyistä, myös esimerkiksi aivan pienistä. Kaksi neljästä haastateltavasta oli sitä mieltä, että kaikista epäilyistä on raportoitava koosta riippumatta. Haastateltava A perusteli, että periaate määrää, että kaikesta on raportoiva ja lisäksi tapaus voi muuttua isommaksi ja siksi myös pienistä on raportoitava. Väärinkäytös on aina väärinkäytös tasostaan riippumatta. Vastaavasti myös B perusteli, että pienistäkin pitää ilmoittaa, sillä pienestä voi kehittyä suuri tapaus. Tilintarkastaja voi huomata pienen tapauksen, mutta se voi osoittautua jäävuoren huipuksi ja näin ollen tapausta tutkittaessa voidaan löytää paljon muutakin. Kuitenkin ennen kuin havainnosta ilmoitetaan tai raportoidaan, pitää havainnolle tehdä lisäselvitystä ja hakea tukea, jotta ei synny väärinymmärrystä turhan ilmoituksen myötä.

Kaksi muuta tilintarkastajaa eivät olleet yhtä vahvasti sitä mieltä, että jopa pienistä tapauksista pitäisi raportoida ja ilmoittaa. Tilintarkastaja C kertoi, että vastaan on tullut tapauksia, joissa pienissä yhtiöissä on mennyt sekaisin yhtiön rahat sekä omistajan rahat. Kyse on niin pienistä tapauksista, ettei kyse ole selkeästi rikoksesta. Lisäksi kun kyse on yrittäjistä yksityisessä osakeyhtiössä, niin yhtiön rahat ovat lähtöisin yrittäjän omista rahoista. Rahojen sekoittumisesta huomautetaan yhtiölle, mutta kyse on enemmän verottajan asiasta ja tapaus jäisi varmasti kiinni verotarkastuksessa. Haastateltava D:n mukaan tilintarkastuskertomukseen nousee vain olennaiset asiat ja asiat, joilla on olennainen vaikutus. Olennaisuus syntyy usein numeroiden kautta, mutta se voi syntyä myös asioiden kautta. Esimerkiksi ongelmatilanteiden kumuloituminen alentaa raportointikykyä.

Haastatteluissa pohdittiin myös tilintarkastajan salassapitovelvollisuutta ja sen riskeeraamista talousrikoksia paljastamalla. Vain yksi haastateltavista, tilintarkastaja A, oli sitä mieltä, että tilintarkastajan salassapitovelvollisuus saattaa vaarantua, jos hän raportoi tapauksista ulospäin. Kuitenkin hänen mukaansa tilintarkastaja keskustelee ensin tapauksesta yhtiön johdon sekä asiaan perehtyneiden ammattilaisten kanssa, eikä tilintarkastaja voi vain itse päättää ilmoittaa asiasta poliisille. Jos tilintarkastajalle tulee vastaan tapaus, jossa hänen pitäisi tehdä asiakkaastaan ilmoitus, pitäisi hänen ensin tutustua tarkemmin salassapitovelvollisuuden sääntöihin. Muut kolme tilintarkastajaa vastasivat, että he eivät koe tilintarkastajan salassapitovelvollisuuden rikkoutuvan kyseisessä tapauksessa. Tilintarkastaja C perusteli, että tilintarkastaja huomaa vain epäilyn ja ilmoittaa asiasta, mutta poliisi tekee oman tutkinnan ja etsii itse tarvitsemansa tiedot ja näin ollen tilintarkastajan ei tarvitse paljastaa tietojaan. Haastateltava D perusteli, että koska ei ole olemassa ilmi-antokanavaa, niin salassapitovelvollisuus ei rikkoudu. Jos sellainen olisi, niin sitten rik- koutuisi. Tilintarkastaja B perusteli, että tilanteita pitää katsoa tapauskohtaisesti ja tilintarkastajan pitää miettiä miten toimii ja mitä laki vaati häneltä. Joissakin tapauksissa salassapitovelvollisuus voidaan murtaa, esimerkiksi rahanpesun kohdalla sekä, jos tuomioistuimien pyytää tietoja. Kyseinen tilintarkastaja linjasi lisäksi seuraavasti: ”Jos tuomioistuimien tarvitsee päätöksentekonsa tueksi tietoja, niin antamalla tiedot tilintarkastaja edistää oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä.”

5.4 Tilintarkastajan viranomaisyhteydet

Neljän haastateltavan tilintarkastajan näkemykset erosivat välillä myös suuresti toisistaan. Haastateltavilta kysyttiin, millaisissa tilanteissa tilintarkastajan pitäisi heidän mielestään raportoida talousrikosepäilyistä viranomaisille ja vastaukset erosivat toisistaan suuresti. Haastateltavan C mielestä kaikista tapauksista pitäisi raportoida viranomaisille. Hänen mukaansa heidän tilintarkastusyhtiöllään on juristi, jolle tapauksista ilmoitetaan ja tämä juristi päättää, mitkä tapaukset hän kokee aiheelliseksi ilmoittaa viranomaisille. Haastateltavan D vastaus oli päinvastainen, sillä hänestä ilmoitusvelvollisuus viranomaisille on vain rahanpesun ja PIE-yhtiöiden kohdalla ja missään muussa tapauksessa tilintarkastajan ei kuulu tehdä ilmoitusta viranomaisille. Kaksi muuta haastateltavaa vastasivat, että talousrikosepäilyistä raportointi viranomaisille on tapauskohtaista. Tilintarkastaja A:n mukaan esimerkiksi vakavan epäilyksen, kuten systemaattisen kuittikaupan tai järjestäytyneen rikollisuuden kohdalla täytyy ilmoittaa viranomaisille, mutta jos yksittäinen henkilö tehnyt väärinkäytöksen, niin silloin ei tarvitse ilmoittaa viranomaisille vaan yhtiö hoitaa asian sisäisesti. Haastateltava B:n mukaan rahanpesuepäilyjen kohdalla on aina ilmoitettava viranomaiselle. Jos tilintarkastajalla on erittäin haastava tilanne ja hän ei tiedä, pitäisikö hänen tehdä ilmoitus vai ei, niin hänen kannattaa pyytää apua yhtiönsä

oikeudelliselta neuvonantajalta ja käydä tämän kanssa tilanne läpi. Neuvonantajalla on salassapitovelvollisuus tilintarkastajaa kohtaan.

Vain yhdeltä haastateltavista, tilintarkastaja B:ltä, ovat viranomaiset pyytäneet salassa pidettävää tietoa asiakkaaseen liittyen. Häneltä materiaalit haettiin pakkokeinolomakkeen kautta, jolloin materiaalit oli pakko luovuttaa viranomaisille. Kolmelle muulle haastateltavalle ei ole tullut vastaavaa tilannetta vastaan. He kuitenkin kertoivat, että jos kyseinen tilanne tapahtuisi, pitäisi asiasta keskustella ensin tilintarkastusyhtiön sisällä ja pohtia, miten tilanteessa toimitaan. Haastateltava D myös kertoi, että varsinaisen tilintarkastuksen yhteydessä eivät viranomaiset ole pyytäneet tietoja, mutta hän tietää erään tapauksen, jossa tilintarkastusraportointi herätti viranomaisen kiinnostuksen ja tilintarkastettuun yhtiöön tehtiin talousrikostutkinta ja sen yhteydessä otettiin yhteyttä tilintarkastajaan ja pyydettiin materiaaleja. Lisäksi tilintarkastaja oli tuomioistuimessa kuultavana todistajana.

Haastateltavien A ja B mielestä poliisin ja tilintarkastajien välistä yhteistyötä voitaisiin lisätä talousrikollisuuden ehkäisemiseksi. Heidän mielestään olisi hyvä, jos koulutuksia ja yhteistyötä olisi enemmän ja näin ollen olisi mahdollista ymmärtää toisen osapuolen odotuksia työhön liittyen. Tilintarkastaja A:n mukaan yhteistyön kautta tilintarkastajat voisivat oppia paremmin, miten heidän kuuluu toimia kohdatessaan talousrikosepäilyyn sekä millaisia rikoksia tapahtuu ja miten rikoksia tehdään. Haastateltava A kommentoi aihetta seuraavasti: ”Talousrikosepäilyt ovat niin salaisia, ettei niistä keskustella talon sisällä tai kollegoiden kanssa, joten yhteistyön kautta voitaisiin oppia muiden kokemuk-sista.” Näiden kahden haastateltavan mielestä vastaavalla tavalla myös verottajan ja tilintarkastajien yhteistyötä voitaisiin lisätä. Kuitenkaan heillä ei ole ollut koulutuksia tai yhteistyötä poliisin tai verottajan kanssa. Haastateltava B tarkeni, että tilintarkastajien ja viranomaisten välisillä koulutuksilla pystyttäisiin jakamaan tietämystä sekä luomaan keskusteluyhteyden heidän välille. Näin ollen tilintarkastajat ymmärtäisivät paremmin, mitä viranomaiset tekevät sekä millaisia odotuksia heillä on tilintarkastukselle ja vastaavasti viranomaiset ymmärtäisivät, millaisia asioita tilintarkastajat tarkastavat ja mistä näkökulmasta tarkastusta tehdään. Näiden molempien tilintarkastajien mielestä yhteistyö ja koulutukset edesauttaisivat molempia osapuolia työssään.

Kaksi muuta haastateltavaa eivät koe tarpeelliseksi poliisin ja tilintarkastajien välisen yhteistyön lisäämistä. Tilintarkastaja C kertoi, että poliisilta voi tulla avunantopyyntöjä ja sitä kautta tehdään yhteistyötä, mutta niin ei hänen kohdallaan ole koskaan vielä tapahtunut. Haastateltava D myönsi, että tilintarkastajia voitaisiin kouluttaa talousrikoksiin liittyen, jotta tilintarkastajat tietäisivät paremmin millaisia rikoksia voi tulla vastaan ja miten niitä arvioidaan, mutta hänen mielestään erityisesti viranomaisten keskinäistä yhteistyötä pitäisi parantaa. Esimerkiksi kun tilintarkastuskertomus raportoidaan patentti- ja rekisterihallitukselle ja kertomuksessa on maininta yhtiön puutteista, niin viranomaisten kesken pitäisi mennä PRH:lta ilmoitus verottajalle tai poliisille, että kyseistä yritystä pitäisi tar-

kastaa lisää. Eli tilintarkastaja D ei koe tarpeelliseksi lisätä tilintarkastajan ja poliisin yhteistyötä, mutta viranomaisten keskinäistä kommunikointia puolestaan pitäisi lisätä. Vastaavasti näiden kahden tilintarkastajien mielestä myöskään tilintarkastajien ja verottajan yhteistyön lisääminen ei olisi tarpeellista. Tilintarkastaja C kuitenkin kokee, että yhteistyö verottajan ja pienten asiakkaiden kirjapitotoimistojen välillä olisi hyödyllistä, sillä juurikin pienissä yhtiöissä on eniten talousrikoksia ja harmaata taloutta.

5.5 Uuden rahanpesulain vaikutukset tilintarkastajan työhön

Vuonna 2017 astui voimaan lakimuutos rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämiseen liittyen. Varsinaisesti lakimuutos vaikuttaa kuitenkin vasta 2019 vuoden alusta alkaen tilikauteen. Tilintarkastajien mukaan lakimuutoksella ei vielä ole ollut suuria vaikutuksia tilintarkastajan työhön, mutta varsinkin asiakkaiden tunnistaminen on vahvistunut ja lähestymistapa on muuttunut riskiperusteiseksi. Tilintarkastaja A:n mukaan lakimuutos ei vaikuta suoraan itse tilintarkastusprosessiin, mutta nyt alussa se vaikuttaa suunnitteluvaiheeseen ja eniten vaikutuksia on uusien asiakkaiden kohdalla. Tilintarkastaja C kertoi, että lakimuutoksen myötä asiakkaan sisäiset riskiprosessit on päivitetty ja yhtiökohtaiset analyysit on parannettu ja tarkennettu vastaamaan lakimuutosta. Kuitenkaan lakimuutos ei ole tuonut uusia tarkastustoimenpiteitä, joita tehtäisiin varta vasten lakimuutoksesta johtuen.

Tilintarkastaja A:n mukaan lakimuutos vaikuttaa tilintarkastuksen ympärillä tapahtuviin asioihin ja suurin muutos tässä vaiheessa on asiakkaan tunnistamisen vahvistuminen. Aikaisemminkin on ollut asiakkaan tunnistamisvelvollisuus, mutta sen vaatimustaso on kasvanut suuresti. Tiettyjä asiakkaita tutkitaan enemmän kuin toisia asiakkaita. Tilintarkastajan täytyy selvittää asiakkaan organisaatorakenteita ja tunnistaa, kuka yhtiön omistaa ja jos yhtiön omistaa toinen yhtiö, niin kuka omistaa tämän yhtiön. Tällä hetkellä tehdään tunnistuksia ja kerätään tietoa ensi tilikautta varten. Tilintarkastaja B:n mukaan jokaisen asiakkaan kohdalla pitää tunnistaa asiakas ja päättää tehdäänkö yksinkertaistettu vai tehostettu tunnistusmenettely. Haastateltava D:n mukaan erityisen tärkeää on tunnistaa yhtiön poliittisesti merkittävät toimijat, eli PEP-henkilöt. Näiden tunnistaminen saattaa olla helppoa jopa isoissa yhtiöissä, mutta julkishallinnon tilintarkastuksessa se on haasteellista. Poliittisesti merkittäväksi henkilöksi lasketaan sekä henkilö itse että hänen lähipiirinsä ja koska Suomen markkinat ja piirit ovat niin pienet, että tällaisia henkilöitä on todella paljon. Tästä johtuen lakiuudistus tuo uuden ulottuvuuden ja merkityksen erityisesti julkishallinnon tilintarkastukseen.

Haastateltava tilintarkastaja A kertoi, että lakimuutoksella on eniten vaikutusta nyt aluksi tunnistamisen vuoksi, mutta myös jatkossa tunnistamiset on aina tehtävä uusien

asiakkaiden kohdalla. Lisäksi haastateltava B uskoi, että uusi rahanpesulaki saattaa jäykistää ja hankaloittaa liiketoimintaa entisestään ja siksi on mahdollista, että myöhemmin tehdään joitakin helpotuksia lakimuutokseen. Haastateltava C ei uskonut, että lakiuudistus tulisi suuresti vaikuttamaan tilintarkastajan työhön tulevaisuudessa. Neljäs haastateltava, D, uskoo, että lakiuudistuksen myötä eri toimijoiden kynnys tehdä rahanpesuilmoitus on laskenut. Ilmoituksia tehdään paljon, vaikka niistä ei puhuta yleisesti. Kuitenkin hänen mukaansa tilintarkastajan on edelleen haastavaa havaita rahanpesua ja siksi muiden toimijoiden pitäisi olla paremmin tietoisia rahanpesusta. Kyseinen tilintarkastaja kertoi esimerkkinä tilintarkastuskohteen, kuten autokaupan tai venekaupan tai muun vastaavan yhtiön, jossa liikkuu paljon isoja käteissummia ja miten kyseisen tyyppisessä yhtiössä sekä tilintarkastajan että työntekijöiden pitäisi olla tarkkana rahanpesuun liittyen. Esimerkiksi autoliikkeellä voi olla yksi tietty ostaja, joka aina ostaa isoilla summilla, mutta tilintarkastajan on hankala havaita tällaista toimintaa, sillä kyseisen tyyppinen yhtiö usein tilintarkastetaan yhdessä päivässä ja aika ei riitä siihen, että asioissa mentäisiin todella syvälle, varsinkaan kun tilintarkastuksen ensisijainen valvonnankohde ei ole rahanpesu. Tällaisessa tapauksessa liike voi havaita epäilyttävän asiakkaan ja tehdä rahanpesuepäilyilmoitukset.

Tilintarkastajilta kysyttiin, miten he suhtautuvat lakimuutokseen, eli pitävätkö he sitä positiivisena vai negatiivisena asiana. Kaksi haastateltavista suhtautui lakimuutokseen neutraalisti ja sillä ei heidän mukaansa ole suurta roolia. Toinen heistä, tilintarkastaja A, kertoi seuraavasti: ”Tällä hetkellä lakimuutos tuntuu hieman negatiiviselta, sillä itse joutuu tekemään ylimääräistä työtä tunnistaessaan kaikki asiakkaansa, mutta toisaalta lakimuutos on hyvä asia ja on tärkeää todella tunnistaa asiakkaat ja tietää keitä he ovat.” Toinen neutraalisti asian kokeva tilintarkastaja oli haastateltava D, joka kertoi, että hänestä tilintarkastajalla on mahdollisuuksia havaita rahanpesua, mutta silti havaitseminen on harvinaista. Hänen mielestään lakimuutoksen pitäisi ennemminkin madaltaa erilaisten toimijoiden kynnystä raportoida rahanpesuepäilyistä. Kaksi muuta haastateltavaa pitävät lakimuutosta positiivisena asiana. Tilintarkastaja B perusteli, että tilintarkastajan on syytä tuntea asiakkaansa ja tietää kenen kanssa toimii ja lisäksi lain myötä pystytään tekemään riskiperusteisia arvioita asiakkaista ja näin ollen kohdentamaan tehostettua tunnistusmenettelyä, jos niin on tarpeen. Näin ollen kokonaiskuvassa tarkastellen voidaan ajatella, että lakimuutos myös ehkäisee talousrikoksia. Myös neljäs tilintarkastaja, eli haastateltava C, pitää positiivisena asiana, että lakeja päivitetään vastaamaan nykytilaa ja -tarpeita ja hän ei koe, että kyseinen lakimuutos olisi ollut muutos huonompaan suuntaan. Kuitenkin kaikki haastateltavat kertoivat, että monet asiakkaat suhtautuvat lakimuutokseen ja sen aiheuttamaan tunnistamismenettelyyn negatiivisesti. Asiakkaat eivät koe mieluisaksi henkilöllisyytensä todistelua, sosiaalisten edunsaajien ilmoittamista tai poliittisesti merkittävien toimijoiden ilmoittamista. Myös tilintarkastajat kokevat hieman koomiseksi pyytää passikopioita jo tutuilta asiakailta, mutta toisaalta tunnistamiselle on perusteet ja

asiakkaatkin ovat ymmärtäneet, että niin on pakko toimia. Lisäksi tilintarkastaja C kertoi, että talousrikoksia tehdään usein lähipiirin kanssa, joten myös heidän tunnistamisensa on tärkeää.

5.6 Muut esille nousseet näkökulmat

Haastatteluissa nousi esille, että talousrikokset ovat laaja käsite ja sillä voidaan tarkoittaa eri asioita. Tästä johtuen olisi hyvä pitää erillään väärinkäytökset ja talousrikokset, sillä väärinkäytös ei automaattisesti ole talousrikos ja usein talousrikos on liian vahva käsite puhuttaessa väärinkäytöksistä. Tilintarkastaja D kertoi seuraavasti: ”Väärinkäytöksestä on pitkä matka talousrikostuomioon. Tilintarkastaja voi havaita väärinkäytöksen ja ilmoittaa epäilyistä, mutta sen jälkeen tapaus ei kuulu enää millään tavalla tilintarkastajalle. Lisäksi tilintarkastajan päätehtävä ei ole talousrikosten etsintä, joten voidaan pohtia, mikä on ajallinen mahdollisuus etsiä talousrikoksia tai mikä on tilintarkastajien tietotaitotaso rikosten arviointiin.” Kahdella haastateltavista on myös juridinen koulutus ja he toivat esille rikosoikeuden haastavuuden. Toinen heistä, eli tilintarkastaja D, halusi painottaa, miten haastavaa rikosoikeus on ja näin ollen sen osaamista ei voida velvoittaa tilintarkastajalta.

Kolme haastateltavista nosti esille myös kirjanpitäjän roolin. Tilintarkastaja C esitti, että tilintarkastajan näkyvyys yhtiöön on rajallinen, mutta kirjanpitäjä on paremmin perillä yhtiön luvuista ja näin ollen näkee paljon enemmän. Näin ollen voitaisiin ajatella, että kirjanpitäjän on helpompi havaita väärinkäytöksiä ja talousrikoksia. Toisella haastateltavalla oli aivan erilainen näkökulma, sillä haastateltava A hän kertoi, että pätevä kirjanpitäjä pystyy halutessaan muokkaamaan ja manipuloimaan kirjanpitoa ja tilintarkastajan on haastava havaita sitä. Lisäksi hän nosti esille näkökulman, että asiakas voi koska tahansa muuttua, esimerkiksi aiemmin luotettava asiakas voi yhtäkkiä muuttua epärehelliseksi ja tästäkin johtuen väärinkäytöksiä on haastavaa havaita. Tilintarkastaja B myös mainitsi, että olemassa on monenlaisia kirjanpitotoimistoja ja kaikki eivät ole yhtä tarkkoja ja välitä siitä, millaisia kirjauksia tehdään.

Tilintarkastaja C nosti esille ajankohtaisen aiheen, sillä lähiaikoina on paljon puhuttu tilintarkastusrajojen nostamisesta, jolloin yhä useammat pienet yhtiöt välttäisivät tilintarkastuksen. Kuitenkin pienissä yhtiöissä esiintyy eniten väärinkäytöksiä ja talousrikoksia. Jos rajoja nostettaisiin ja tulisi enemmän yhtiöitä, joita ei tilintarkastettaisi lainkaan, niin poliisille ja verottajalle siirtyisi entistä enemmän vastuuta tarkastamattomien yhtiöiden valvonnasta.

Usein väärinkäytökset peitellään hyvin, mikä vaikeuttaa niiden havaitsemista. Sen lisäksi, että tilintarkastuksessa havaitaan väärinkäytöksiä, niin myös yhtiö itse voi niitä ha-

vaita. Haastateltava D:n mukaan monet yhtiöt esimerkiksi seuraavat katteiden tai tunnuslukujen muutoksia ja suurten muutosten takaa saattaa löytyä väärinkäytöksiä. Tilintarkastaja A kertoi, että välillä myös työntekijät ilmiantavat työkavereitaan. Varsinkin ulkolaisissa tytäryhtiöissä ovat työntekijät tuoneet ilmi jo tapahtuneita väärinkäytöksiä. Tilintarkastajalle B on tullut vastaan tilanne, jossa asiakas on itse ottanut yhteyttä tilintarkastajaan havaittuaan petoksen organisaatiossaan. Monesti tällaiset tapaukset liittyvät sisäpiirin ja lähipiirin ongelmiin. Jos asiakasyhtiössä havaitaan väärinkäytöksiä, niin monesti yhtiöt haluavat, että tilintarkastusyhtiö selvittää, kuinka laajasta väärinkäytöksestä on kyse sekä kuinka kauan se on jatkunut. Tällaisissa tapauksissa asiakasyhtiöt voivat ostaa tilintarkastusyhtiöltä lisäpalveluna väärinkäytösselvityksen.

6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkielman tavoitteena oli selvittää, millaiset mahdollisuudet tilintarkastajilla on havaita talousrikoksia, miten tilintarkastusprosessissa huomioidaan mahdolliset talousrikokset sekä, miten tilintarkastajien tulisi toimia havaitessaan epäilyn mahdollisesta talousrikoksesta. Lisäksi pyrittiin selvittämään, miten 2017 voimaan astunut lakiuudistus rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä on vaikuttanut ja vaikuttaa jatkossa tilintarkastajan työhön. Tutkimusongelmia lähestyttiin sekä teorian että tilintarkastajien käytännönkokemusten kautta. Kirjallisuuden, aiempien tutkimusten sekä lakien ja standardien avulla selvitettiin, miten tilintarkastajien tulisi toimia talousrikoksien kohdalla. Haastattelujen avulla puolestaan selvitettiin, miten tilintarkastajat todellisuudessa toimivat talousrikosten selvittämiseksi sekä millaisia kokemuksia heillä on talousrikoksista.

Tutkielma sisältää kolme pääkappaletta, joista ensimmäisessä käsiteltiin väärinkäytösten ja talousrikosten muotoja sekä merkitystä. Toinen pääkappale keskittyi tilintarkastajan ammattisäädöksiin sekä tilintarkastusprosessiin. Kolmannessa pääkappaleessa tutustuttiin tilintarkastajien vastuuseen liittyen talousrikosten havainnointiin sekä paljastamiseen. Lisäksi käytiin läpi uuden rahanpesulain vaikutuksia tilintarkastukseen. Teoriakappaleiden lisäksi tutkielmassa on empiriaosuus, jossa käytiin läpi tilintarkastajien haastatteluiden tulokset, eli tutkittiin millaisia kokemuksia ja näkemyksiä tilintarkastajilla on talousrikoksista todellisuudessa.

Tässä tutkielmassa kävi ilmi, että talousrikoksia tehdään suhteellisen vähän, mutta niillä on yhteiskunnallisesti suuri vaikutus. Tutkielmassa talousrikollisuudella tarkoitetaan organisaatorikollisuutta, jossa rikoksia tehdään organisaation sisällä ja tavoitteena on taloudellinen hyöty. Talousrikollisuuden lisäksi yhtiöissä esiintyy väärinkäytöksiä. Kaikki talousrikokset ovatkin myös väärinkäytöksiä, mutta kuitenkin väärinkäytökset eivät aina välttämättä ole laissa rangaistavaa toimintaa, eli rikollisuutta.

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä selvittää tilintarkastajan mahdollisuuksia havaita talousrikoksia. Tutkielmassa havaittiin, että tilintarkastajien on mahdollista havaita talousrikoksia ja väärinkäytöksiä. Tilintarkastusprosessi on luonteeltaan laaja sekä kattava ja erityisesti tilintarkastusstandardi 240 vaatii tilintarkastajaa tutkimaan yhtiön väärinkäytösmahdollisuuksia (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 312). Kuitenkin haastateltavat tilintarkastajat kertoivat, että vaikka väärinkäytösmahdollisuudet tutkitaan tilintarkastusprosessissa, niin tilintarkastajan tehtäviin ei kuulu määrittää, onko oikeasti kyseessä talousrikos. Tilintarkastaja voi ilmoittaa epäilystä viranomaisille, mutta tilintarkastajan tehtävään ei kuulu selvittää, onko kyse todellisesta rikoksesta.

Voidaankin todeta, että tilintarkastajien tehtäviin ei varsinaisesti kuulu talousrikosten valvonta tai etsiminen, vaan tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajien toimenkuvaan kuuluu kirjanpidon, tilinpäätöksen sekä hallinnon tarkastus. Tutkimuksessa kuitenkin havaittiin, että monesti ulkopuoliset tahot ja sidosryhmät olettavat tilintarkastajien valvovan

myös väärinkäytöksiä sekä talousrikoksia. Korkeamäen (2017, 8) mukaan tilintarkastusta pidetään koko yhteiskunnan etuna, koska sen kautta lisätään yhtiöiden luotettavuutta ja se edistää rehellistä vaihdantaa. Tilintarkastajien kyvyistä havaita talousrikoksia on erilaisia näkökulmia sekä puolesta että vastaan, mutta tässä tutkimuksessa kävi ilmi, että tilintarkastuksen avulla pystytään ehkäisemään sekä havaitsemaan talousrikoksia. Tilintarkastaja ei kuitenkaan ole aktiivinen toimija talousrikosten selvittämisessä, vaan niiden estäminen ja havaitseminen ovat tilintarkastuksen sivutuotteita. Tilintarkastajien käytännökokemuksen mukaan tilintarkastuksen avulla pystytään erityisesti ennaltaehkäisemään talousrikoksia, mutta lisäksi myös tuomaan ilmi jo tapahtuneita väärinkäytöksiä ja talousrikoksia. Ennaltaehkäisy on mahdollista, koska tilintarkastus toimii pelotteena sekä lisäksi tilintarkastajien neuvoessa johtoa voidaan sitä kautta estää tulevat väärinkäytökset ja talousrikokset. Tilintarkastajat pystyvät myös tuomaan esille jo tapahtuneita väärinkäytöksiä ja sen myötä myös talousrikoksia, sillä tilintarkastuksessa käydään yhtiön asioita läpi laajasti ja lisäksi pyydetään yhtiön ulkopuolelta vahvistuksia. Kuitenkin tilintarkastajan mahdollisuus havaita talousrikoksia riippuu tilintarkastajan ammattitaidosta, kokemuksesta, asiakkaan koosta ja resurssien käyttömahdollisuudesta kyseisen asiakkaan kohdalla. Tutkimuksessa nousi esille, että eniten talousrikoksia esiintyy pienissä yhtiöissä, mutta samanaikaisesti pieniin yhtiöihin ei ole mahdollista syventyä yhtä laajasti kuin isompiin yhtiöihin, jolloin tilintarkastajilta voi hyvin jäädä talousrikos huomaamatta.

Talousrikollisuus on tyypiltään piilorikollisuutta ja on tavanomaista, että se naamioidaan lailliseksi toiminnaksi, minkä vuoksi sen havaitseminen on erittäin vaikeaa (Laitinen & Alvesalo 1994, 12, 17–18). Haastatteluissa kävi ilmi, että tilintarkastajan on erittäin tärkeää tuntea asiakkaansa ja sen toiminnot tarkasti, jotta hänen on mahdollista havaita poikkeavuuksia. Kaikki haastateltavat tilintarkastajat ovat kohdanneet väärinkäytöksiä, mutta talousrikollisuutta he ovat havainneet huomattavasti harvemmin tai eivät ollenkaan. Tämä todennäköisesti johtuu juuri siitä, että talousrikollisuus on usein piilorikollisuutta. Lisäksi haasteita talousrikosten havainnointiin tuovat ajanpuute sekä suuri materiaalmäärä, joka aiheuttaa sen, ettei kaikkea materiaalia tarkasteta, sillä talousrikosten etsiminen ei ole tilintarkastuksen päätarkoitus.

Toinen tutkimuskysymyksen ensimmäisessä osassa tavoitteena oli selvittää, miten mahdolliset talousrikokset huomioidaan tilintarkastusprosessissa. Tässä tutkimuksessa havaittiin, että hyvä tilintarkastustapa velvoittaa tilintarkastajaa huomioimaan väärinkäytösten mahdollisuus tilintarkastuksen suunnittelussa sekä toteutuksessa (Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2008, 27). Ensisijainen vastuu väärinkäytösten estämisestä ja havaitsemisesta on yhtiön johdolla ja tilintarkastajan tehtäviin kuuluu varmistaa, ettei tilinpäätöksessä kokonaisuutena ole olennaista virheellisyttä johtuen virheistä tai väärinkäytöksistä (Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2014, 312). Tilintarkastajien käytännökokemus tukee teoriaa ja heidän mukaansa suunnitteluvaiheessa tilintarkastaja

selvittää, onko kohdeorganisaatio altis väärinkäytöksille sekä hallitseeko se väärinkäytöksiin liittyvät riskit. Kyseisessä vaiheessa etsitään riskipaikkoja, joissa voisi tapahtua virhe tai väärinkäytös. Suunnitteluvaiheessa myös selvitetään johdon motiiveja ja mahdollisuuksia tehdä väärinkäytöksiä. Lisäksi tilintarkastajien kokemukset osoittivat, että vaikka suunnitteluvaiheessa mietitään riskejä ja väärinkäytösten mahdollisuudet ovat vahvasti läsnä, silti kuitenkin varsinaisia talousrikoksia ei kyseisessä vaiheessa mietitä. Tässä tutkimuksessa havaittiin, että tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa ei suoranaisesti keskitytä talousrikoksiin ja ne eivät ole ensisijainen suunnittelukohde.

Keskeinen osa suunnitteluvaihetta on arvioida kohdeorganisaation sisäisten kontrollijärjestelmien kyvyt havaita ja ehkäistä väärinkäytöksiä (Riistama 2000, 67). Tilintarkastajien kokemusten mukaan yhtiön sisäisten kontrollien toimiessa tilintarkastuksessa voidaan luottaa siihen, että yhtiön taloudellinen raportointi on luotettavaa ja yhtiössä ei pitäisi olla mahdollista tapahtua väärinkäytöksiä. Kuitenkin haastatteluissa kävi ilmi, että sisäisten kontrollijärjestelmien toimintaa ei arvioida nimenomaan talousrikosten vuoksi, vaan tarkoituksena on varmistaa laadukas raportointi, mutta laadukkaasta raportoinnista seuraa, ettei yhtiössä pitäisi tapahtua myöskään talousrikoksia. Vuotin (2008, 24–25) mukaan on olemassa tietynlaisia varoitusmerkkejä väärinkäytöksistä ja jo tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa pitäisi huomioida ne. Esimerkiksi maksuhäiriöt tai monimutkaiset ja epäselvät maksut ulkomaille voivat olla viitteitä yhtiössä tapahtuneista väärinkäytöksistä. Lisäksi omistajavaihdosten tai yhtiörakenteiden muutosten yhteydessä voi olla tapahtunut väärinkäytöksiä. Haastattelut vahvistivat, että tällaiset tilanteet pitäisi selvittää jo suunnitteluvaiheessa, jotta tarkastusta tehdessä osataan keskittyä niihin tarkemmin.

Tilintarkastajien kokemukset osoittavat, että talousrikosten huomiointi tilintarkastusprosessissa riippuu paljon myös kohdeorganisaatiosta ja sen menneisyydestä. Tietyillä aloilla tapahtuu enemmän talousrikoksia, joten sellaisilla aloilla toimivien kohdeorganisaatioiden kohdalla kiinnitetään enemmän huomiota väärinkäytösten ja talousrikosten riskeihin. Lisäksi, jos tiedetään, että yhtiössä on aikaisemmin tapahtunut väärinkäytöksiä tai jopa talousrikoksia, tarkastellaan asiakasta tavallista tarkemmin ja enemmän talousrikosnäkökulmasta, mitä normaalisti ei tehdä. Tilintarkastajien haastatteluissa nousi myös esille, että erityisesti hallinnon tarkastusta suunniteltaessa pitää huomioida asiakkaan toimiala ja sen erityispiirteet. Eri toimialoilla on erilaisia lainsäädöksiä sekä erilaisia riskejä ja tilintarkastuksen hallinnon tarkastuksen yhteydessä selvitetään, miten kohdeorganisaatiossa on toimittu säännösten ja riskien kohdalla ja voiko niihin liittyä väärinkäytöksiä. Myös Korkeamäen (2017, 91) mukaan juurikin hallinnontarkastuksen avulla valvotaan yhtiön lainmukaisuutta.

Toisen tutkimuskysymyksen toisessa osassa pyrittiin löytämään vastaus, miten tilintarkastajien pitäisi toimia havaitessaan epäilyn mahdollisesta talousrikoksesta. Tässä tutkielmassa selvisi, että jos tilintarkastajan havaitsee epäilyn väärinkäytöksestä tai talous-

rikoksesta, pitää hänen ensisijaisesti ilmoittaa asiasta kohdeorganisaation johdolle ja antaa yhtiölle mahdollisuus korjata ongelma sisäisesti. Jos yhtiö ei reagoi ongelmaan ja korjaa sitä sisäisesti, on tilintarkastajalla velvollisuus ilmoittaa asiasta yhtiön ulkopuoliselle taholle. (EK 289/2013.) Myös osa haastateltavista tilintarkastajista tukivat kyseistä näkökulmaa. Lisäksi haastatteluissa kävi ilmi, että tilanteet, joissa tilintarkastaja tekee ilmoituksen asiakkaastaan viranomaisille, voi aiheuttaa ristiriitaa tilintarkastajan salassapitovelvollisuuden kanssa ja yhtiöllä pitäisi olla ensin mahdollisuus selvittää ongelma sisäisesti. Haastateltavat tilintarkastajat toivat myös esille, että lähtökohtaisesti tilintarkastaja ei itse ota yhteyttä viranomaisiin ja tee ilmoitusta asiakkaastaan. Tilanteeseen on kaksi poikkeusta, joista ensimmäinen on, jos asiakasta epäillään rahanpesusta tai terrorismin rahoittamisesta. Toinen poikkeustilanne on, jos asiakas on finanssivalvonnan toimilupa-valvonnan alla ja tilintarkastuksessa havaitaan olennainen rikkomus toimilupaedellytyksissä, määräyksissä sekä säännöksissä tai päätöksestä, joka vaarantaa valvottavan toiminnan jatkumisen tai tilintarkastuksessa havaitaan jotain, joka johtaisi huomautukseen tilintarkastuskertomuksessa tai ei vakiomuotoiseen lausuntoon. Sekä kirjallisuudessa että haastatteluissa nousi esille, että rahanpesun tai terrorismin rahoittamisen estämisen kohdalla tilintarkastaja ei saa raportoida tai kertoa havainnostaan kohdeorganisaatolle, vaan hänen pitää tehdä ilmoitus viranomaisille salaa asiakkaaltaan.

Tilintarkastuksen ohjeistusten mukaan tilintarkastajalla on velvollisuus raportoida lainvastaisesta toiminnasta tilintarkastuskertomuksessa (Horsmanheimo & Steiner 2017, 332). Kuitenkin kaikkien haastateltavien tilintarkastajien mielestä tilintarkastuskertomuksessa ei pidä ollenkaan ottaa kantaa siihen sisältääkö yhtiön tilinpäätös talousrikoksiin viittaavia seikkoja. Heidän mukaansa kertomuksessa ei voida kertoa epäilystä, sillä ennen viranomaisen suorittamaa tutkimusta ei voida olla varmoja onko epäilyksessä oikeasti kyse rikoksesta. Jos tilintarkastuksen yhteydessä huomataan esimerkiksi viitteitä väärinkäytöksistä, joilla on suuret seuraamukset ja ne vaikuttavat tilinpäätöksen oikeellisuuteen, voidaan asia nostaa tilintarkastuskertomukseen, mutta tällöinkään ei mainita rikosepäilyä, vaan voidaan kertoa, ettei jostain tilintarkastuksen osiosta ole saatu tarpeeksi tilintarkastusevidenssiä tai voidaan antaa huomautus.

Tutkimustulokset osoittavat, että eri tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen raportointi- ja ilmoitustavat poikkeavat toisistaan. Osa haastateltavista tilintarkastajista kertoi, että jos tilintarkastuksessa havaitaan merkkejä talousrikoksesta, pohditaan tilintarkastusyhtiössä lakimiesten avustuksella, miten tilanteessa pitäisi toimia ja jos koetaan tarpeelliseksi tehdä ilmoitus viranomaiselle, niin rikostapauksiin erikoistuneet henkilöt tekevät ilmoituksen. Kyseiset haastateltavat olivat sitä mieltä, että jos merkkejä rikoksesta havaitaan, niin siitä on ilmoitettava viranomaiselle, sillä tilintarkastajan on edistettävä yhteiskunnan etua ja näin ollen hänellä on velvollisuus raportoida todellisista rikosepäilyistä. Toinen tilintarkastaja kertoi, että tilintarkastajalla ei ole velvollisuutta raportoida viran-

omaisille missään muussa tapauksessa kuin rahanpesun tai yleisen edun kannalta merkittävän yhtiön kohdalla. Hänen mukaansa tilintarkastajan ei pidä tehdä ilmoitusta, vaan epäilystä läpikäydään asiakkaan kanssa ja raportoidaan tilintarkastuskertomuksella puutteiden kautta ja näin ollen viranomaisten täytyy ymmärtää tilintarkastuskertomuksesta, että yhtiössä ei ole kaikki kunnossa. Hän vastusti vahvasti tilintarkastajaa ilmiantajana, sillä se ei ole hänestä tilintarkastajan velvollisuus.

Tässä tutkielmassa nousi myös esille, että tilintarkastusohjeistuksissa ei suoraan kerrota, miten tilintarkastajien tulisi toimia, jos he havaitsevat merkkejä talousrikoksista. Poikkeuksena ovat rahanpesu ja terrorismin rahoittamistapaukset sekä PIE-yhtiöihin kohdistuvat epäilyt, joihin on selkeät ohjeistukset. Tämän seurauksena tilintarkastajilla ja tilintarkastusyhteisöillä on erilaisia tapoja toimia. Menettelytapojen erojen yksi syy on todennäköisesti ilmiön harvinaisuus. Kuten tässäkin tutkielmassa on noussut ilmi, kokeineillakin tilintarkastajilla on vain yksittäisiä kokemuksia todellisista talousrikostapauksista. Toinen mahdollinen syy näkemuseroille on aiheen arkaluonteisuus. Koska tapaukset ovat salaisia ja arkaluonteisia, niin tilintarkastajat eivät normaali tilanteissa jaa kokemuksiaan tapauksista ja niiden menettelytavoista.

Kolmannen tutkimuskysymyksen avulla haluttiin selvittää, miten lakiuudistus rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä on vaikuttanut tähän mennessä sekä miten se vaikuttaa tulevaisuudessa tilintarkastajien työhön. Uusi rahanpesulaki toi entistä riskiperusteisemmän näkökulman tilintarkastukseen ja se velvoittaa tilintarkastajaa laatimaan riskiarvion asiakkaasta. Lakiuudistuksen myötä tilintarkastajalla on tunnistamisvelvollisuus asiakastaan kohtaan, eli tilintarkastajan on tunnistettava sekä yksilöitävä yhtiö. (Suomen tilintarkastajat, 2017.) Haastattelut osoittivat, että lakiuudistus ei vaikuta suoraan tilintarkastusprosessiin tai tuo uusia tarkastustoimenpiteitä, mutta se vaikuttaa tilintarkastuksen ympärillä tapahtuviin asioihin, sillä asiakkaan tunnistaminen on vahventunut ja lähestymistapa muuttunut enemmän riskiperusteiseksi. Jatkossa jokainen asiakas on tunnistettava ja tilintarkastajan on päätettävä, tehdäänkö yksinkertaistettu vai tehostettu tunnistusmenettely. Erityisesti PET-henkilöiden tunnistaminen on korostunut lakiuudistuksen myötä. Haastateltavat tilintarkastajat suhtautuivat lakimuutokseen joko neutraalisti tai hieman negatiivisesti. Lakiuudistuksesta on seurannut lisää töitä tilintarkastajille asiakkaiden tunnistusten vuoksi ja lisäksi uusille asiakkaille joudutaan tekemään entistä laajemmat tunnistustoimenpiteet. Muuten tilintarkastajat eivät kokeneet, että lakiuudistus tulisi suuremmin vaikuttamaan heidän työhönsä tunnistamisten lisäksi.

Haastateltavien tilintarkastajien vastauksissa keskenään oli hieman eroavaisuuksia ja ristiriitoja, vaikka oletettavaa olisi ollut, että vastaukset olisivat olleet yhdenmukaisempia. Tilintarkastuslaki, standardit ja ohjeet ovat kaikille samoja, joten voisi olettaa kaikkien suhtautuvan asioihin samasta näkökulmasta. Eroavaisuuksia oli erityisesti siinä, millaiset ovat tilintarkastajan mahdollisuudet sekä oikeudet ja velvollisuudet puuttua talousrikoksiin. Osittain tämä voi selittyä haastateltavien erilaisilla koulutustaustoilla. Kahdella

haastateltavista oli oikeustieteellinen koulutus, mikä kuului selvästi läpi heidän vastauksistaan. He toivat vastauksissaan esille myös juridisen näkökulman ja pohtivat kysymyksiä hieman erilaisesta näkökulmasta kuin perinteisen koulutuksen omaavat tilintarkastajat.

Kuten kaikkiin tutkielmiin, myös tähän tutkielmaan liittyi tiettyjä rajoitteita, jotka pitää huomioida tuloksia tarkastellessa. Koska tässä tutkimuksessa haastateltavia oli vain neljä, tutkimustulokset antavat pelkkiä viitteitä siitä, miten tilintarkastuksessa huomioidaan mahdolliset talousrikosriskit sekä miten tilintarkastajat toimivat havaitessaan epäilyn talousrikoksesta. Pienen otoskoon lisäksi myös talousrikollisuudelle tyypillinen piirre piilorikollisuus vaikeuttaa talousrikollisuuden tutkimista. Koska läheskään kaikki talousrikokset eivät ikinä tule ilmi, myös tilintarkastajien kokemuksia talousrikoksiin liittyen on haastavampi tutkia. Näin ollen useammilla tilintarkastajilla saattaisi olla enemmän kokemusta talousrikollisuudesta, jos talousrikollisuus ei olisi piilorikollisuutta.

Tämä tutkielma tarjoaa laajasti jatkotutkimusmahdollisuuksia. Tutkielmassa käytiin läpi, miten tilintarkastaja toimii havaitessaan talousrikoksen, mutta olisi mielenkiintoista myös tietää, miten tilintarkastajien havaitsemat talousrikokset ovat edenneet ja onko niistä aiheutunut tuomioita yhtiöille. Näin ollen tutkielman aihetta voisi laajentaa tutkimalla oikeustapauksia koskien tilintarkastajien havaitsemia talousrikoksia. Lisäksi tutkielmaa voitaisiin laajentaa vertailemalla eri maiden tapoja raportoida ja ilmoittaa talousrikosepäilyistä. Tässä tutkielmassa käytiin läpi Ruotsin ilmoitusvelvollisuutta, mutta lisäksi voitaisiin syventyä myös muiden maiden eroihin raportoida ja ilmoittaa talousrikosepäilyistä. Koska talousrikollisuudella on yhteiskunnallisesti merkittävä rooli, olisi myös mielenkiintoista tutkia, miten tilintarkastajien ja eri viranomaisten välistä yhteistyötä voitaisiin lisätä ja parantaa, niin ettei tilintarkastus menettäisi uskottavuuttaan, mutta samanaikaisesti yhä useammat talousrikokset jäisivät kiinni tilintarkastuksen avulla. Tässä tutkielmassa selvitettiin myös, miten rahanpesulakiuudistus on vaikuttanut tilintarkastajien työhön ja tutkimus osoitti, ettei kovin suuresti. Tästä syystä olisikin mielenkiintoista tutkia rahanpesulakiuudistuksen vaikutuksia uudestaan parin vuoden päästä, jolloin lakiuudistus olisi vaikuttanut pidempään ja tilintarkastajat pystyisivät paremmin kertomaan, onko sillä ollut vaikutuksia heidän työhönsä. Lisäksi silloin voitaisiin tilastollisesti tarkastella, onko rahanpesuilmoitusten määrä kasvanut lakiuudistuksen myötä.

LÄHTEET

- Aluehallintoviraston tiedote (2017) Uusi rahanpesulaki voimaan 3.7.2017, valvontarekisteri perusteilla. <[https://www.avi.fi/web/avi/-/uusi-rahampesulaki-voimaan-3-7-2017-valvontarekisteri-perusteilla-etela-suomi->](https://www.avi.fi/web/avi/-/uusi-rahampesulaki-voimaan-3-7-2017-valvontarekisteri-perusteilla-etela-suomi-), haettu 31.5.2018.
- Blummé, Nils (2008) *Osakeyhtiön tilintarkastus*. Talentum, Helsinki.
- Choi, Jong-Hag – Wong, T. J. (2007) Auditor's Governance Functions and Legal Environments: An International Investigation. *Contemporary Accounting Research* 2007, 13–46.
- EK 289/2013. Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi tilintarkastuslain muuttamisesta.
- Euroopan unionin virallinen lehti (2003) Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi/51/EY, <<http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0051&from=FI>>, haettu 1.3.2018.
- Flint, David (1988) *Philosophy and Principles of Auditing: An Introduction*. Macmillan Education Ltd, Basingstoke.
- Gottschalk, Petter (2014) Characteristics of financial crime investigation reports by fraud examiners. *Journal of investment compliance*, Vol. 15 (4), 57–66.
- Gottschalk, Petter (2010a) Categories of financial crime. *Journal of Financial Crime*, Vol. 17 (4), 441–458.
- Gottschalk, Petter (2010b) Theories of financial crime. *Journal of Financial Crime*, Vol. 17 (2), 210–222.
- Gottschalk, Peter – Solli-Sæther, Hans (2011) Financial crime in business organizations: an empirical study. *Journal of Financial Crime*, Vol. 18 (1), 76–92.
- Grönfors, Martti (1985) *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. WSOY, Juva.
- Hartlin, Hanna (2009) Talousrikokset ja tilintarkastajan rooli. Pro gradu -tutkielma. Helsingin kauppakorkeakoulu.

- Harmaan talouden selvitysyksikkö (2017) Harmaa talous – valvontatilastoja 2016. <<https://www.vero.fi/contentassets/54e9775a7d4a48bcbfa79590795d4e23/harmaatalous.pdf>>, haettu 11.6.2018.
- HE 194/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi.
- Henning, Johan (2009), Perspectives on financial crimes in Roman-Dutch law: bribery, fraud and the general crime of falsity. *Journal of Financial Crime*, Vol. 16 (4), 295–304.
- Hirsjärvi, Sirkka – Hurme, Helena (2001) *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki University Press, Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka – Remes, Pirjo – Sajavaara, Paula (1997) *Tutki ja kirjoita*. Tammi, Helsinki.
- Holt, Grahamn – Moizer, Peter (1990) The meaning of audit reports. *Accounting and Business Research*, Vol. 20, Spring, 111–121.
- Horsmanheimo, Pasi – Steiner, Maj-Lis (2017) *Tilintarkastus – asiakkaan opas*. 5. uudistettu painos. Alma Talent, Helsinki.
- Humphrey, Christopher – Turley, Stuart – Moizer, Peter (1993) Protection against detection: the case of auditors and fraud. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 6, 39–62.
- Humphrey, Christopher – Moizer, Peter – Turley, Stuart (1992) The audit expectations gap-plus ca change, plus c'est la meme chose? *Critical Perspectives on Accounting*, 3 (2), 137–161.
- Ilter, Cenap (2009) Fraudulent money transfers: a case from Turkey. *Journal of Financial Crime*, Vol. 16 (2), 125–36.
- Jennings, Marianne – Reckers, M.J. Philip – Kneer, Dan (1993) The significance of audit decision aids and precase jurists' attitudes on perceptions of audit firm culpability and liability. *Contemporary Accounting Research*, Vol. 9, Spring, 489–507.

- Jensen, Michael C. – Meckling, William, H. (1976) Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, 305–360.
- Juutinen, Sirpa – Turunen, Ake (2008) Yhteiskuntavastuu tukee väärinkäytösriskien hallintaa. *Tilintarkastus-lehti* 4/2008, 32–35.
- Kalliokoski, Tapani (2005) Talousrikollisuuden muuttuvat piirteet, vaikutukset ja toijunan haasteet. Helsingin yliopiston digitaalinen arkisto, opiskelijakirjaston julkaisu 2005. <<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10224/3752/kalliokoski33-45.pdf?sequence=1>>, haettu 20.7.2018.
- Kansainväliset tilintarkastusalan standardit (2014) *Eettiset säännöt tilintarkastusammattilaiselle ja Kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluoteista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet*. ST-akatemia, Helsinki.
- KHT-yhdistys – Föreningen CGR r.y. (2008). *Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2008*. Helsinki.
- Koh, Hian Chye – Woo, E-Sah (1998) The expectation gap in auditing. *Managerial auditing journal*, Vol. 13 (3), 147–154.
- Koponen, Pekka (2005) Talousrikokset, tilintarkastus ja rikosvastuu. *Tilintarkastus-lehti* 6/2005, 19–25.
- Korkeamäki, Ari-Matti (2017) *Tilintarkastuksen perusteet*. 1. painos. Sanoma Pro Oy, Helsinki.
- Koskinen, Ilpo – Alasuutari, Pertti – Peltonen, Tuomo (2005) *Laadulliset menetelmät kauppatieteissä*. Gummerus, Jyväskylä.
- Lahti, Raimo – Koponen, Pekka (2007) *Talousrikokset*. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Laitinen, Ahti – Alvesalo, Anne (1994) *Talouden varjopuoli*. Poliisin oppikirjasarja 3/94, Helsinki.

- Larsson, Bengt (2005a) Auditor regulation and economic crime policy in Sweden, 1965–2000. *Accounting, Organizations and Society*, 30 (2), 127–144.
- Larsson, Bengt (2005b) Patrolling the corporation – the auditors’ duty to report crime in Sweden. *International Journal of the Sociology of Law*, 33 (1), 53–70.
- Levi, Michael (2015) Money for Crime and Money from Crime: Financing Crime and Laundering Crime Proceeds. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 21 (2), 275–297.
- Liggio, Carl (1974) The expectation gap: the accountant’s legal Waterloo. *Journal of contemporary business*, Vol. 3 (Summer), 27–44.
- Metsämuuronen, Jari (2008) *Laadullisen tutkimuksen perusteet*. 3. uudistettu painos. Gummerus, Jyväskylä.
- Mähönen, Jukka (2009) *Osakeyhtiön taloudellinen raportointi ja tilintarkastus*. Edita, Helsinki.
- Mähönen, Jukka (2008) Tilintarkastaja väärinkäytösten paljastajana. *Defensor Legis*, 4, 584–605.
- Mäkelä, Kaisa (2001) *Talouselämän rikokset, rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka*. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Newman, D. Paul – Patterson, Evelyn R. – Smith, J. Reed (2005) The Role of Auditing in Investor Protection. *The Accounting Review*, 289–313.
- Niemi, Hannu – Lehti, Martti (2006) *Eräiden talousrikosten rangaistuskäytäntöjä*. Oikeuspoliittisen Tutkimuslaitoksen Tutkimustiedonantoja 71, Helsinki.
- Poliisin tilasto (2017) Poliisille ilmoitetut rikokset.
<https://www.polamk.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/intermin/embeds/polamkwwwstructure/61212_Tilastotietoa_poliisin_toiminnasta_ja_rikollisuudesta_tammikuu_2017.pdf?d4473b06d567d588>, haettu 1.4.2018
- Poliisin tilasto (2018) Poliisille ilmoitetut rikokset.
<http://www.poliisi.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/intermin/embeds/poliiiswwwstructure/67634_Poliisin_tilastot_1.1.-31.12.2017.pdf>, haettu 1.4.2018

- Porter, Brenda (1993) An empirical study of the audit expectation-performance gap. *Accounting and Business Research* 24 (93), 49–68.
- PwC (2018) PwC:n tutkimus: Väärinkäytösten laajuus ja vaikutus lisääntyneet <<https://uutishuone.pwc.fi/pwcn-tutkimus-vaarinkaytosten-laajuus-ja-vaikutus-lisaantyneet/>>, haettu 11.6.2018.
- Rahanpesun selvittelykeskus (2017) Rahanpesun selvittelykeskuksen vuosikertomus 2017.<http://www.poliisi.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/intermin/embeds/poliisiwwwstructure/69070_Rahanpesun_selvittelykeskuksen_vuosikertomus_2017.pdf>, haettu 2.4.2018.
- ResL - Laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä 28.6.2017 444/2017
- Riistama, Veijo (2000) *Tilintarkastus – perusteet*. 3 uudistettu painos. WSOY Helsinki.
- Riistama, Veijo (1999) *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö*. 2 uudistettu painos. WSOY, Helsinki
- RL - Rikoslaki 19.12.1889/39
- Roussey, Robert S (2000) A Case for Global Corporate Governance Rules: An Auditor's Perspective. *International Journal of Auditing*, 203–211.
- Ruhnke, Klaus – Schmidt, Martin (2014) The audit expectation gap: existence, causes, and the impact of changes. *Accounting and Business Research*, 44 (5), 572–601.
- Saarikivi, Maj-Lis (1999) *Tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsinki School of Economics and Business Administration, Helsinki.
- Saarinen, Johanna (2015) Tilintarkastajan rikosoikeudellinen vastuu Suomessa lakisääteisissä tehtävissä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Samociuk, Martin – Iyer, Nigel – Lehtonen, Kimmo (2004) *Väärinkäytösten torjunta käytännönopas*. Yrityskirjat Oy, Jyväskylä.
- Seal, Willie – Vincent-Jones, Peter (1997) Accounting and trust in the enabling of long-term relations. *Accounting, Auditing & Accountability Journal* 10, 406–431.

Sisäministeriö (2018) Yleisin talousrikos on veropetos.

<<http://intermin.fi/poliisiasiat/talousrikollisuus-ja-harmaa-talous>>, haettu 28.2.2018.

Suomen tilintarkastajat (2017) Laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen

estämisestä. <<https://www.suomentilintarkastajat.fi/blogi/tilintarkastuksen-asiantuntijoille/laki-rahampesun-ja-terrorismin-rahoittamisen-estamisesta>>, haettu 20.2.2018.

Suomen tilintarkastajat (2016) Uudistunut tilintarkastuslaki tullut voimaan.

<<https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/miksi-tilintarkastus-tehdaan/saantelyhankkeet/tilintarkastuslaki/tilintarkastuslain-muutokset/uudistunut-tilintarkastuslaki-tullut-voimaan>>, haettu 15.2.2018.

Syrjäläinen, Eija (1991) Etnografinen tutkimusote opetuksen tutkimuksessa.

Teoksessa L Syrjälä & J Merenheimo (toim.) *Kasvatustutkimuksen laadullisia lähestymistapoja*. Oulun yliopisto, Monistus- ja kasvatustutkimuskeskus, Oulu. 32–49.

Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2008. KHT-Media, Helsinki

TTL - Tilintarkastuslaki 18.9.2015/1141

Tomperi, Soile (2016) *Tilintarkastus: normeista käytäntöön*. 3. uudistettu painos. Edita, Helsinki.

Tynjä, Miikka (2016) Kirjanpitäjän ja tilintarkastajan vastuu talousrikoksissa. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto

Valtioneuvoston periaatepäätös (2016) Valtioneuvoston periaatepäätös kansalliseksi

harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan strategiaksi 2016-2020. <<http://intermin.fi/documents/1410869/3723676/VN+periaatepaatos+harmaan+talouden+torjunta/4c2e9795-9d6f-4fe4-9be7-b96dedd48635/VN+periaatepaatos+harmaan+talouden+torjunta.pdf>>, haettu 25.5.2018.

Vanasco, Rocco (1998) Rfoud auditing. *Managerial Auditing Journal*, 13(1), 4–71.

Verohallinto (2016) Ennätysmäärä talousrikoksia vuonna 2015.

<https://www.vero.fi/tietoaverohallinnosta/mediall/lehdistötiedotteet/2016/en-natysmaara_talousrikoksia_vuonna_201/>, haettu 31.3.2018.

Verohallinto (2011) Harmaan talouden määritelmä <https://www.vero.fi/tietoaverohallinnosta/tietoa_verotuksest/harmaan_talouden_torjunt/harmaan_talouden_maaritelma/>, haettu 11.6.2018.

Vuoti, Helge (2008) Varoitusmerkit tilintarkastajan apuna väärinkäytösten havaitsemisessa. *Tilintarkastus-lehti* 4/2008, 23–26.

LIITTEET

HAASTATTELULOMAKE

Taustakysymykset:

- 1) Missä tehtävässä työskentelet?
- 2) Mikä ammattitutkinto sinulla on?
- 3) Kuinka kauan olet toiminut tilintarkastajana? Entä nykyisessä tehtävässäsi?

Tilintarkastajan rooli:

- 4) Mikä on sinun mielestäsi tilintarkastajan rooli liittyen mahdollisiin talousrikoksiin kohdeorganisaatioissa? Esimerkiksi ei mikään, havaitsija tai ilmiantaja. Miksi?
- 5) Pystytäänkö mielestäsi tilintarkastuksen avulla ennaltaehkäisemään talousrikoksia? Miksi kyllä tai ei?
- 6) Kuinka tärkeäksi näet tilintarkastajan roolin talousrikosten ehkäisemisessä?
- 7) Pystytäänkö mielestäsi tilintarkastuksen avulla havaitsemaan ja tuomaan ilmi talousrikoksia? Miksi kyllä tai ei?
- 8) Millaiseksi koet omat mahdollisuutesi havaita/tunnistaa talousrikoksia?
- 9) Minkä tasoisena pidät tilintarkastajien talousrikollisuus osaamista?
- 10) Pitääkö tilintarkastajan mielestäsi tuntea väärinkäytöksiin liittyvä lainsäädäntö? Kuinka kattavasti?
- 11) Uskotko, että tilintarkastusta koskevaa lainsäädäntöä ja tilintarkastusstandardeja tiukentamalla voitaisiin vähentää talousrikollisuutta? Miksi tai miksi ei?
- 12) Pitäisikö mielestäsi tilintarkastuksessa keskittyä entistä enemmän talousrikosten torjuntaan? Miksi tai miksi ei?

- 13) Onko sinulle tullut vastaan tilannetta, jossa olisitte epäilleet asiakastanne talousrikoksesta? Jos kyllä niin pitikö epäily paikkansa? Ja miten toimitte tilanteessa?
- 14) Mitä eri talousrikosten muotoja sinulle on tullut vastaan?

Tilintarkastuksen suunnittelu:

- 15) Miten tilintarkastuksen suunnittelussa huomioidaan talousrikosepäilyjen kartoittaminen ja havaitseminen? Vai huomioidaanko ollenkaan?
- 16) Riippuuko talousrikosten huomiointi suunnitteluvaiheessa kohdeyrityksestä ja sen taustoista? Miksi ja kuinka laajasti?
- 17) Miten mielestäsi tilintarkastuksessa tulisi huomioida asiakkaan sisäisen kontrollijärjestelmän kyky ehkäistä ja havaita talousrikoksia organisaatiossa?

Tilintarkastajan raportointi ja ilmoitusvelvollisuus:

- 18) Miten laajasti mielestäsi tilintarkastuskertomuksessa pitäisi ottaa kantaa siihen, sisältääkö yhtiön tilinpäätös talousrikoksiin viittaavia seikkoja?
- 19) Miten tilintarkastaja pitäisi toimia havaitessaan epäilyn mahdollisesta talousrikoksesta? Kenellä havainnosta tai epäilystä pitäisi raportoida?
- 20) Miten itse olet toiminut kyseisissä tilanteissa?
- 21) Kuinka tärkeäksi näet tilintarkastajan roolin talousrikosten ilmiantamisessa?
- 22) Pitääkö tilintarkastajan mielestäsi raportoida kaikista tarkastuksessa esille nousseista talousrikosepäilyistä?
- 23) Riskeeraako mielestäsi talousrikosten paljastaminen tilintarkastajan vaitiolovelvollisuutta? Miksi tai miksi ei?
- 24) Onko viranomaiset pyytäneet sinulta salassa pidettävää tietoa asiakkaastasi?
- 25) Oletko itse ilmiantanut asiakastasi?

Viranomaisyhteydet:

- 26) Millaisissa tilanteissa tilintarkastajan pitäisi mielestäsi raportoida talousrikosepäilyistä viranomaisille?
- 27) Pitäisikö talousrikollisuuden ehkäisemiseksi poliisin ja tilintarkastajien välistä yhteistyötä mielestäsi lisätä? Miksi tai miksi ei?
- 28) Pitäisikö talousrikollisuuden ehkäisemiseksi verottajan ja tilintarkastajien välistä yhteistyötä mielestäsi lisätä? Miksi tai miksi ei?

2017 lakimuutos liittyen rahapesun ja terrorismin rahoittamisen estämiseen:

- 29) Miten 2017 voimaan astunut laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä on vaikuttanut tilintarkastajan työhön?
- 30) Miten se tulee mielestäsi vaikuttamaan tulevaisuudessa?
- 31) Koetko lakimuutoksen vaikuttavan sinun työhösi suoraan tai epäsuorasti? Miksi tai miksi ei?
- 32) Mitä mieltä olet lakimuutoksesta? Pidätkö sitä positiivisena vai negatiivisena asiana?